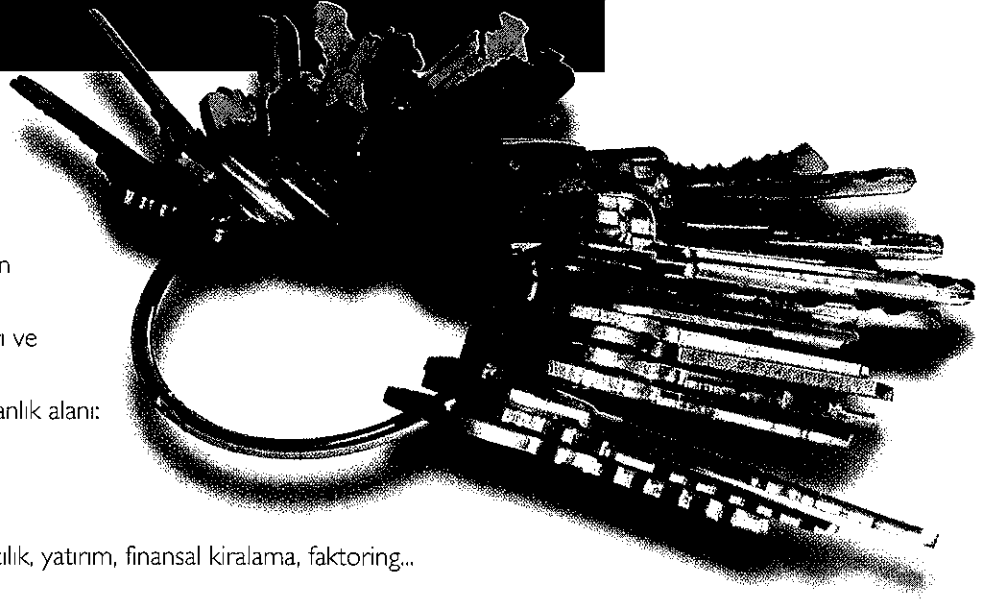

Görüş:

“devletin vatandaşı?..
vatandaşın devleti?..”

Finans dünyasında ES faktörü

Yatırım araçlarına her geçen gün
bir yenisi ekleniyor. Artan finansal ihtiyaçların
karşısına yeni kapılar çıkıyor. Tüm bu kapıları ve
sizin için en doğru kapıyı açmak ise bir uzmanlık alanı:
1927'den geleceğe uzanan bir deneyimin;

Esbank'ın uzmanlık alanı. Uluslararası bankacılık, yatırım, finansal kiralama, faktoring...

Hangi alanda, hangi hizmet olursa olsun "ES faktörü" yanınızda. Bu güven, bu birikim her zaman yanınızda...

Banka **ESBANK**

Avusturya'da iki şubesi bulunan
Esbank A.G., özellikle
Avrupa Birliği'ne yönelik
uluslararası bankacılıkta uzman.

Hisse senedi, tahvil, repo...
Tüm yatırım işlemlerinde hızlı,
verimli ve güvenilir işbirliği.

Projeleriniz, alımlarınız ve
atılımlarınız için ihtiyaç duyduğunuz
dost finansman kaynağı.

Alacaklarınızı zamanında,
değer kaybetmeden,
nakit olarak tahsil edebilmemiz için
aradığınız uzmanlık.

ESBANK
AKTIENGESELLSCHAFT

Ärtner Ring 11, A-1010 Viyana-Avusturya
Tel: 00-431 513 33 03

ESYATIRIM
"Değer kazandırır"

Mecidiyeköy Cad. No. 141 Tepebaşı 80050 İstanbul
Tel: (0-212) 251 29 33-252 49 82-249 25 14

ESLEASING
"Güç kazandırır"

İstiklal Cad. Odakule İş Merkezi Kat 16
Galatasaray 80050 İstanbul
Tel: (0-212) 293 11 00

ESFACTORING
"Zaman kazandırır"

İstiklal Cad. Odakule İş Merkezi Kat 16
Galatasaray 80050 İstanbul
Tel: (0-212) 293 11 00

Genel Yayın Yönetmeni'nin notu:

Nefes almak...

Türkiye, 15 yıldır ülkenin Güneydoğusu'nda sivil/resmî, kadın/erkek, yaşlı/çocuk ayırmaksızın onbinlerce insanın ölümüyle sonuçlanan terörün başını yakalayarak rahat bir nefes aldı. Önce, Suriye'nin bu kişiyi sınırdışı etmesiyle, Avrupa'nın merkezindeki İtalya'dan başlayan bir kovalamaca, daha sonra Afrika'daki Kenya'ya kadar uzanan ve bir çok ülkeyle çeşitli diplomatik temasları içeren bu operasyon bütün dünyanın ilgisini Türkiye'ye çevirdi. Bütün ülkeler Türkiye'nin bundan sonra ne yapacağını da dikkatle izliyor. Şimdi yapılması gereken, çözümü hukuk çerçevesinde sonuçlandırmak ve Türkiye'nin bu konudaki kararlılığının bir kez daha altını çizmek.

Bu operasyonun başarıyla sonuçlanmasının, insanlar üzerindeki psikolojik etkisi piyasalara da yansıdı. En azından Türkiye'nin 21. yüzyıla bu sorunu geride bırakarak girecek olması bir iyimserlik yarattı. Eğer 18 Nisan'a kadar devam eden seçim süreci istikrarlı bir hükümet oluşumunu sağlayacak biçimde sonuçlanırsa, bu iyimserlik enflasyon oranının düşmesi, terör örgütünün liderinin yakalanması, ard arda global krizle birleşen siyasi olumsuzluklar ve hükümet krizinin üst üste gelmesi sonucu büyük bir durgunluğa giren ekonominin bu ortamdan sıçrama yaparak çıkmasını bile sağlayabilir.

Güneydoğu sorunu çözüldükten sonra, bölgenin kalkınması için yapılacak çalışmaların engele takılmadan süreceği ortada. Nitekim, Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel de "Bursa'da ne varsa, Urfa da da o olacak." diye tanımlıyor bu olası gelişmeleri... Cumhurbaşkanı Demirel'le büyük GAP rüyasını konuştuk.

Dergimizin bu sayısında doğal olarak ilk kez birarada yapılan yerel ve genel seçimler konusunu ele aldık. Prof. Seyfettin Gürsel, seçimin olası sonuçlarını yorumladı, ilgiyle okunmasını bekliyoruz. Kapak sayfalarımızın konusu ise, her seçim zamanı yeniden çeşitli boyutlarıyla ele alınan devlet-hükümet-vatandaş ilişkileri... Vatandaşın düzenini ve güvenliğini sağlamak üzere kurduğu devlet vatandaşına nasıl bakıyor? Bu ilişkinin en sağlıklı yürüyeceği düzlem nasıl tanımlanabilir? Başkanlık sistemi bir çözüm olabilir mi?

Bu ve benzer soruların yanıtlarını, Doç. Dr. Iştar Gözaydın, Doç. Dr. Hasan Bülent Kahraman, Doç. Dr. Simten Coşar ve emekli vali Ziya Çoker, yazılarında enine boyuna tartışıyorlar. Doç. Dr. Nihal Inceoğlu ise başkanlık sisteminin bu bağlamdaki yerini irdeliyor. TÜSİAD Başkanı Erkut Yücaoğlu'nun yazısı ise, piyasa ekonomilerinde sürükleyici faktör olan özel sektörün devletle ilişkisini işadamları ve devlet adlı makalesinde tartışıyor. Metropol sayfalarında ise Türkiye'de Devlet sözcüğünün neredeyse eşanlamlısı gibi kullanılan Ankara'ya bir süredir başkentte görev yapan gazeteci İsmet Berkan'ın gözlüğüyle bakabilirsiniz.

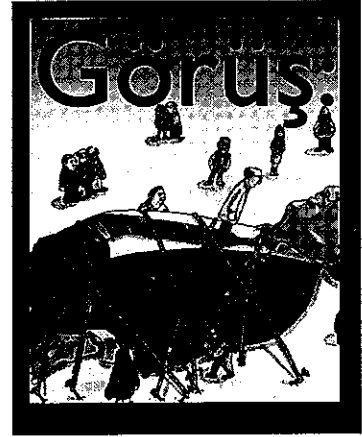
Gelecek sayıda buluşmak üzere saygılarımızla.

Saygılarımla
Dr. Haluk Tükel

Görüş:

O C A K - Ş U B A T 1 9 9 9

İÇİNDEKİLER

Görüş: Ocak-Şubat 1999
İllüstrasyon: Cihan Zarakol

GÖRÜŞ AÇISI

1

Yayın Yönetmeninin Notu: Dr. Haluk Tükel

G Ö S T E R G E

4-5

1998 yılının ilk yarısında oluşan iyimserlik, global krizin etkisiyle dağıldı. Bütçe açığı ve yüksek borç, Türkiye'nin yurtdışından uygun koşullarda borçlanmasını zorunlu kılıyor.

G Ö R Ü Ş

6-7

Erkut Yücaoglu, Türkiye'nin, tarihinde sadece bir kez yakalayabileceği bir fırsatla karşı karşıya olduğunu belirtiyor. Bu fırsat, Türk toplumunun yıllar içinde geçirdiği değişimi ve gelecekteki konumunu şekillendiren demografik yapıdaki değişim. Ancak, sorunları uzun vadeli bir bakış açısıyla değil, kısa vadeli arayışlarla çözmekte ısrarlı olunursa bu fırsat da kaçabilir.

D Ü N Y A

8-11

Bir yanda uluslararası yapıların hızla değişimi ve ekonomik kriz. Diğer yanda, enformasyon çağının dinamikliklerini ve değerlerini kavrama, esnek davranma ihtiyacı dünyayı etkiliyor.

S Ö Y L E Ş İ

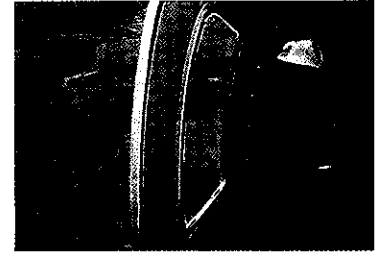
12-17

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, "benim eserim" dediği GAP'ın ilk günlerini, bugüne geliş sürecini ve bölgedeki yeni projeleri Necla Zarakol'a anlatıyor.

K A P A K / D e v l e t

18-53

Herkesin bir devleti var. Vatandaşın, işadınının, siyasetçinin, sanatçının... Peki devlet nedir, ne içindir, içinde neleri barındırır, ideal devlet kavramı geçerli midir? Mimar Sinan Üniversitesi öğretim üyesi Doç. Dr. İstar Gözaydın, hukuk düzenindeki yansımalarıyla Cumhuriyet dönemi "devlet" düşüncesinden yola çıkarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin devletini tanımlıyor. Cumhuriyet ve devlet arasındaki ilişki ise Sabancı Üniversitesi'nden Doç. Dr. Hasan Bülent Kahraman'ın makalesinde yer alıyor.

Y ö n e t i m :

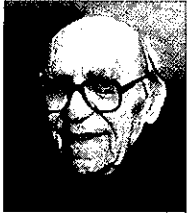
TÜSİAD: Meşrutiyet Caddesi 74, Tepebaşı 80050, İSTANBUL Tel: (0212) 249 54 48-249 07 23

• TÜSİAD Adına Sahibi: Erkut Yücaoglu

• Genel Yayın Yönetmeni ve Sorumlu Müdür: Haluk Tükel • Genel Yayın Yönetmeni Yardımcısı: Nilgün Demirtaş

• Yayın Kurulu: Erkut Yücaoglu, Sinan Tara, Nilgün Demirtaş, Ümit İzmen, Ayşegül Meriç, Necla Zarakol

Görüş; TÜSİAD'ın iki ayda bir çıkan yayın organıdır. Görüş'te yayınlanan tüm yazılar, açıkça yazı metninde belirtilmedikçe kuruluşun resmi görüşünü belirtmez. İmzalı yazılarda belirtilen görüşler sadece sözkonusu yazarların fikirlerini ifade eder.

Doç. Dr. Simten Çoşar, iktisaden birey ve siyaseten vatandaş olmanın inceliklerini ve açmazlarını aktarırken işadamları cephesinden devletle kurulan ilişkiyi Erkut Yücaoğlu anlatıyor. Son günlerde tartışma konusu olan başkanlık, yarı-başkanlık ve seçilmiş başkanlık formülleri ise, Marmara Üniversitesinden Doç. Dr. Nihal İncioğlu'nun makalesinde irdeleniyor. Emekli vali Ziya Çoker'in, Makale Yarışması'nda birinci olan makalesinde, devlet ve toplam kalite ilkelerinin neden yanyana olamayacağı açıklanıyor.

54-62 GÜNDEM

Galatasaray Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Seyfettin Gürsel, 18 Nisan genel seçimleri öncesinde seçime ilişkin öngörülerde bulunuyor ve olasılıkları değerlendiriyor. Gürsel'e göre, Türkiye'nin 18 Nisan'dan sonra da istikrarsızlığı yaşamaya devam etmesi yüksek bir olasılık.

70-73 TARİH

Tarihçi Sabri Koz'un, halk kültürümüzün açık deniz kaptanı olarak tanımladığı Pertev Naili Boratav'ın yaşamı ve geride bıraktıkları...

74-75 KİTAP

Sosyolog Nur Vergin'in köşe yazıları "Türkiye'ye Tanık Olmak" adlı kitapta toplandı. Kitap, insan faktörün öne çıkarmasıyla, beylik pozitivist yaklaşımlardan kaçınmasıyla ve zengin bir bilgi-deneyim birikiminin ürünü olmasıyla tanıklık fiilinin ötesine geçiyor.

76-77 METROPOL

Gazeteci İsmet Berkan, İstanbul'dan Ankara'ya giden bir gazeteci gözüyle başkenti anlatırken "Ankara, sizin ona bakışınızı hangi istikametten geldiğinize göre değiştirebilir" diyor.

79-80 SARI SAYFA

Şair Halil Kocagöz, ayaklarınıza Söke'yi seriyor...

Yayın:

- **Yazı Kurulu:** Necla Zarakol, Soli Özel, Hülya Demir
- **Prodüksiyon:** 2.adres İletişim Ltd. Şti., Kore Şehitleri Cad. Yaprak Ap. 37/1 D:7 80300 Zincirlikuyu-İSTANBUL Tel: (0212) 274 27 87 Faks: (0212) 272 92 66
- **Basım:** Yapım Matbaacılık Ltd. Şti., Mecidiyede cad. 54-1 Mecidiyeköy-İSTANBUL Tel: (0212) 275 24 34 - 288 07 43
- **Reklam ve Halkla İlişkiler:** Medya C Reklamcılık ve Yayıncılık A.Ş., Türkocağı cad. 39/41 34334 Cağaloğlu-İSTANBUL Tel: (0212) 513 84 60-61/Faks: (0212) 513 84 63
- **Abone başvuruları:** Zarakol Danışmanlık (0212) 246 48 40 - 240 37 80 no'lu telefonlara ve (0212) 240 88 75 - 247 65 08 no'lu faksa yapılabilir.

Yüksek faizler büyümeyi frenliyor

1998 yılı ekonomik politikasının özünü, özellikle enflasyonla mücadeleyi ön plana çıkartan uygulamalar oluşturmuştur. Üçer aylık para, bütçe ve borçlanma programlarıyla yürütülen anti-enflasyonist önlemler, Haziran ayında IMF ile imzalanan yakın izleme anlaşmasıyla desteklenmiştir. Ancak, uygulanan politikalar katı bir istikrar programına ait olmaktan çok; belirsizlikleri gidermeye ve enflasyonist beklentileri kırmaya yönelik olmuştur. Bu politikaların olumlu etkileri ekonomik değişkenlerde ve mali piyasalarda gözlenirken, Rusya kriziyle derinleşen finansal kriz beklentileri tekrar olumsuza çevirmiştir.

1998 yılı sonunda enflasyon yıl sonu itibariyle %53.4'e gerilemiştir. Bu rakam sene başında koyulan %50'lik oranın üstünde olmakla birlikte, finansal kriz nedeniyle %58'e revize edilen oranın altındadır. Enflasyon oranının geçen seneye göre 20 puan düşmesinde uygulanan politikalar dışında, düşme eğiliminde olan ithalat fiyatlarının, özellikle de %19 oranında düşen petrol fiyatlarının rolü olmuştur. Ayrıca, kamu sektörü fiyat artışlarının 1998 yılı boyunca %36 seviyelerinde tutulması enflasyon oranının düşük seviyede oluşmasını sağlamıştır. 1999 yılı hükümet programında da enflasyonla mücadeleye devam edilmesi nedeniyle, bu çerçevede enflasyonun %44'e indirilmesi hedeflenmiştir. Ancak 1998 yılında sağlanan başarının yapısal faktörlerden çok konjontürel nedenlerden kaynaklanması ve 1999 yılında aynı konjonktürün devam etmeyecek olması nedeniyle, TÜSİAD, 1999 yılı enflasyon oranını %63 olarak tahmin etmektedir.

İstikrar çabaları ve enflasyon oranındaki düşüş tüketim ve yatırım kararlarının ertelenmesine neden olmuş ve büyümeyi yavaşlatmıştır. Büyümenin gerilemesinde küresel krizin de etkisi olmuştur. Ekonomik durgunluğun 1999'un ilk yarısında da devam etmesi beklenmektedir. Hükümet programı, ekonomik büyümeyi 1998 için % 4.5, 1999 için

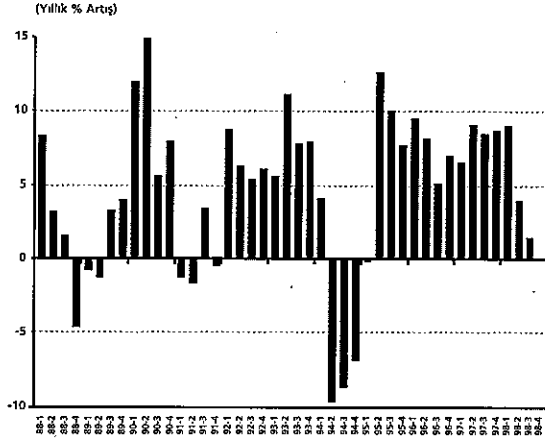
%3 olarak öngörmüştür. TÜSİAD ise büyümenin 1998'de %3.7, 1999'da ilk yarıyılıda negatif büyümeyle birlikte yıllık %2.1 olacağını tahmin etmektedir.

Türkiye'de iç talebin ve ödemeler dengesi açının çok ilişkili olduğu dikkate alınırsa, büyümedeki durgunluğun dış ticaret ve cari işlemler açısındaki bozulmayı frenlemesi beklenmektedir. 1998'in üçüncü döneminde cari işlemler dengesi fazla verirken; üç aylık sermaye çıkışı 10.6 milyar dolara ulaşmıştır. Cari işlemler açığının GSMH'ya oranının %2'nin altında olması ve yüksek Merkez Bankası rezervleri (25 Aralık itibariyle 19.8 milyar dolar) uluslararası şokların etkisini azaltıcı bir rol oynamıştır.

Brezilya krizinden sonra uluslararası piyasalardan borçlanma imkanlarının iyice azalması ve seçim tarihinin yaklaşmasıyla artan belirsizlik, Rusya Krizi ve vergi yasasının yürürlüğe girmesinden beri yükselme eğiliminde olan faizleri daha da yukarı çekmektedir. Ocak ayının son ihalesinde yıllık bileşik faiz %143.1'e yükselmiştir. Enflasyondaki düşmeyle beraber, reel faizler rekor seviyelere ulaşmıştır. Bu gelişmeler, 1999'un ilk yarısı için zaten olumsuz olan beklentileri güçlendirmektedir.

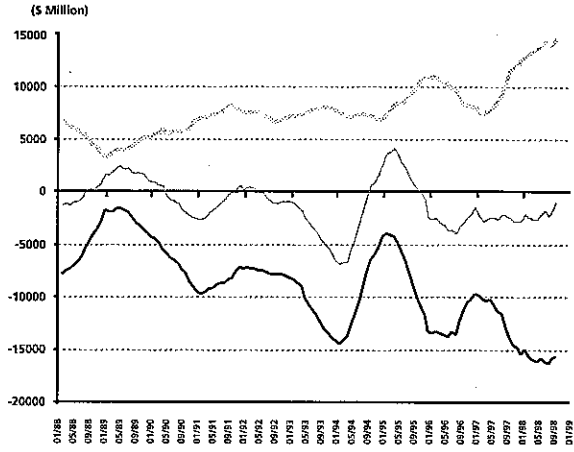
Sonuç olarak, 1998 yılının ilk yarısında oluşan iyimserlik global krizin etkisiyle dağılmış; yapısal sorunların çözülmesi için bir zemin haline getirilememiştir. Oysa, dünya krizinin etkisi altındaki birçok ülke, krizin etkilerini hafifletebilmek ve krizden çıkışta daha güçlü bir konumda olmak için ekonomik yapılarında köklü değişiklikler yapmaktadırlar. Bütçe açığı ve yüksek borç servisi, Türkiye'nin yurtdışından uygun koşullarda borçlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye, sosyal güvenlik, tarım destekleme ve mali sektör reformlarını bir an önce tamamlamalıdır. Bu reformların hayata geçirilmesi yurtiçinde ekonomik istikrarı artıracığı gibi, yabancı yatırımcıları ülkeye çekerek küresel krizin etkilerinden korunma şansı da verecektir.

GSMH BÜYÜME HIZI

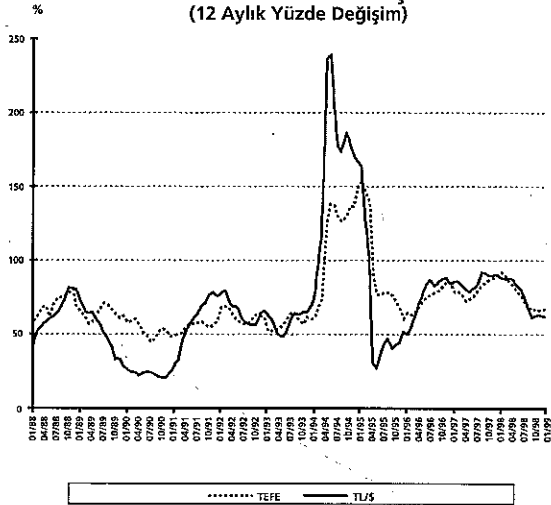
CARİ İŞLEMLER DENGESİ *

(Aylar İtibarıyla 12 Aylık Kümülatif)

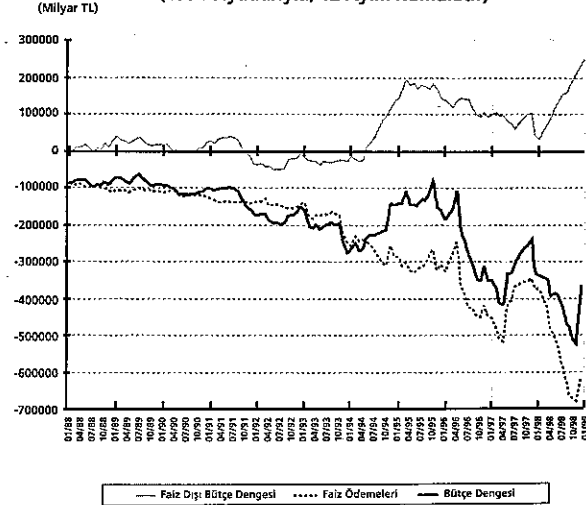

* 01/96'dan itibaren aylık verilere bazlı ticareti dahildir.

TOPTAN EŞYA FİYAT ENDEKSİ VE DOLAR KURUNDAKİ GELİŞMELER (12 Aylık Yüzde Değişim)

BÜTÇE AÇIĞINDAKİ GELİŞMELER (1994 Fiyatlarıyla, 12 Aylık Kümülatif)

Geleceği görebilmek...

Erkut Yücaoğlu

Cumhuriyetimizin 75. yılından 100. yılına uzanan 25 yıllık dönemde Türkiye, tarihinde sadece bir kez yakalayabileceği bir fırsatla karşı karşıyadır. Uzmanların fırsat penceresi olarak tanımladığı bu tarihi dönüm noktasını değerlendirmeyi başaran uluslar, bugün dünyanın en gelişmiş ülkeleri arasında yerlerini almıştır. Maalesef Türkiye, bu tarihi fırsatı henüz tam olarak algılayamamıştır. Sorunları uzun vadeli bir bakış açısıyla değerlendirmek yerine, kısa vadeli çözüm arayışlarının peşinde koşan bir zihniyetle 21.yüzyıla girersek, ülkemiz bu çok önemli fırsatı kaçırmış olacaktır.

Bu tarihi fırsatı yaratan, toplumumuzun yıllar içinde geçirdiği değişimi ve gelecekteki konumunu şekillendiren demografik yapımızdaki hızlı dönüşümdür. Çünkü, nüfusun niteliği; ekonomiden eğitime, sağlıktan demokratik hayata kadar toplumsal değişim sürecinin tüm aşamalarında son derece önemli bir role sahiptir.

Türkiye'nin nüfus artış hızı, bütün tahminleri aşarak hızla düşmektedir. İşte ülkemizi birinci lige taşıyacak olan fırsat budur. 1960 yılında Mısır, Fas, İran ve Sudan gibi ülkelerle aynı doğurganlık oranına sahip olan Türkiye, bugün 2.7'ye gerileyen, 2010 yılında ise 2.5'e düşmesi beklenen doğurganlık oranı ile, gelişmiş ülkelerle aynı seviyeye gelmektedir. 1997 yılı nüfus sayımı so-

nuçlarına göre Türkiye, 21. yüzyıla girerken, nüfus artış hızı açısından, gelişmemiş ülke kategorisinden, sanayileşmiş ülkeler grubuna geçmeye başlamıştır. Nüfus artış hızının son 20 yılda neredeyse yarı yarıya düşmesi ve gelecek 10 yılda gelişmiş ülkeler seviyesine kadar gerileyecek olması, ülkemiz açısından son derece umut veren bir gelişmedir.

Böylece kişi başına düşen milli gelirimizi artırma, eğitim ve sağlığa daha fazla kaynak ayırma ve bunun sonucunda gelişmiş ülkeler arasında yerimizi alma fırsatını yakalamış olacağız. Türkiye, bundan sonra daha fazla okul açmak yerine eğitimin kalitesini yükseltmek, daha fazla hastane kurmak yerine sağlık hizmetlerini geliştirmek; istihdamı, emek yoğun sektörlerden yüksek teknoloji ve katma değeri yüksek üretim alanlarına kayma şansını ele geçirecektir.

Türkiye'de genç nüfus sabitlenmiştir. Bu durum, bir şansa çevrilebileceği gibi, nüfusun nitelikleri geliştirilemezse, bir işsizlik kabusuna dönüşebilecektir. Bunun önüne geçmek için eğitim sistemimizin yeniden yapılandırılması öncelikli hedeflerimiz arasında olmalıdır. Önümüzdeki 25 yıllık sürede ilköğretimdeki sorun, bir sayısal miktar sorunu olmaktan çıkacaktır. Bundan sonraki amaç giderek artan miktarda çocuk ve genci eğitim sürecinden geçirmek yerine, bunlara Tür-

kiye'yi gelişmiş ülkeler düzeyine çıkartacak eğitimi sağlamak meselesi olacaktır. Çünkü mevcut durumda ilköğretim çağındaki çocukların okullaşma oranı, yüzde yüze ulaşmıştır. Artık asıl sorunumuz, eğitimin kalitesini yükseltmek ve bölgesel dağılımını düzeltmektir. Benzeri gelişmeler, bir süre sonra yüksek öğrenimde de yaşanacaktır. Türkiye eğitim hamlesini planlarken demografik süreçteki bu değişimi mutlaka gözönüne almak zorundadır.

Ülkemizin eğitim reformunu daha fazla geciktirmesi, eğitilmiş işgücü sorunu yaratacak, bu da Türkiye'yi emek yoğun sanayilerde yatırım yapma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakacaktır. Ucuz işgücünün sağladığı avantajlar sayesinde küresel ekonomiyle bütünleşmeye çalışmak, dünya ekonomisi içinde çevre ülke konumunda kalmaya razı olmak demektir. 1998 yılının ikinci yarısında yaşanan ve tüm sonuçlarını henüz görmediğimiz ekonomik krizin Anadolu'daki emek yoğun şirketler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, şimdiye kadar yeni istihdam alanları açmak amacıyla desteklenen emek yoğun yatırımların riskleri konusunda oldukça uyarıcıdır. 21. yüzyılda Türkiye'nin çevre ülke konumundan çıkarak, merkez ülke konumuna gelebilmesi için teknolojiye ağırlık veren yeni stratejiler geliştirmesi, bunun için de eğitim sisteminin yüksek vasıflı işgücü yaratacak biçimde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu süreçte çalışanların yeniden eğitiminin de planlanması mevcut işgücünün hızla değişen çalışma koşullarına ayak uydurması ve yeni iş alanlarına yönelmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Unutmamalıyız ki, eğitimin ekonomiye olan etkisi 15-20 yıllık dönemlerde etkisini göstermektedir.

Nüfus yapımızdaki dönüşüm, Türkiye'yi şimdiye kadar karşılaşmadığı bir sorunla daha yüz yüze getirecektir. Hızla artan yaşlı bir nüfus kit-

lesi hali hazırda tıkanmış olan sosyal güvenlik sisteminin tamamen çökmesine neden olabilir. Bu bakımdan yaşlılık sigortası ve emeklilik reformlarının bir an önce hayata geçirilmesi gerekmektedir. Öncelikle emekliliğe hak kazanmak için gerekli yaş hadlerinin Türkiye'nin yeni demografik yapısına uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Önümüzdeki 20-25 yıl boyunca çalışan sayısının büyümeye devam edecek olması, sosyal güvenlik sisteminde köklü bir reform yapılması için uygun bir ortam yaratacaktır. Ayrıca sağlık sisteminin ve sağlık kuruluşlarının yaşlanan bir nüfusa uygun hizmetleri götürebilmesi için yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

Bütün bu değişimler geleneksel aile kurumu üzerinde de etkisini gösterecektir. Aileler giderek küçülürken, hane sayısının hızla artması, üretim ve tüketim kalıplarını yeniden biçimlendirecektir. Çekirdek aile yapısının ön plana çıkması kadının toplumsal hayattaki etkinliğini daha da artıracaktır. Kadının sosyal ve ekonomik hayatımıza katılımındaki bu büyük değişim, Türkiye'nin çehresini de değiştirecektir. Çünkü yaşam kalitemizin artması ve demokrasimizin gelişmesi kadınların sadece çalışma hayatına değil, yerel yönetimlerden başlayarak siyasal hayatımıza da ağırlıklarını koymalarıyla mümkün olacaktır.

25 yıllık sürede demografik yapımızda ortaya çıkacak olan bu değişim, Türkiye'ye kendi geleceğini yeniden inşa etme imkanını sunmaktadır. Nüfus artış hızının durduğu bu dönemde hem işgücünün hem de hane sayısının artmaya devam etmesi; kişi başına düşen geliri hızla artırabilmek ve aynı sayıda yurttaş daha nitelikli hizmet vermek için büyük bir fırsat yaratacaktır. Türkiye'nin gelişmiş ülkeler arasında yer alabilmesi ancak ve ancak bu fırsatı doğru biçimde kullanabilmesine bağlıdır.

U M U T

bir yöntem olamaz

Ayşe Bilge Dicleli

Irak etrafındaki gelişmelerle birlikte Brezilya'da realin dolar karşısında % 9 değer yitirmesi sonucu alevlenen uluslararası ekonomik kriz olasılığı ortamında, bir yandan uluslararası yapıların hızla değişmesi ve yeniden şekillenmesi gerekliliği ortaya çıkıyor. Diğer yandan ise, ülkelerin, ulusal ve uluslararası kurumların politikacı ve bürokratlarının kaotik ortamda ayakta kalmaya çalışan şirket yöneticileri kadar enformasyon çağının dinamiklerini kavrama, olağanüstü esnek davranma ve vizyon geliştirme yeteneği kazanmalarının aciliyeti hissediliyor.

IMF, Brezilya'ya vaad ettiği 40 milyar doların yalnızca 9 milyar dolarını aktardı; geri kalan bölümünü dış borçların düzenli ödenmesi ve devalüasyon yapılmaması koşuluna bağladı. Ülkenin en zengin eyaletinin gelecek seçimlerde devlet başkanlığına aday olacak valisi, merkezi hükümete para aktarırsa çalışanların

maaşlarını ödeyemez hale geleceğini öne sürdü. Merkezi hükümet ödeme zorluğuna girdi ve devalüasyon yapmak durumunda kaldı. Bu durumda dünya ekonomisine yön vermekte olan G-7'ler veya Brezilya gibi ülkeler açısından IMF ve Dünya Bankası gibi kurumlara nasıl umut bağlanabilir?

Asya'daki kriz nedeniyle petrol alımlarının azalması,

Batı yarıküresinin kışın ılıman geçmesi ve OPEC ülkelerinin aşırı üretimi sonucu bir varil petrolün fiyatı 11 dolara düştü. 1973'lerin tersine, petrol fiyatları global ekonomiyi değil, global ekonomi petrol fiyatlarını belirliyor. Bu durum da, Rusya, İran, Endonezya, Venezuela ve Körfez ülkeleri gibi ulusal gelirlerinin büyük bir kısmını petrolden sağlayan ülkelerde istikrarsızlıklara yol açıyor. Dünyanın en büyük petrol şirketlerinden Shell'in 1998 son çeyreğindeki karı % 56 düş-

Endonezya'da kızgın kalabalıkların Çin kökenlilere ait işyerlerini ve hükümet binalarını ateşe verdikleri olaylarda 6 kişi öldü.

tü. Bu ortamda uluslararası petrol şirketlerinin Avrasya Enerji Koridoru'yla ilgili duraksamalar göstermesi, sadece Bakü-Ceyhan hattını değil, Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'da petrol gelirine dayanarak refahı artırma umutlarını da tehlikeye sokuyor.

NATO, BM ve Irak

Soğuk Savaş sonrası dünyada düşmanın bulunduğu yer, özellikleri (devlet mi, terörist bir odak mı vb.) ve gücünün (nükleer, kimyasal, biyolojik vb. silah kullanma kapasitesi) öngörülemezliği ve asimetrik çatışma olasılıkları karşısında ülkelerin ve halkların güvenliğinin nasıl ve hangi mekanizmayla sağlanacağı Aralık sonlarında NATO bünyesinde tartışıldı. Yeni görevlerin üstesinden gelebilecek enformasyon toplama, hızla uzak mesafelere kuvvet kaydırma ve güvenli mesafeden sivilere zarar vermeden düşmanı etkisizleştirme olanaklarını geliştirmekte olan ABD, Avrupalılardan benzer beceriler elde etmelerini bekliyor. Yerel ve ulusal çıkar çatışmaları nedeniyle savunma sanayiinde gerekli işbirliğini ve teknolojik hamleyi gerçekleştirememiş olan Avrupa ülkeleri nezdinde ise böylesi yeteneklerin kazanılması, ABD çıkarlarının küreselleşmesi ve devletler hukukuna aykırı görülüyor. Ruanda katliamı, Bosna ve Kosova'daki etnik temizlik gibi olaylar karşısında ise BM'e umut bağlanamayacağı inkar edilemiyor.

ABD'nin İngiltere'nin desteğiyle, Saddam rejimini devirmek üzere Ramazan öncesi başlattığı Çöl Tilkisi operasyonu sürerken, Irak'daki silah denetimlerini yürüten UNSCOM'un doğrudan ABD'ye bilgi sızdırdığı ortaya çıktı. Silah denetçilerinin faaliyetlerine önce ara, sonra izin vererek ve ekonomik ve politik çıkar ilişkileriyle Rusya, Çin ve Fransa'ya dayanarak BM Güvenlik Konseyi'ni bölüp ayakta kalabilmek için zaman kazanmak yöntemini izleyen Saddam, bir yandan muhalif komutanlarını idam ettirdi. Öte yandan ise, PKK'ya kamp olanağı sağlamak, Filistinli terörist Ebu Nidal'i Bağdat'a getirmek ve terörist İslamcı örgütleri yönettiği öne sürülen Suudi işadamı Usame bin Ladin'le işbirliğine yöneldi. Azil süreciyle başı dertte olan Bill Clinton, operasyonun Arap rejimlerinin desteğini almakla ilgili kısmını, Filistin topraklarını resmen ziyaret eden ilk ABD başkanı sıfatını kazanarak, ambargoyu uzatıp Irak petrolünün devreye girmesini önleyerek bir ölçüde sağladı. Ancak bütün bu gelişmeler ambargo-

dan esas zararı gören Irak halkının hiçbir sorununu çözmiyor. Operasyonlarda İncirlik'in devreye girmesi ise, Saddam'ın PKK'ya kamp vermesinden ve Türkiye'nin 17 Eylül 1998'de Washington'da ABD ve İngiltere gözetiminde Iraklı Kürt liderler Barzani ve Talabani arasında imzalanan ve siyasi ve güvenlik konularını birbirinden ayırarak Ankara'nın rolünü sadece güvenlikle sınırlı tutan anlaşmayı devre dışı hale getirmesinden sonra söz konusu oldu. Kasım ayında Ankara'da yapılan toplantılarda hem Barzani hem de Talabani Türkiye'ye güvence verdiler.

Avrupa ne alemde?

Abdullah Öcalan'ın Rusya'dan İtalya'ya gelmesi ya da gönderilmesinin ardında ne tür hesapların bulunduğu, başka bir ülkeye mi gönderileceği, yoksa, terör suçuyla İtalya'da mı yargılanacağı tartışılırken, Avrupa Parlamentosu, Türkiye AB üyeliğine adaydır raporuna uluslararası Kürt Konferansı toplanması maddesini ekledi.

Türkiye bu süreç içinde sadece İtalya nezdinde değil, AB, NATO, BAB ve AGİT platformlarında da geniş çaplı bir mücadele verdi. Aralıkta Avusturya'da yapılan AB zirvesinde, 15 Haziran 1998 Cardiff kararlarına ek bir gelişme sağlanmadı, ancak Türkiye 12. aday olarak nitelendirildi.

Hoolbroke, Türk-Yunan ve Kıbrıslı işadamlarını bir araya getirdiği İstanbul toplantısında daha ileri bir adım atılması gerekirdi, şeklinde kararı eleştirdi. 29 Aralık 1998'de Kıbrıs Rum lideri Glafkos Klerides'in S-300'leri Ada'ya

Orta Amerika'yı kasıp kavuran Mitch tayfunu 7 bin kişinin ölümüne, 2 bin kişinin kaybolmasına, yaklaşık bir milyon insanın evsiz kalmasına yol açtı

yerleştirmeyeceklerini açıklaması, Avrupa ve ABD nezdinde memnuniyet yarattı. Bu gelişme Türkiye'nin başarısı olarak nitelendirildi. Klerides hükümetinde istifalar oldu ve füzelerin yeni adresi olarak açıklanan Girit ile ilgili olarak yeni bir kısır döngü başladı. AB'nin Avusturya zirvesinde dönem başkanlığını devralan Almanya ise, mali yükümlülüklerini azaltma ve genişleme takvimini 2005'e aldırma girişimleriyle dikkat çekti.

Yaşlı kıtada da bir Amerika Birleşik Devletleri gibi Avrupa Birleşik Devletleri yaratacağı ve doları tahtından indireceği öne sürülen 11 Avrupa ülkesinin ortak para birimi Euro, yılbaşından itibaren borsalarda işlem görmeye başladı. Ancak pariteden vergi sistemine, bütçeden işsizlik sorununa kadar mali ve ekonomik politikalara yön verebilecek bir kurum olan Avrupa Merkez Bankası'nın başkanı Duisenberg ile kamu harcamalarını artırmayı öngören ve bankaya faiz oranlarını indirmesi için baskı yapan Alman ve Fransız hükümetleri arasın-

daki gerginliğin, Euro'nun değer kazanması yönünde etki yapma olasılığı sürüyor. Euro'nun Avrupa'da başlattığı, kimyasallardan elektroniğe kadar çok değişik alanlardaki şirket birleşmeleri devam ederken, en iddialı Alman şirketlerinin Amerikan şirketleriyle iç içe geçmeye başladığı öne sürülüyor.

İngiltere Lordlar Kamarası, diktatör Pinochet'nin dokunulmazlığı olmadığına ve tutuklanıp yargılanabileceğine karar verdi. Britanya İçişleri Bakanı Straw da Şili hükümetinin generalin iadesi talebini kabul etmeyecek Pinochet'nin İspanya'ya iadesi sürecini başlattı. İspanya'nın bunca yıldan sonra Pinochet'yi cezalandırma tutkusunda 1990'da yüzde 14 olan Latin Amerika'daki yarımlarını 1997'de yüzde 43'e çıkarmasının büyük rol oynadığı iddiaları ağırlık kazanırken, ABD Dışişleri Bakanı M. Albright bir açıklama yaparak ülkesinin geçmişte bölgedeki diktatörleri destekleyerek ciddi hatalar yapmış olduğunu açıkladı.

• ABD Başkanı Bill Clinton'un görevden azlini karara bağlayacak dava, Amerikan Senatosu'nda başladı. 223 yıllık Birleşik Devletler tarihinde ikinci kez yapılan özel oturumlar sürerken, Clinton'un yardımcısı Al Gore, 2000 yılındaki yeni başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti'den adaylık için resmen Federal Seçim Komisyonu'na başvurdu.

• Kanada'nın Quebec eyaletinde yapılan seçimlerde bağımsızlık yanlısı hükümet, oyların yüzde 43,6'sını kazanarak göreve devam etme yetkisini aldı. 125 sandalyeli parlamentoda ayrılıkçılar 74, liberaller 48 sandalye kazandılar.

• Ekim 1998'deki NATO gölgesindeki ateşkese rağmen Sırp, Aralık sonunda Kosova'da Arnavutlara karşı saldırılarını yoğunlaştırdılar. Yugoslavya, Arnavutlar nezdinde giderek güçlenen Kosova Kurtuluş Ordusu UK'nın terörist ilan edilmesi için BM'e başvurdu.

• Yunanistan'da iktidardaki PASOK partisinin kurucusu ve eski başbakan Andreas Papandreu'nun dul eşi Dimitra Liani, eşi başbakanken inşa ettirdiği lüks villayla ilgili vergi kaçırdığı iddiasıyla partiden ihraç edildi.

• İsrail parlamentosu 2000 yılında yapılacak seçimlerin 17 Mayıs'ta yapılmasını kararlaştırdı. Karar, Filistin lideri Arafat tarafından Wye Plantation Anlaşması'nın yürürlüğe girmesini engellemek olarak nitelendirildi. Filistin Anayasası'ndan İsrail'in yok edilmesiyle ilgili maddeleri çıkartmasına rağmen, İsrail'in Batı Şeria'dan çekilmeyi reddetmesi, ABD'yi kızdırdı.

• İran'da aydınlara yönelik olarak ardarda işlenen cinayetlerin İstihbarat Bakanlığı'nın bazı mensupları tarafından gerçekleştirildiği ortaya çıkarıldı. Bu arada 26 Şubat'ta yapılacak şehir konseyi seçimlerinde eski Tahran belediye başkanının da içinde bulunduğu 16 muhalefet grubu, işbirliği yapacağını açıkladı.

• Yoğun ekonomik bunalımın halkın üçte birini yoksulluk sınırının altına sürüklediği Endonezya'da kızgın kalabalıkların Çin kökenlilere ait işyerlerini ve bazı hükümet binalarını ateşe verdikleri olaylarda 6 kişi öldü.

• Güney Kore'nin başkenti Seul'de Budizm merkez tapınağının mali işlerinden ve ülkedeki yüzlerce ma-

nastırın yönetiminden sorumlu genel sekreter seçimi yüzünden iki rahip ruhban sınıfı arasındaki çekişmeler kanlı bir biçim alınca, polis tapınağı basmak zorunda kaldı.

• Bangladeş'te radikal İslamcı kesimin boy hedefi yaptığı ünlü feminist yazar Teslime Nesrin, kendi isteğiyle polise teslim olduktan sonra kefaletle serbest bırakıldı.

• Çin Sosyal Bilimler Akademisi'nin yaptığı bir araştırma 1 milyar 200 milyon insanın yaşadığı Çin'de 111 milyon erkeğin eş bulamadığını ortaya çıkardı. Neden olarak tek çocuğa izin verilen Çin'deki ataeril anlayış yüzünden ailelerin ultrason muayenesiyle cinsiyetlerini tespit ettikleri kız bebekleri aldırımları gösteriliyor.

• Hindistan'da Kasım 1998 sonlarında yapılan Delhi, Racastan ve Madya Pradeş eyalet seçimlerini iktidardaki Hindu milliyetçi koalisyonunu üçte iki oranında yenilgiye uratan Kongre partisi kazandı. Sonya Gandhi kazandığı zaferden sonra yaptığı açıklamada başarılarının abartılmaması gerektiğini belirtti.

• ABD, Rusya, Kanada, Japonya, Brezilya ve 11 Avrupa ülkesinin katılımıyla gerçekleşecek tarihin ilk uluslararası uzay istasyonu projesi yürürlüğe kondu. Kazakistan'dan fırlatılan 12,5 metre uzunluğundaki romörkör Florida'dan fırlatılan Unity modülüyle birleştirildi. NASA Başkanı Daniel Goldin 40 milyar dolarlık projenin tamamlanması için daha 44 fırlatış ve bin saat uzay yürüyüşü ile sayısız problemin çözülmesi gerektiğini açıkladı.

• 20.yüzyılın son zirvesi İstanbul'da yapılacak. Aralık 1998 başında Oslo'da yapılan AGİT dışişleri bakanları toplantısında Avrupa'nın 21. yüzyıldaki güvenlik ve işbirliği gündemini belirleyecek olan devlet ve hükümet başkanları zirvesinin 14-15 Kasım 1999'da yapılması ve zirvede bir İstanbul Şartı onaylanması kararlaştırıldı.

• Ürdün, 46 yıllık kralını kaybetti. Kral Hüseyin'in cenaze törenine 40'a yakın devlet ve hükümet başkanı ile bakanlar ve bürokratlar katıldı. 37 yaşındaki Velihaht Préns Abdullah, babasının tüm yetkilerini devraldı. Böylece Ürdün'de yeni bir dönem başladı.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel

“GAP bittiği zaman Bursa’da ne varsa Urfa’da da o olacaktır!..

Necla Zarakol

- Sayın Cumhurbaşkanı, GAP sizin projeniz, bu projeye kaç yıldır düşünce üretiyorsunuz, zaman ayırıyorsunuz, örneğin yorgun olduğunuz zaman, gözlerinizin önüne o barajlar, çağlayan sular geliyor mu?

- Kaç yıldır düşünüyorum? 40 yıldan fazla bir süredir. Meseleye şöyle başlayalım; Türkiye’de hiçbir konu aniden meydana gelmiş değildir. Hepsinin bir geçmişi vardır. Türkiye çok parti idaresine geçtikten hemen sonra, yani 1950 ile birlikte Türkiye’nin üstündeki örtü kalkmıştır. Bu örtünün altında ne var, bir halk var. Nasıl yaşıyor? Tornbrok, 1949’da yazdığı bir raporda, “yüzlerce, birbirinden kopuk, küçük Türkiye” ifadesini kullanmıştır. Her halka bir Türkiye, her köy bir Türkiye, her kasaba bir Türkiye, ama birbirinden habersiz. Sanıyorum ki, Türkiye’de çok partili hayat, demokrasi, halkın idareye ağırlığını koyması ve büyük Atatürk’ün milli hakimiyetlerin hayatın özü dediği hadise, hakimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olması gibi büyük prensiplerin gerçek anlamda hayata geçmesiyle, Türkiye’de bir kabaran arzular devri başlamıştır.

Aslında tabir şudur, “yevmin ce-

did, rızkın cedid”. Yani bugün rızkınız ne ise onunla götürün. Daha iyiyi özlemek yok. Daha iyiyi bilmiyor ki. İçinde yaşadığı hayat şartlarını, yani fukaralığı kader saymış bir toplum; yoksulluğu, cahilliği kader saymış bir toplum. Oysa Büyük Atatürk bize hedef göstermiş, “Bu ülke mutlaka medeni ve mutlaka müreffeh olacaktır” demiş. Bu hedefe nasıl varacaksınız? “Behemahal” diyor, behemahal medeni, behemahal mutlu, behemahal zengin. Cumhuriyet kurulmadan, İzmir İktisat Kongresi’yle bu hedefler çok iyi konmuştur ortaya ama 20’li yıllarda, 30’lu yıllarda devletin gücü ne, ülkenin gücü ne, takatı ne? Ve savaş yılları, sonra 40’lı yıllar gelmiş, daha sonra da dünya konjonktürü değişmiştir, dünya değişmiştir. Ben 50 senedir Türkiye’nin hizmetindeyim. 1949 yılının başında İTÜ’den diploma alıp devlete olan borcumu ödemek üzere, yani mecburi hizmetimi yapmak üzere devlete geldim, o günden beri devletin hizmetindeyim. Ama, burnumuzda tüten bir şey vardı, gözümüz yeni ufuklara bakıyordu gencecik insanlar olarak, Türkiye

bundan daha iyi olmalıydı. Ve içecek suyu olmayan halk. Su, bu ülkenin en bol metası. Bir bardak sudan mahrumdu insanlar. Tümü karanlıkta yaşıyordu Türkiye’nin, tümü. Bir yerden bir yere gitmesi mümkün değil. 20 km. mesafede kadınların hastaneye yetişmeden, doğum yaparken öldüğü ve henüz çocuklarının büyük bir çoğunluğu okula gidemeyen, kızlarının büyük bir çoğunluğu okula gidemeyen bir Türkiye’ydi. Ve iğneden ipliğe her şeyi satın alıyordu. Sattığı ne ki? Kara saban, kara çarık, kara kağıt ve kara öküzle teslim bir Türkiye tarımı. Sanayi ise, pratik olarak yok. Yok. Neye bakarsan yok, çimentosu yok, gübresi yok, demiri yok, elektriği yok, altyapısı yok. Böyle bir Türkiye bizim için hizmet cenneti idi. Ben kendimi Allah’ın en talihli kullarından sayarım, çünkü böyle bir Türkiye’ye hizmet imkanı çıkmıştır. Biz şimdi başladık Türkiye’ye hizmet etmeye. (Harita üzerinde göstererek) Evvela bu ülkenin büyük ovaları su altında kalıyordu. Burası Çukurova, burası Antalya ovası, burası Menderes havzası, burası Gediz havzası, burada

Çarşamba, burada Iğdır ve burada Adapazarı ovası... Bunların hepsi, bütün bu ovalar kış geldiği zaman sel altında kalırdı. Kış geldiği zamanlarda bu ovaların hiçbirisinde ekim olmazdı. Önce bu ülkenin sularının tanzim edilmesi gerekiyordu. Seyhan Barajını yaptık... O zamanlar, yıl 1952'ydi, bu proje çok tartışıldı. Yıkılırsa ne olur, bu kadar paraya yazık değil mi, dediler. Biz barajdan elektrik çıkardık. Elektriği çıkardık da, elektrik zaten kafi değil, dağıtmak da mümkün değil. Sonra giriştik bu büyük ovalarda, dağlardaki insanları susuzluktan kurtarmaya. Giriştik yollara, okullara, 1998'e geldiğimizde şimdi her şey var. 359 bin köyde köy yolu var, 60

**Biz önce, insanlara su,
sonra kuşlara su,
hayvanlara su diyerek girdik.**

**Dağların içinde, yer
altında su bulduk ve
insanların su ihtiyacını**

karşılamaya çalıştık.

Bütün bu gördüğünüz

barajların temellerini

ben attım ve neticede

bu sular geldi.

bin kilometre asfalt yol var, 60 bin kilometre de enterkonnekte şebeke var. Ben meydan meydan koşarak medeniyetçilik kavgası yaptım. Yaptığım kavga da şuydu, Edirne nereden elektrik alıyorsa, Hakkari de ordan alacaktı. 50'li yıllarda, biz ülkenin çeşitli yerlerinde bu ıstırap gördük. Güneydoğu Anadolu, şu ovalar Mezopotamya'nın bir parçasıdır.

Burada insanların, kuşların, hayvanların içeceği su yok. Ve burada kadınların kuyulardan su çektiğini gördüm ben gözümle. Ne zaman başladın düşünmeye diyorsanız, o kadınların kuyulardan su çektiğini gördüğüm zaman. Eşimle birlikte o insanları gördüğümüzde içimiz burkulmuştur. Gelip

devlet yöneticilerine, biz Cumhuriyetin nimetlerini, en basit nimetini, her hizmeti buralara götürme mecburiyetimiz var demişimdir. Biz önce insanlara su, sonra kuşlara su, hayvanlara su diyerek girdik, dağların içinde, yer altında su bulduk ve insanların su ihtiyacını karşılamaya çalıştık. Bütün bu gördüğünüz barajların temellerini ben attım ve neticede bu sular geldi.

- Şimdi de bu sulara tekne yarışları yapıyor.

- Fırat nehri, taa Palandöken dağlarından çıkar gelir, Murat nehri Muş'tan, Ağrı'dan şöyle gelir, içinden. Şurası Keban... Elektrik lazımdı, Keban yapılmalıydı. 1966'ydı, para yoktu. 300 milyon dolar lazımdı. Dünya Bankası bize "sizin ödeme gücünüz 50 milyon dolardır" deyip 50 milyon dolardan bir kuruş fazla para vermedi.

Biz 10 sene Dünya Bankası'ndan pa-

ra almadık, 54'den 65'e kadar, 66'ya kadar. Sonra bize geldiler, "size para vereceğiz" dediler. Yalnız iç politikamıza karıştırmayız, projemizi tetkik edin, sonunda para veremiyoruz diyecekse, siz vermeyin demişizdir, istememiştir. 1966 yılı 12 Haziran'da temelini attım ben barajın Başbakan olarak. Onun altında Karakaya var. Onun temelini de 18 Ekim 1976'da yine ben attım. Sonra Atatürk Barajı. 3 Nisan 1977'de Şanlıurfa tünellerinin temelini attım. 1980 Ekim'inde de barajın temelini atacaktık, hadise başka şekle girdi. Tünelini, yollarını açmıştık. Daha sonra barajı açmak yine bana nasip oldu. Şimdi dördüncü kademe Birecik barajı, onun temelini de ben attım. 21 Mayıs 1993'de. Altında Karakamış barajı, onun temelini de ben attım. 600 kilometre boyunda, beş tane barajdan oluşan ve senede 25 milyar kilovatsaat

elektrik çıkaracak -ki bunun % 90'ı çıkıyor- bir sistem meydana geldi. Bu bir kısmı. Bir de Dicle kısmı var. Dicle kısmında Kralkızı, Dicle'deki baraj, Batman'daki baraj, bunlar yapılmış bitmiştir, taınamlanmıştır. Su tuttuk, bunlardan biri elektrik vermeye başladı, öbürleri de verecek.

Ondan sonra Ilısu barajı burada inşa ya hazır. Cizre barajı da yapılacak. Sonra bunların kolları üzerinde barajlar var. Fırat kolu üzerinde, Hakkari civarında Hakkari barajı yapılacak. Böylece buralarda hem elektrik üretmek, hem toprakları sulamak bakımından Türkiye fevkalade büyük bir imkana sahip olacak.

Topraklar dediğimiz zaman, burada 17 milyon dönüm arazi var. Gerek Şanlıurfa'dan Mardin'e giden bölgede, gerekse Diyarbakır'da..9 Kasım 1994'de Şanlıurfa tünellerinden birisi açıldı, ovaya su veriyor. Sulama ka-

nallarının bittiği yerler vaha haline geliyor, yemyeşil oluyor ve köyler şekil değiştiriyor.

- Efendim, toprağın fiziki yapısı böyle değişirken, insanların sosyal durumlarında ne gibi değişiklikler olacak?

- Bu proje entegre bir projedir. Yani şöyle entegre proje. Bu sadece elektrik üretme, toprakları sulama projesi değildir. Entegre nedir? Eğitim projesidir. İşte Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi, Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi,

Kahramanmaraş'da Sütçü İmam Üniversitesi, Gaziantep'de Gaziantep Üniversitesi ve Elazığ, Malatya Üniversiteleri, Van'da 100'ncü Yıl Üniversitesi. Bunların fakülteleri, bunların yüksek okulları...

Her baraj yapılan yere neredeyse bir üniversite...

İlköğretimde hiçbir sıkıntımız yok. Yani netice itibarıyla, dağılan köyler, terk edilen köyler dışında, güvenlik sebebiyle ulaşamadığımız köyler dışında bir sıkıntımız yok. Onlar da çok ufaktırlar. Şimdi bundan sonraki kısmı alt yapı. Şanlıurfa Uluslararası Havaalanı ile bütün bölge dünyaya açılıyor. Bu yıl temelini attık. Diyarbakır'da çok güzel bir havaalanımız var. Mardin'de bir stol var, onu büyütmek lazım. Van'da hava meydanımız var. Elazığ'da, Malatya'da Türkiye'nin en güzel havaalanları var. Adana'da var. Binaenaleyh, bu bölgeye hava ulaşımında hiçbir sıkıntımız yok. Mersin'den başlayıp Gaziantep'e kadar otoyol yapılmıştır. Bu otoyol, İskenderun ve Şanlıurfa'ya uzuyor. Şanlıurfa'dan sonra Diyarbakır'a da bağlanacak. Şanlıurfa'dan aynı zamanda Habur kapısına bağlanacak. Bu kanallar Mardin'e doğru gidiyor. Bunların ihalesi

Avrupa'da ne varsa, İstanbul'da o olacaktır,

İstanbul'da ne varsa, Urfa'da o olacaktır.

Urfa, Bursa gibi olacaktır.

Yani kalkınmışlık ölçüsü metre, kilogram değil.

Urfa, Bursa olacaktır, Bursa'nın nesi varsa,

Urfa'nın da olacaktır.

Çok kalmadı, onu da söyleyeyim.

de yapılmıştır. Önemli kısmının temelini de ben attım. Böylece karayolları ile alt yapı örülüyor. Demiryolu da Şanlıurfa'dan ya Germiye'ye ya da Akçakale'ye bağlanacak. Diyarbakır'da bir organize sanayi bölgesi kuruyoruz, çok güzel geliyor, 100 fabrikalı. Şanlıurfa'da yine 100 fabrikalı bir organize sanayi bölgesi kuruyoruz.

- Anlattıklarımız sanki bir düşün içinden yürümek gibi, yani düşler sabah kalkınca gerçekleşir sanılır ama sizin düşündüğünüz adım adım gerçekliğe bürünmüş, bir zamanlar düş gibi görünen herşey gerçek olmuş.

- Evet, ve buna entegre proje diyoruz, odağında insan olan bir proje meydana çıkmıştır. Şimdiden zaten proje ürününü vermiştir, 25 kilovatsaat elektrik üretilmektedir. Yani Keban barajı kendisini dört beş kere ödemiştir. Bu barajlar sistemiyle biz bu projeyi 10, 15 senede ibra ederiz, alırsız parayı geriye. Ama diğer işlerin de yapılması lazım.

Benim bu konuda ortaya koyduğum slogan şu; Avrupa'da ne varsa, İstanbul'da o olacaktır, İstanbul'da ne varsa, Urfa'da o olacaktır. Urfa, Bursa gibi olacaktır. Yani kalkınmışlık ölçüsü metre, kilogram değil. Urfa, Bursa olacaktır, Bursa'nın nesi varsa, Urfa'nın da olacaktır. Çok kalmadı, onu da söyleyeyim. Bugün Şanlıurfa, Türkiye'nin en

modern şehirlerinden birisi oluyor. Bir içme suyu yapıyoruz, yani içme-kullanma suyu. Atatürk barajının tüneline alınacak. Arıtmasını yapıyoruz. Urfa bir su şehri olacak, su akacak pırıl pırıl. Tabii hastaneler yapıyoruz, konut yapıyoruz, tarihi eserleri tamir ediyoruz. Mesela Balıklıgöl civarı, Dergah denen bölge çok güzel düzenlenmiştir. Eski Urfa evleri harika olmuştur.

Çok çok güzeldir. Oradaki eski hanları bile hep tamir ettik. Ve şimdi önümüzdeki zaman içerisinde Türkiye'nin en kalkınmış bölgelerinden biri olacaktır burası. Kalkınmamışlığın acısını sileceğiz ve bölgenin insanı mutlu olacak. Yalnız bölgenin insanı mutlu olmayacak, bölge dışındaki insanlar da mutlu olacak. Çünkü orada böyle bir medeniyetin meydana getirilmiş olması hepimizin gururu olacaktır.

- Yani bugüne kadar göç veren bir bölge olan Güneydoğu Anadolu'nun artık göç alan bir bölge olacağını söyleyebilir miyiz?

- Şimdiden alıyor. Çünkü Türkiye'nin en çok göç alan yeri Urfa. Yüzde 9 göç alıyor. Ve Diyarbakır. Bunlar zorla değil, halk geliyor oraya. Urfa'dan Adana'ya pamuk toplamaya kimse gitmiyor artık. Burda pamuk toplayacak adam lazım, burda sanayinin işçiye ihtiyacı var. Zaman içinden birçok kimse buraya gelecek. Tabii buranın bölgenin insanı, bir taraftan sanayiye göre yetiştiriliyor. Hem Diyarbakır'da, hem Şanlıurfa'da fen liseleri açtık, güzel sanatlar liseleri açtık, Diyarbakır'da bir eğitim sitesi kurduk, hala devam ediyor. Ben geçenlerde gittim, turizm lisesi açtım Diyarbakır'da..

- O yöreye en çok gereken bir eğitim alanı...

- Otel açtık yine geçenlerde. Malatya

105 fabrikalı bir sanayi bölgesi, Elazığ aynı şekilde gelişiyor. Mardin'deki gelişmeleri de önümüzdeki zaman içinde göreceğiz.

- Efendim, görülüyor ki, 40 yıldır düşündüğünüz GAP'ı hala geleceğiyle düşünüyorsunuz ..

- Evet, ama şimdi çok keyifli düşünüyorum. Netice orta yerde. Şu haritaya bakın. (GAP haritasını göstererek) Şu gördüğünüz yerler sulanacak diye çizilmiş, oysa bunlar sulanıyor. Şimdi de şu Diyarbakır ovası geliyor suyun altına olduğu gibi. Ve şu kanal, buradan çıkıp Mardin'e, Mardin'den Cizre'ye kadar giden kanal da inşa ediliyor.

Bu resimde gördüğünüz Atatürk barajının santralidir. Bu santrali şu pence-reden seyretmeye doyum olmaz. İçer-

lemeye de gerek kalmayacak zaten. Eğer komşularımız kendi menfaatlerini iyi bilseler hiçbir şey olmaz. Ben 6 yıl önce Şam'a gittim, söyledim, gelin bu sınırları kaldıralım. Bunları beklemeye gerek yok. Avrupa'daki Şengen ülkeleri gibi -bugün 10 ülkenin birbiriyle sınırı yok- gelin kaldıralım bu sınırları, sadece kaçakçılığa ve yasadışı olaylara tedbir koyalım. Onun dışında insanlar gelsin, insanlar gitsin, dedik. Bu sınırın bu tarafındaki insanlar da bizim kardeşlerimiz, o tarafındaki insanlar da bizim kardeşlerimiz. Zaten sınırın ayırdığı yerde, o taraftaki insanların tarlaları burada. Onlar geçiyorlar sınırı...

- Devletin sağladığı bu altyapı olanakları yanında o bölgeye girişimcileri teşvik etmek için ne-ler yapılacak, küçük ve orta ölçekli işletmeler için

şüncemiz. Şanlıurfa'dan veya Diyarbakır'dan Londra'ya gitmek 3-4 saat, körfeze gitmek 4 saat, Kahire'ye gitmek 3 saat. Yani 3 ila 4 saat içerisinde bu şehirlerden oralara ulaşılabilir. Her yerde buradan yetişecek olan meyve ve sebze, gıda ürünlerinin tümü, sanayi ürünleri, dört saat içinde Moskova'ya ya da Avrupa'ya ya da körfeze ulaşabilecek. Her tarafa ulaşacak.

- Peki efendim, o yörelere gittiğiniz zaman insanların yüzünde ne görüyorsunuz? Bölge insanı nasıl bakıyor GAP'a?

- Bölgedeki insanlar, yani bizim vatandaşlarımız güzel insanlardır. Yani kalben güzeldirler ama şeklen de güzel insanlardır. Kadınlarına bakın, çocuklarına bakın, ne güzeldirler. Gözleri pırıl pırıl. Ne kadar güzel insanlardır. Bir de

Bu bir kar topudur, kar topu yuvarlanmaya başladığı zaman büyüyecek, büyüyecek bir çığ olacak. Top yuvarlanmıştır. Toprak oynamıştır yerinden(...)
Bundan sonrası, Türkiye'nin bundan sonrasındaki gücüne, kudretine, barış içinde yaşamasına ve oralara olan ilgisini devam ettirmesine bağlıdır.

den bakılınca sekiz türbin harıl harıl dönüyor. Bütün nehir, bütün gücünü orada bırakıyor. Türk halkının refahına bırakıyor. Bu kocaman nehir geliyor, orada iğne deliğinden geçer gibi, koca nehir bütün gücüyle refah üretiyor, yüzlerce fabrikayı çeviriyor Türkiye'nin her yanında.

- Peki efendim, bu refah, yani güney sınırımızın kuzeyinde müthiş bir gelişme, güneyinde de iki komşu ülkenin kuzey bölgelerinde yaşayan ve ülkelerinin en yoksulları olan insanlar. Bu durum sınırımız bakımından bir tehdit yaratmaz mı? İnsanlar sınırın kuzeyinde bol su ve bolluk içinde yaşadığında sınır güvenliğini nasıl sağlayacağız?

- Hiç bir problem olmaz. Türkiye güçlendikçe, zenginleştikçe sınırı bek-

bazı önlemler alınıyor mu?

- Çok güzel tedbirler aldık. Oralarda fabrika kuracaklara bedava arsa verilecek. 10 yıl yarı fiyatına elektrik kullanacaklar. Sigorta primi, vergi 10 sene alınmayacak. Bu tedbirler işleyecek zaman içinde.

- Bu tedbirler, İstanbul'dan ve Anadolu'nun diğer kesimlerindeki yatırımcıyı o bölge için özendirir mi?

- Tabii çok kolaylaştıracak. Biraz evvel de izah ettim. Bu bölge limanlara çok yakın. İstanbul'un, Bursa'nın etrafındaki sıkışıklığı, İzmir'in etrafındaki sıkışıklığı dikkate alırsanız, buralarda hiç böyle problem yok. Dört-beş saat içinde limanlara inebilirsiniz. Havaalanları zaten bizim dü-

eğer varlıkları varsa, giyim kuşamı da severler. Böyle alı pullu giyinmeyi falan. Bu insanların gözünde gördüğüm ışıltı beni çok mutlu eder. Ben onlarla sarmaş dolaşım. Onlar bilirler kimin kendilerine karşı muhabbeti olduğunu. Kendilerine karşı muhabbeti olan insanlara karşı çok sevgi doludurlar, alıcınaptırlar.

Kendilerine karşı muhabbeti olmayan da kimsenin muhabbeti olmaz.

Bence Türkiye Cumhuriyeti Devleti, sanıyorum ki, Anadolu kurulduğundan beri bölgeye çok güzel ve büyük bir hizmeti yapmıştır, yapmaya da devam ediyor ama hizmet görünür hale gelmiştir. Fabrikası işliyor, kanalında su akıyor, elektriği yanıyor, hastanesi ya-

pılıyor, üniversitesi yapılmış, yapılmaya devam ediyor, okulu çalışıyor. Yani refah görünür hale gelmiştir.

Belki de İç Anadolu'nun birçok yöresinden daha iyi hale gelmiştir. Çünkü İç Anadolu'da da bazı yerlerde aynı yokluklar yaşanıyor.

İç Anadolu'dan çok daha iyi o bölge. İç Anadolu'da sadece buğday yetiştiriyor, burası pamuk yetiştiriyor. Pamuğun gittiği her yerde, ona beyaz altın diyorlar, çok kısa bir zaman içinde evlerin şekli değişiyor. Ben helikopterle köylerin üzerinden uçarım zaman zaman, köylere bakarım. Bu köy avlularında, Lüleburgaz köyünde, Kırklareli'ndeki o köylerde- tarımı çok iyidir oraların- her köyün avlusunda bir traktör var. Benim aradığım odur. İşte böylece, size anlattığım kara öküzün, kara sabanın, kara kağının zulmünden bu memleketi kurtarıyoruz.

- Peki, GAP bölgesinde bir miktar sermaye birikimi olduğu söylenebilir mi?

- Evet olmaktadır, olacaktır. Ama olan sermaye başka yerlere kaçıyor. Şimdi aşağı yukarı yüzlerce bölgenin adamı bölge dışında. Bölge içinde de iyi gelişmeler var. Güneydoğu İşadamları Derneği kurulmuş mesela. Ve öyle pırıl pırıl insanlar ki, hepsi de iddialı. Ara sıra gelip bana diyorlar ki, "buraya elektrik veriyorsunuz ama, elektriğin voltaı iyi değil, kalitesini düzeltin, miktarını çoğaltın."

- Entegre tesisler de kuruluyor oralarda. Diyarbakır'da var örneğin...

- Evet, Mardin'de bile var. Şimdi Mardin'de yenileri kurulacak. Önümüzdeki bahar gidip temellerini atacağız. Biz mütemadiyen bölgeden çıkmış zengin insanları teşvik ediyoruz. Onlar da gidip oralarda 5-10 bin kişinin çalışacağı fabrikaları kuracaklar. Lice'de güzel işler yapılıyor, Diyarbakır'da yapılıyor.

- Böylece belki İstanbul üzerindeki yük de biraz hafifler. Buraya yığılan sanayi kuruluşları o tarafa yönelirler.

- Tabii tabii. Başlangıçta bu bölgeye mermer fabrikası kuran sanayici, korunmasını istedi. Ama sonra bize geldi, "hayır, devletin korunmasına gerek yok, halk buraya kimseyi yavaştırmıyor" dedi. Lice küçük bir kasaba. 200 kişi, 300 kişi iş bulup çalıştığı zaman sorun çözülüyor.

- Efendim, bölgeyle ilgili başka nasıl düşünceleriniz var? Yatırımların çeşitlendirilmesi gibi... GAP gerçekleşmeden önce bölgeyle ilgili kurduğunuz bir fantezi var mıydı? Yani en olmaz dediğiniz hayaliniz nedir bölgeyle ilgili?

- Bu bir kar topudur, kar topu yuvarlanmaya başladığı zaman büyüyecek, büyüyecek bir çığ olacak. Top yuvarlanmıştır. Toprak oynamıştır yerinden. Bu hareketi kimse durduramaz. On sene sonra buralarda ne olacağını kimse kontrol edemez. Yani bir hareket gelmiştir. Bundan sonrası?.. Bundan sonrası, Türkiye'nin bundan sonrasındaki gücüne, kudretine, barış içinde yaşamasına ve oralara olan ilgisini devam ettirmesine bağlıdır.

- Şöyle diyebilir miyiz; bugün elde edilenlere bakılarak bundan sonrasının hayali kurulacak. Eski çorak topraklar üzerine kurulan düş, gerçek. Şimdi bu gerçeğin üzerine hayal kurmak daha zor.

- Evet, insanlar terlemişlerdir, insanlar bir şeyi meydana getirmek için çırpınmıştır, didinmiştir, bir şey meydana gelmiştir. Birçok insan bunun içinde olmuştur. Ve bunun tamamı kendi kaynaklarımızla olmuştur. Şimdi bunu daha ileri götürmek için insanlar artık bir hayalin içinde olmadıklarını biliyorlar. Bunu bilmenin, meydana getirdikleri işi görmenin onları daha iteğini düşünüyorum. İnsanların içindeki mevcut gücü daha çok ortaya çıkaracağını düşünüyorum her alanda.

- Bu değişiklikler Türkiye'yi de çok değiştirecek değil mi?

- Evet, bu Türkiye'nin projelerinden sadece bir tanesi. Türkiye'nin birçok projesi var, kendi planlarına göre. Bir turizm projesi var. 30 milyar dolarlık. Yapmış finansmanını. Çok güzel gidiyor. Tıpkı bir sanayileşme projesi gibi. Daha dün İzmir'de organize sanayi bölgesinde bir enerji santrali açtık. 500 fabrikalı bir bölge. Bütün fabrikalar bu ülkenin insanları tarafından yapılmış ve onların mülkiyetinde. Devlet yok orta yerde. Devlet sadece himaye ediyor. Ve öyle bir çağ açılmıştır ki, bu ülkenin insanı hem kendi yurdunu, hem de sınırlarını aşan yerleri imar, inşa ve ihyaya gidiyor.

Türkiye çok iyi bir yere gidiyor, diyebiliriz. Bazen Türkiye içinde meselelerimize kapılıp sanki hiçbir yere gitmiyoruz gibi bakıyoruz ama, herhalde dışardan bakınca Türkiye'nin gittiği yer görünüyordu.

Tabii oralardan nasıl bakıldığına bağlı. Mesela böyle gözlüğü düz takarsam ben sizi gayet net görürüm. Ters takarsam göremem. Belki daha güzel bir şey var, teleskop. Adam teleskobun uzaya yönelmiş tarafından teleskobun içine bakarsa bir şey göremez. Halbuki teleskobun bu tarafından yukarı doğru bakarsa çok şey görür. O bakış tarzına bağlı. Ama bizi memnun eden tarafı, işte eser: işte tarlada su, işte ekin, işte pamuk, işte fabrika, işte okul, işte yol, işte hastane, işte üstü başı düzelmiş insanlar, işte çamur evlerinin içinden çıkmış insanlar, pırıl pırıl insanlar.

Refah, daha fazla istikrar, daha fazla demokrasi demek...

Refah, daha fazla refah demek. Refah, refahı yaratan şey. Türkiye artık yoksulluk günlerini geride bıraktı.

- Çok teşekkür ediyoruz efendim.

- Ben de çok memnun oldum, sağolun.

**Hukuk düzenindeki yansımalarıyla
Cumhuriyet dönemi 'devlet' telakkisi**

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Devleti*

İştar B. Gözaydın

En büyük imanım şu: Sen rabbin yarısısın, yerin üstünde fakat, Türklerin Tanrısısın!..

Beyoğlu 35. İlkokulu'ndan Gönül B. Ofdağ L'illustration de Turquie, no.60 (31 Mart 1937), 24 (Aktaran, Mete Tunçay, T.C'nde Tek-Parti Yönetimi'nin kurulması (1923-1931), 3. bası, Cem yayınevi. İstanbul 1922, 324)

Mustafa Kemal 2. Meclis, İkinci Dönem'i açarken, "Efendiler! Hükümetin hikmet-i vücudu, memleketin asayişini, milletin huzur ve rahatını temin eylemektir. Bütün memlekette müstakar bir asayişin fiyuzunu hükümlan olmalıdır. Millet vasi bir huzur ve emniyet içinde müsterih bulunmalıdır. Memleketimizin herhangi bir köşesinde halkın emniyetini devletin vahdet ve asayişini ihlale tasaddi edenler devletin bütün kuvvetlerini karşılarında bulmalıdırlar."⁽¹⁾ der. 5. Meclis, 5. Dönem 3. Toplanma Yılı'nı açarken de devlete ilişkin kanaatini, "...şunu da hatırlatmalıyım ki, bir millete müstakil hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık mekanizmasında, devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirine tabidirler; o kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet mekanizmasının motris kuvveti israf edilmiş olur, ondan beklenen tam verim elde edilemez. Onun içindir ki, bir milletin kültür seviyesi, üç sahada; devlet, fikir ve ekonomi sahalarındaki faaliyet ve başarıları neti celerinin hasılasıyla ölçülür"⁽²⁾ şeklinde ifade eder.

Atatürk'ü bu ifadeleri, devletin ya da onun deyimiyle "hükümetin" varlık nedenini öncelikle, memleketin

asayişini, milletin huzur ve refahını ve istikrarı sağlamak olarak gördüğünü gösteriyor. Ancak daha önemlisi, Taha Parla'nın da işaret ettiği⁽³⁾, "bir millete müstakil hüviyet ve kıymet veren siyasi varlık mekanizmasında, devlet, fikir ve ekonomi hayat mekanizmaları, birbirlerine bağlı ve birbirine tabidirler; o kadar ki, bu cihazlar birbirine uyarak aynı ahenkte çalıştırılmazsa, hükümet mekanizmasının motris kuvveti israf edilmiş olur" sözleri. Bu sözler, devletin güdüm ve denetiminde bir ekonomik, kültürel ve hatta toplumsal yaşamın, o dönem Avrupası'nda da yer yer görülmeye başlanan totaliter yapıları anımsatan, "resmi" yapı dışı oluşumlara hayat hakkı tanımayan, millet-devlet, halk-hükümet, toplum-siyasal iktidar özdeşliği kuran bir anlayışın göstergesidir.

Kanımca "devlet" anlayışındaki bu kaplayıcılık, XIX. yüzyıl ikinci yarısı Osmanlısı'nda yürütülen modernleşme çabalarıyla Cumhuriyet Türkiye'si'nin kurucu kadroları tarafından girilen modernleşme çabaları arasındaki farktan da okunabilmektedir. Aynı zamanda, öncesinde hedeflenen etki alanı salt 'kamusal' ya da 'siyasal' olan, oysa sonrakinde tümüyle bir 'toplumsal' dönüştürme hedeflenmektedir. Nitekim bu özellik, bu iki dönemin 'laiklik' anlayışlarında da kendini gösteriyor.

Cumhuriyetin laiklik vurgusu

Türk modernleşmesinin tümüyle 1920'ler sonrası

*Asistanı olmaktan gurur duyduğum Hocam Prof.Dr. Lutfi Duran'ın aziz hatırasına

Türkiyesine mahsus olmadığı olgusu 'laikleştirme' girişimi için de geçerli. Devlet, İkinci Mahmud'dan başlayan ve Gülhane Hatt-ı Hümayunu ile hukuki esasını ve şeklini alan Tanzimat devrinden itibaren, meşrutiyet kaynağı yalnızca Kutsal Kitap değil, insan aklı olan hukuk kurallarını da uygulamaya başlıyor. Bu dönem, Kıta Avrupası hukuk kuramı ve pratiğinin Osmanlı'ya sızmaya başladığı dönemdir. 1850 tarihli Kanunname-i Ticaret, 1864 Ticaret-i Bahriye Kanunnamesi, 1858 tarihli Ceza Kanunnamesi, 1880 tarihli Usul-ü Muhakemat-ı Cezaiye ve 1881 tarihli Usul-ü Muhakemat-ı Hususiye Kanunları, Avrupa hukuk düzenlemelerini kabul etme geleneğinin ilk adımlarıdır. Bu bakımdan, Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet Türkiye'si arasındaki fark, ilkinde bu Avrupa kaynaklı kuralların İslami hukuk kurallarının yanısıra uygulanması, ikincisinde ise eski ikiliğin ortadan kaldırılarak salt Batı'ya yönelmesidir. Kaldı ki, İslami uygulamaları 'akılcı' ve 'nötr' bir biçime sokarak "şeri hukukun Osmanlılaştırılması"⁽⁴⁾ çabaları (özellikle Ahmet Cevdet Paşa'nın başta fıkıh hükümlerini kodifiye ettiği Mecelle olmak üzere çeşitli çalışmaları) hukuku sekülerleştirmenin ilk denemeleridir. Ancak, Osmanlı'da laiklik; modernleşme ihtiyacıyla, hukuk, idare gibi yapıları Avrupa'nın "nedeni ve müterakki milletler"ine benzetmek için kullanılan bir araçtır. Cumhuriyet Türkiye'si içinse, yukarıda belirtildiği gibi, millet-devlet bütününe yani hem siyasal hem toplumsal olana biçilmiş kumaş, yani amaçtır.

Öyle ki, 'laik' nitelemesi 1937 yılına kadar Anayasa'da yer almıyor. Ama, Osmanlı'dan farklı olarak Cumhuriyet'in kurucu kadrolarının giriştiği tüm icraatın, önceleri açıkça olmasa bile, gerisinde, meşruiyet kaynağı din değil; insan aklıdır. Mustafa Kemal'in 1923'te İzmir'de, kendisine yeni hükümetin bir dini olup olmadığını soran gazeteci Kılıçzade Hakkı Bey'e verdiği yanıtı sonradan getirdiği açıklama, bu tavrın ilginç bir göstergesidir. "İtiraf edeyim ki, bu suale muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Sebebi, pek kısa olması gereken cevabın o günkü şeriate göre ağızdan çıkmasını henüz istemiyordum. ... hükümetin dini olmaz! Diyemedim. Aksini söyledim."⁽⁵⁾

Özellikle 3 Mart 1924 tarihinde çıkartılan üç kanun, laik yapıyı oluşturma sürecinin önemli halkalarını oluşturuyor: Diyanet İşleri Reisliği'ni ihdas eden 429

sayılı Şer'îye ve Evkaf ve Erkanıharbiye Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun⁽⁶⁾, 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu⁽⁷⁾, 431 sayılı Hilafetin İlgasına ve Handedanı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun.⁽⁸⁾

429 sayılı Şer'îye ve Evkaf ve Erkanıharbiye Umumiye Vekaletlerinin İlgasına Dair Kanun'a ilişkin olarak Siirt Mebusu Hoca Halil Hulki Efendi ve 50 arkadaşının imzaladığı önergede, günümüz Türkçesiyle şu görüşler ifade edilmekteydi: "Din ve ordunun politika akımlarıyla ilintili olmasının pek çok sakıncası vardır. Bu gerçek, bütün uygar uluslar ve hükümetlerce temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bakımdan yeni bir hayat varlığı sağlamak görevini üstlenen Türkiye Cumhuriyeti'nin anayasal yapısında zaten, hukuksal olarak Şer'îye ve Evkaf Bakanlığı ile Genel Kurmay Bakanlığı'nın yer alması doğru olmaz."⁽⁹⁾ İdare hukuku bakımından, teknik anlamda merkezi İdare'nin (devlet tüzel kişiliğinin) en üst hiyerarşik makamı olan 'bakanlık', siyasi anlamda da yürütmenin bir birimidir. Laik nitelikte bir devlet, dahası toplum yapısını kurmaya çalışan Cumhuriyet'in ilk siyasi karar alma kadrolarının din işlerini Bakanlık Kurulu içinde bir birime vermeyi tercih etmeyişleri siyasetleriyle tutarlıdır. Anılan kadrolar ibadete ilişkin kamu hizmeti bağlamında din işlerini, teknik idare içinde bir örgütün, daha sonra aldığı ismiyle Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yönetimine vererek bir taşla iki kuş vurdular. Diğer bir ifadeyle, bir yandan din toplum yaşamındaki yerini gözeterek kontrol altına almış oldular, öte yandan da seküler yapı içinde yer vermekle işlevinin dünyevi bir nitelikte olmasını sağladılar. Bu Kanun'un, "Türkiye Cumhuriyeti'nde muameleleri nasa dair olan ahkâmın teşri ve infazı Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği Hükûmete ait olup dini mübini İslam'ın bundan maada itikad ve ibadeta dair bütün ahkâm ve mesalihinin tedviri ve müessesatı diniyenin idaresi için Cumhuriyetin makarrında bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir" hükmünü taşıyan 1.maddesi, Kemalist laiklik anlayışının tipik bir yansımasıdır. Bu düzenlemeyle, dine ilişkin hususlar içindeki inanç ve ibadetlerle ilgili faaliyetlerin yürütülmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na özgü alan oldu. Öte yandan, geri kalan alanın tüm olarak TBMM'nin yasama yetkisi altına ayrılmasıyla, şeriat, hukuk olarak kaldırıldı.⁽¹⁰⁾ Nitekim, birkaç gün sonra, 8 Nisan 1924'de de Mehakimi

Şer'iyenin ilgasına ve Mehakim Teşkilatına Ait Ahkâmı Muaddil Kanun⁽¹¹⁾ çıkarıldı ve yeni yargı örgütü yapılandırıldı.

20 Nisan 1340 günü, kabul edilen 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'yla⁽¹²⁾ yapılandırılan Türkiye Cumhuriyeti, ilk haliyle siyasal iktidar-din ilişkileri açısından, pozitif anlamda, teokratik nitelik taşımaktaydı. 2.maddede yeralan "Türkiye Devletinin dini, Dini İslamdır" kuralının yeralması ve 26. maddeyle TBMM'nin Şer'i kuralları uygulamakla görevli kılınması bir din devleti

olduğu görünümünü vermekteydi. Ancak, Mustafa Kemal, Nutuk'ta bu durumun geçici bir süre için kabul edilmiş "zevaid" olduğunu ve "ilk münasip zamanda kaldırılması" gerektiğini belirtir.⁽¹³⁾ Nitekim, anılan maddeler, 10 Nisan 1928 günü 1922 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerini Muaddil Kanun'la değiştirildi.⁽¹⁴⁾ Bu değişiklikle, devlet dininin İslam olduğu kuralı,

TBMM'nin şeriatı tenfiz yükümlülüğü kaldırıldı, mebusların ve reisicumhurun dinsel yemin biçimleri değiştirildi. Anayasaya laiklik ilkesi konulmamakla birlikte, devletin laik bir yapıya yönelmiş bulunması değişikliğin gerekçesi olarak gösterildi:

"Muassır medeniyet hukuku ammesinde, millet hakimiyetinin tecellisine medar en mükemmel devlet şeklinin laik ve demokratik cumhuriyet olduğu müsellemattandır. Millet Meclisinin ittifakiyle tasvip edilmiş olan Kanunu Medeni, Ceza Kanunu gibi müdevvenatı hazırımız da bu esası tatbikat ve fiiliyat sahalarında tecelli ettirmektedir. Esasen devlet bir şahsiyeti maneviye olduğuna göre bizatihi bir mef-

humu mücerrettir. Dinin maddi şahıslara tahmil ettiği mükellefiyetleri, farzları amelen ifasına imkan da mutasavver değildir. Böyle mümkün olmayanı istihsal peşinde ısrarın bir zaıf-bütün zaıflar gibi zararlı bir zaıf-teşkil edeceğinde şüphe yoktur. Esbabı mesrudeye binaen layik devletin esas telakkisine münafi fıkraların Teşkilatı Esasiyeden tayyı teklif olunmuştur. Türk İnkılabı, din ile dünya işlerini karıştıran ve her türlü müşkülata sebep olmaya müsait bulunan mevadi kaldıracak... (böylelikle) beşeriyetin manevi saadetlerini deruhte eden din, ağıyar eli deymeyen vicdanlarda bülent mevkiini ihraz ederek Allah ile fert arasında mukaddes bir temas vasıtası haline girmiş olacaktı."⁽¹⁵⁾

**"Herkesin vicdanı hürdür.
Bizim istediğimiz hürriyet,
laiklikten maksadımız dinin memleket
işlerinde müessir ve amil olmamasını
temin etmektir. Bizde laikçiliğin
çerçevesi ve hududu budur...
Biz diyoruz ki, dinler, vicdanlarda
ve mabetlerde kalsın, maddi hayat
ve dünya işlerine karışmasın."
Dahiliye vekili Şükrü Kaya**

Laik nitelemesi, Anayasa'da 1937 yılında yer aldı. Değişiklik üzerinde çalışan teşkilatı Esasiye Encümeni, mazbatasında, laiklik ilkesinin, "Türk Devleti'nin şekli ile beraber doğuş tarzının ve kuruluşunda hakim olan ve fiiliyat sahalarında şimdiye kadar inkişaf eden umdelerden"⁽¹⁶⁾ biri olduğu belirtilir. Malatya mebusu İsmet İnönü ve 153 arkadaşının teklifiyle başlayan süreç

içindeki Meclis görüşmelerinde Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, "... bu memleket kahinlerin ve gayrı mesullerin vicdanlara amil olmasından ve Devlet ve Millet işlerini görmesinden çok zarar görmüştür. ... Madem ki tarihte deterministiz, madem ki icraatta pragmatik maddeciyiz, o halde kendi kanunlarımızı kendimiz yapmalıyız. ... Herkesin vicdanı hürdür. Bizim istediğimiz hürriyet, laiklikten maksadımız dinin memleket işlerinde müessir ve amil olmasını temin etmektir. Bizde laikçiliğin çerçevesi ve hududu budur. ... Biz diyoruz ki, dinler, vicdanlarda ve mabetlerde kalsın, maddi hayat ve dünya işlerine karışmasın. Karıştırmıyoruz ve karıştırmaya çağız"⁽¹⁷⁾ sözleriyle Hükümet adına görüşlerini ifade et-

ti. Anayasa değişikliği Meclis'te oy birliğiyle kabul edildi. 5 Şubat 1937 günü kabul edilen 3115 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine dair Kanun'la⁽¹⁸⁾ laik nitelemesi anayasal bir temel oldu.

Hukuksal düzenlemelerle laik Türkiye devletini yapılandırma süreci içinde tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması (30 teşrinisani 1324)⁽¹⁹⁾; şapka kanununun kabulü (25 teşrinisani 1341)⁽²⁰⁾; Türk Medeni Kanunu'nun kabul edilerek (17 Şubat 1926) yeni Ticaret ve Ceza Kanunlarıyla aynı zamanda yürürlüğe girmesi⁽²¹⁾; batı takviminin kabulü (26 kanunuevvel 1341)⁽²²⁾; Latin alfabesinin kabulü (1 teşrinisani 1928)⁽²³⁾; hangi din ve mezhebe mensup olursa olsunlar ruhanilerin mabet ve ayinler haricinde ruhani giysi taşımalarının yasaklanması (3 kanunuevvel 1934)⁽²⁴⁾; Türk kadınının seçme ve seçilme haklarını kazanması (5 kanunuevvel 1934)⁽²⁵⁾; hafta tatilinin Pazar gününe alınması (27 mayıs 1935)⁽²⁶⁾ yer alır.

Bu arada 22 Ocak 1932'de Hafız Yaşar (Okur) tarafından İstanbul'da Yerebatan Camii'nde ilk defa Türkçe Kuran okundu ve 18 temmuz 1932 tarihinde de Diyanet İşleri Başkanlığı'ndan gönderilen 636 sayılı özel yazıyla kısa bir süre sonra ezan ve kametin Türkçe okunmaya başlanacağı bildirildi. 2 Haziran 1941 tarihinde, 4005 sayılı Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren Kanun'la, Türk Ceza Kanunu'nun 526. maddesinin ikinci fıkrasına eklenen "Arapça ezan ve

kamet okuyanlar üç aya kadar hafif hapis, on liradan 200 liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar" hükmünde cezai bir yaptırım getirilerek bu duruma ilişkin yasal bir düzenlemeye gidildi. 1933'te İstanbul Darülfünunu'nun ilgasında İlahiyat Fakültesi toptan kaldırılarak, yerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı bir İslam Tetkikleri Enstitüsü kuruldu; böylelikle dinsel eğitim, yerini, salt araştırmaya bırakmış oldu.

1930 yılında Serbest Fırka kurulurken, Cumhurbaşkanı Atatürk'ün iki parti arasındaki savaşında yansız

kalacağını belirtmesine karşın, yalnızca 'laik cumhuriyet' ilkesini bu yansızlığın dışında tutması, laiklik ilkesinin cumhuriyetçilikle birlikte, yeni devlet düzeninin temelini oluşturduğunu işaret etmekteydi. Mustafa Kemal'in laiklik konusundaki politikası, dinin toplum işlerinden, toplumsal görevlerinden sıyrılıp vicdanlara itilmesi, kişilerin iç dünyalarından dışarıya taşmayan bir inanç bütünü durumuna getirilmesiydi. Böylece din, bir inanç ve ibadet işine indirgenmek isteniyor, din ve vicdan özgürlüğü sadece 'bireyselleştirilmiş dini' ve ibadetleri koruyordu. Din kişisel alanda kalacak, sosyal düzeni ilgilendirdiği oranda devlet müdahalesini davet edecekti. Bu sistem gereği Türkiye Cumhuriyeti sadece bir dünya devleti olmayıdı. Mustafa Kemal'in sözleri de bunu açıkça ortaya koyar: "Biz ilhamlarımızı gökten veya gaptan değil, doğrudan doğruya hayattan alıyoruz."⁽²⁷⁾ Başta da belirtildiği gibi, bu dönemde amaç yalnız devletin/kamusalın/siyasalın de-

Cumhuriyet'in ve laikliğin ilk adımları bu binada atıldı.

şarıya taşmayan bir inanç bütünü durumuna getirilmesiydi. Böylece din, bir inanç ve ibadet işine indirgenmek isteniyor, din ve vicdan özgürlüğü sadece 'bireyselleştirilmiş dini' ve ibadetleri koruyordu. Din kişisel alanda kalacak, sosyal düzeni ilgilendirdiği oranda devlet müdahalesini davet edecekti. Bu sistem gereği Türkiye Cumhuriyeti sadece bir dünya devleti olmayıdı. Mustafa Kemal'in sözleri de bunu açıkça ortaya koyar: "Biz ilhamlarımızı gökten veya gaptan değil, doğrudan doğruya hayattan alıyoruz."⁽²⁷⁾ Başta da belirtildiği gibi, bu dönemde amaç yalnız devletin/kamusalın/siyasalın de-

ğil, aynı zamanda toplumun ve toplumsalın da tümüyle laikleştirilmesi. Ancak, toplumsal yapının hukuki düzenlemeler yapılması dolayısıyla, değişeceğini düşünmek yukarıdan aşağıya devrimcilik anlayışının iyi niyeti olsa gerek.

Yasama-yürütme organları arasındaki ilişkiler

20 Kanunusani 1337 (1921) tarih ve 85 sayılı Kanun⁽²⁸⁾, "hakimiyet bila kayd-ü şart milletindir" ilkesini koyduktan sonra, "icra kuvveti teşri selahiyetinin milletin yegane ve

hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisi'nde tecelli" ettiğini ve "Türkiye Devletinin Büyük Millet Meclisi tarafından idare" olunduğunu; "hükümetin Büyük Millet Meclisi hükümeti ünvanını" taşıdığını belirtir. Bu düzenlemeler hükümlerinin İstanbul hükümetinden tamamen alındığını ve Devlet reisliğinin de hükümet reisliği gibi fiilen ve hukuken Büyük Millet Meclisi'ne geçmiş olduğunu işaret eder.

Nitekim, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin "hukuku hakimiyet ve hükümlerinin mümessili hakikisi" olduğuna dair 2 Teşrinisani 1338 (1922) tarihli beyanname ve kararda bu görüş şöyle ifade bulur:

"Türk milleti saray ve Babıalinin hiyanetini gördüğü zaman Teşkilatı Esasiye Kanununu ısdar ederek onun birinci maddesiyle hakimiyeti padişahdan alıp bizzat millete ve ikinci maddesiyle icrai ve teşrii kuvvetleri onun yed-i kudretine vermiştir. Yedinci maddeyle de harp ilanı, sulh akdi gibi bütün hukuk-u hükümlerini milletin nefsinde cemeylemiştir. Binaenaleyh o zamandan beri eski Osmanlı İmparatorluğu tarihe intikal edip yerine yeni ve milli bir Türkiye

Devleti, gene o zamandan beri padişahlık merfu olup yerine Türkiye Büyük Millet Meclisi kaim olmuştur."⁽²⁹⁾

Böylece Cumhuriyet'in kurucu kadroları kuvvetler ayrılığı ve meşruti rejimi ortadan kaldırır, yasama ve yürütme kuvvetlerini birleştirir, yürütme 'görevi'ni de Büyük Millet Meclisi'ne verir, ancak bu kuvveti 'delegation' suretiyle, İcra Vekilleri Heyeti denilen heyet marifetiyle kullanır. Bu heyetin Meclis'ten ayrı bir kuvveti yoktur ve sadece Meclis'in emir ve direktifleri içinde onun kararlarının yürütülmesiyle görevlidir.

Meclis, icra heyetinin yani hükümet ve İdare'nin hiyerarşik amiri durumundadır. Bu hukuki durumu daha iyi ifade için de nazır ya da bakan gibi tabirler yerine bakana 'vekil' denilmiş, asıl Meclis'te bulunan yürütme görevini yerine getirmek üzere atanmış ve işi vekaleten yapan kişiler oldukları vurgulanmıştır. Bu sistemde devlet reisi de yoktur, devlet reisliği de tamamen

**Mustafa Kemal'in
laiklik konusundaki politikası,
dinin toplum işlerinden ve
toplumsal görevlerinden sıyrılıp
vicdanlara itilmesi,
kişilerin iç dünyalarından
dışarıya taşmayan bir inanç
bütünü durumuna getirilmesiydi.
Böylece din bir inanç ve ibadet
işine indirgenmek isteniyordu.**

Büyük Millet Meclisi'ndedir. Ancak 20 teşrinievvel 1339 (1923) tarihli ve 346 numaralı Kanun'un, "Türkiye Devletinin şeklinin Cumhuriyet" olduğu ve "Türkiye Reisicumhurunun Devletin reisi" bulunduğunu düzenlemesiyle bir başka basamağa geçilir.

1924 Anayasası da Büyük Millet Meclisi'nin yürütme kuvvetini haiz olduğunu kabul eder; ama yasama organı olan Meclis ile yürütme organı olan hükümet ve İdare arasındaki ilişki, 1921 ve 1922 sistemlerine göre daha gevşektir. 1924 Anayasası, Meclis ile hükümet arasındaki iş bölümünü daha açık belirtir; 'selahiyet-i icra-

www.bankapital.com.tr

www.bankapital.com.tr

www.bankapital.com.tr

www.bankapital.com.tr

www.bankapital.com.tr

www.bankapital.com.tr

www.bankapital.com.tr

Bank Kapital'den, yepyeni bir Bireysel Bankacılık hizmeti daha: Kişiyi Özel İnternet Bankacılığı.

Bank Kapital, sanal şubesi www.bankapital.com.tr aracılığıyla, müşterilerine, internet üzerinden kişiyi özel pek çok hizmet sunuyor: Kişilerin istekleri doğrultusunda, günlük ekonomik ve diğer faydalı bilgilerin her an web sitesinde güncelleştirilmesi... Repo, faiz gibi kişiyi özel hesaplamalar gerektiren işlemlerin web sitesi üzerinde anında yapılabilmesi... E-mail aracılığıyla, kredi kartı ekstresi, hesap ekstresi gibi kişiyi özel

bilgilerin gönderilmesi... İleri seviyedeki uluslararası güvenlik standartlarında gerçekleştirilen para transferi, hesaplar arası virman, bakiye sorma, anında ekstre alma, hesap aktivite raporu alma, repo ve faiz işlemleri, kredi kartı ödemesi ve başvurusu gibi tüm bankacılık işlemleri...

**Bireysel Bankacılık şimdi başladı.
Teknolojinin ödüllü bilgi olmalı.**

Bilgi için:

BANKAPİTAL

iyeler' terimini kullanarak yürütme organı olarak kabul ettiği hükümete bir takım yetkiler verir. Bu Anayasanın hükümlerine göre, yasama ve yürütme organları arasında bir kuvvetler ayrılığı mevcut olmamakla birlikte, tam bir iş bölümü ve görev ayrılığı vardır.

Özellikle yürütme kuvvetiyle ilgili kurulan yapı gözönüne alındığında, 'meclis hükümeti' rejimini kuran 1924 Anayasası 'parlamentar rejim' olduğunu iddia eden 1982 Anayasası'ndan rejimin adını koymak bakımından daha dürüsttür. 1982 Anayasası'na göre, Bakanlar Kurulu genel siyasetin yürütülmesinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne karşı birlikte sorumlu olduktan başka, bakanlar ve başbakan her türlü işlem ve icraatından ötürü, cumhurbaşkanına da karşı sorumludur. Devlet başkanı, başbakanın önerisi üzerine, bakanların görevine son verebileceği gibi, başbakanı istifaya davet ederek, hükümeti iktidardan uzaklaştırabilir. Bu

taktirde, Bakanlar Kurulu parlamentonun kararlı ve birleşik bir çoğunluğunun güvenini taşıyamıyorsa, cumhurbaşkanıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında sürtüşme ve çatışma kaçınılmaz olur. Esasen bu çekişme hükümetin kuruluşu sırasında da ortaya çıkabilir. Zira Bakanlar Kurulu'nun iş başına getirilmesi için önce devlet başkanının beğenisine mazhar olması, sonra yasama organının güvenini kazanması gerekmektedir. Cumhurbaşkanının tasvip ettiği bir hükümette Meclis'in güvenoyu vermemesi ve tarafların tavırlarını ısrarla sürdürmeleri karşısında Cumhurbaşkanı 45

günlük bekleme süresi sonrasında seçimlerin yenilenmesine karar verebilir ki, hangi Meclis'in üstünde salınan böyle bir kılıca direnmesi beklenebilir? Cumhurbaşkanına her üç kuvvetle ilgili tanıdığı yetkilerine bakınca 1982 Anayasası'nın kurduğu yapıya, 'parlamentar rejim' değil, Lutfi Duran'ın deyişiyle, olsa olsa 'aksak başkanlık hükümeti'⁽³⁰⁾ denebilir.

Cumhuriyetin idari yapılanması

1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, idari yapılanma biçimi bakımından,

bu topraklarda görülen tek farklı uygulamadır. Osmanlı sisteminin ve Kanun-u Esasi'nin öngördüğü merkeziyetçi sistem bu yapılanmayla tersine çevrilmiş; yerinden yöneticilik ve özerklik esas kılınmıştır. Türkiye siyasal tarihinin anayasal düzeydeki diğer düzenlemeleri belki de tek demokratik belge olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 24 maddelik

bir çerçeve yapı içermesine karşın, bunun 14 maddesi yani yarıdan fazlası taşra yönetimine, özellikle de yerinden yönetim ilkelerine ayrılmıştır (madde 10-23).

'İdare' başlığını taşıyan tek maddelik bölümde, Türkiye'nin coğrafi durumu ve iktisadi ilişkileri açısından vilayetlere, vilayetlerin kazalara bölündüğü, kazaların da nahiyelerden oluştuğu belirtilmektedir (madde 10).

'Vilayat' başlıklı bölüm, dört maddeden oluşmaktadır (madde 11-14). Vilayet denen idari birim, manevi şahsiyete ve muhtariyete sahip kılınmıştır. Büyük Millet Meclisi'nin koyacağı yasalar çerçevesinde, evkaf,

medreseler, maarif, sağlık, iktisat, tarım, bayındırlık ve sosyal yardımlaşma işlerinin düzenlenmesi ve yürütülmesi vilayet idaresinin yetkisi içinde yer alır. Ancak, iç ve dış siyaset, şer'îye, adliye ve askeriyeyle ilgili konular, uluslararası ekonomik ilişkiler ve birden fazla vilayeti ilgilendiren hususlar merkezi yönetimin yetki alanındadır (madde 11). Vilayet Şûraları her bir vilayetin sakinlerince seçilen üyelerden oluşmaktadır. Şûraların görev dönemi iki yıl, toplanma süreleri yılda iki aydır (madde 12). Vilayet Şûrası bir 'idare heyeti' seçmekle mükellef; "icra selahiyeti, daimi olan bu heyete ait"tir (madde 13). Vilayetlerde, Büyük Millet Meclisi'nin vekili ve mümessili olarak bir vali bulunmaktadır. Büyük Millet Meclisi'nce atanan valinin görevi, devletin genel ve ortak işlerini yürütmektir. Öyle ki, yalnız devletin genel görevleri ile yerel görevler arasında bir çatışma belirdiğinde duruma müdahale etme yetkisine sahiptir (madde 14).

'Kaza' başlığı altındaki tek maddede, kazanın yalnız idari ve inzibati bir birim olup manevi kişiliğe sahip bulunmadığı, yönetiminin de Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nce atanan ve valinin emri altında işgören bir kaymakama verildiği belirtilmektedir (madde 15).

'Nahiye' başlıklı bölüm, en küçük ve dolayısıyla halka en yakın idari birimi düzenlemesi bakımından özellikle önemlidir. "Nahiye, hususi hayatında muhtariyeti haiz bir manevi şahsiyettir" (madde 16). "Nahiye'nin bir şurası, bir idare heyeti ve bir de müdürü vardır" (madde 17). "Nahiye şurası, nahiye halkınca doğrudan doğruya müntehap azadan terekkep eder" (madde 18). "İdare heyeti ve nahiye müdürü, nahiye şurası tarafından intihap olunur" (madde 19). "Nahiye Şûrası ve idare heyeti kazai, iktisadi ve mali selahiyeti haiz olup bunların derecatı kavanini mahsus ile tayin olunur" (madde 20). "Nahiye bir veya birkaç köyden mürekkep olduğu gibi bir kasaba da bir nahiyedir" (madde 22).

Nahiye'yle ilgili Meclis görüşmeleri⁽³¹⁾ ise oldukça ilginçtir: Üyelerin çoğunluğu 'komün idareleri' yoluyla yerel işlerin merkeze danışılmadan yürütülmesinden yana, devletin merkezi otorite ve denetimi en az düzeyde tutulmak istenmektedir. Bülent Tanör'ün de işaret ettiği gibi⁽³²⁾ Birinci Büyük Millet Meclisi, toplumsal-siyasal yapının ileriki temel taşı olarak 'nahiye'yi görmekte; hakimiyet-i milliye ve halkçılık ilkelerinin

yaşama aktarılmasında bu hususa büyük önem verilmektedir. Vilayet memurlarının bile seçimle gelmesi gerektiği hususunda görüşler ifade edilmektedir. Öte yandan, komün örgütlenmesinden ve yerel özerklikten tedirgin olan mebusların bu tür eğilimlere karşı çıkmakta oldukları da görülmektedir.

'Umumi müfettişlik' başlığını taşıyan son bölüm ise, hem vilayetler arası hem vilayetler üstü bir kurum getirmektedir. Buna göre, vilayetler ekonomik ve sosyal ilişkileri açısından birleştirilerek 'umumi müfettişlik' kümelerinin oluşturulması öngörülmüyor (madde 22). Bunların görevi, genel olarak asayişin sağlanması, bütün dairelerin işlemlerinin denetlenmesi, vilayetlerin ortak işlerinde uyumun gerçekleştirilmesidir. Umumi müfettişler, devletin genel görevleriyle yerel yönetimlere ait görevlerin yerine getirilişini ve alınan kararları sürekli denetlemekle görevlidir (madde 23).

Evliliğin aşkı öldürdüğü gibi devletleşme de Anadolu hareketinin aşağıdan yukarıya yükselen tavrırlı siyasi felsefesini boğdu. Tanzimat sonrası Osmanlı ile 1924 Anayasası'yla yukarıdan aşağıya yapılandırılan Cumhuriyet arasında idari kurumların yapıları bakımından büyük farklar yoktur. Aynı modernleşme çabaları içinde, merkez ağırlıklı, dizginleri elden bırakmamak için her türlü hukuksal önlemi almaya çalışan bir yapılandırmalardır. 1924 Anayasası'na göre, 'icra' kuvvetini de haiz olan Türkiye Büyük Millet Meclisi "icra selahiyetini kendi tarafından mühtehap Reisicumhur ve onun tayin edeceği bir İcra Vekilleri Heyeti marifetiyle istimal" edeceğinden, bu Anayasa'ya göre Türkiye Devleti'nin merkez teşkilatının başında cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu görülmektedir. Bu icra organının yanında, 1924 Anayasası'na göre, "idari dava ve ihtilafları rü'yet ve hal, hükümetçe izhar ve tevdi olunacak kanun layihaları ve imtiyaz mukavele ve şartnameleri üzerine beyanı mütalaa, gerek kendi kanun-u mahsus ve gerek kavanin-i saire ile muayyen vezaifi ifa etmek" vazifesiyle mükellef, yani esasında hükümetin danışman bir organı olan Şurayı Devlet (Danıştay) ve gene aynı Anayasa'ya göre, "Büyük Millet Meclisi'ne merbut ve devletin varidat ve masarifatını kanun-u mahsusuna tevfiakan mukabe ile mükellef bir Divan-ı Muhasebat (Sayıştay)" var. Kısacası, II.Sultan Mahmud devrinde temelleri atılan, Tan-

zimat'tan sonra ortaya çıkan ve İmparatorluğun son devirlerinde gelişmiş yapılara kavuşan idari yapılanma yeniden sahnededir. Daha sonraki dönemlerle bu bürokratik yapı arasındaki en önemli fark, askeri yapılanmaya verilen yerdir.

1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu'nda askeri bürokrasiye özel bir yer verilmiyordu; devlet içinde 'ayrıcalıklı' sayılabilecek bir yer ve rol, 27 Mayıs 1960 askeri hareketinden sonra kabul edilen 1961 Anayasası ile başladı. 1982 Anayasası, askeri bürokrasiyi, 1961 Anayasası'ndan olduğundan daha güçlü ve etkili kılan bir düzenlemedir. Öyle ki, bu anayasal düzenlemelerle askeri bürokrasi siyasi iktidar karşısında bağımsız hale getirilmiştir. "Milli Güvenlik" kavramı tüm alanlara ve bu arada temel hak ve hürriyetlerin tartışıldığı bir platforma yayıldı. Silahlı Kuvvetler temsilcilerinin çoğunluğu oluşturduğu Milli Güvenlik Kurulu kararlarına 'Bakanlar Kurulu tarafından öncelikle dikkate alınır' hükmüyle bağlayıcı nitelik ve güç verildi. Lutfi Duran'ın işaret ettiği üzere⁽³³⁾, Cumhurbaşkanı'nın, 'siyasi iktidarı' değil de, bunun üstündeki 'devlet iktidarı'nı temsil ettiği anlayışına itibar edilirse, Başkomutanlık sıfatının da eklenmesiyle, Milli Güvenlik Kurulu'nun gerek savaş, gerek barışta ülkeyi ve toplumu ilgilendiren konularda etkili bir kurum olduğu söylenebilir.

Sonuç yerine

Yazar Etyen Mahçupyan'ın, "Devlet, cumhuriyet kavramını bizlerden o denli uzağa taşımıştır ki, Cumhurbaşkanımız, bu nedenle her fırsatta 'Cumhuriyetin en büyük başarısı kendisidir' demektedir."⁽³⁴⁾ sözlerine, devlet-cumhuriyet çelişkisini dile getirmesi açısından katılmamak mümkün değildir.

Doç. Dr. Iştar B. Gözaydın

Mimar Sinan Üniversitesi Öğretim Üyesi

Dipnotlar:

1) 2. Meclis, "İkinci Dönemi Açarken", 1, 319 ve 320, 1923. Aktaran: Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 2 Atatürk'ün Söylev Demeçleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 179.

2) 5. Meclis, "5. Dönem 3. Toplanma Yılına Açarken", 1, 392-393, 394, 405, 1937. Aktaran: Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 2 Atatürk'ün Söylev Demeçleri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, 183.

3) Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 2 Atatürk'ün Söylev Demeçleri, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, 185-186.

4) Selim Deringil, The Well Protected Domains, I.B. Tauris, London-New York 1998, 50.

5) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, 204.

6) Düstur III, 5 (2. bası-1948) 320-321.

7) Düstur III, 5 (2. bası-1948) 320-322.

8) Düstur III, 5 (2. bası-1948) 323-324.

9) Özgün Metin için bkz. TBMM Zabıt Ceridesi, II, 7 (1968), 21.

10) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ndeki yeri, işlevi ve örgütsel yapısıyla ilgili olarak, bkz. Iştar Tarhanlı, Müslüman Toplum, "laik" Devlet, Afa yayınları, İstanbul 1993.

11) Düstur III, 5 (2. bası-1948), 403-404.

12) Düstur III, 5 (2. bası-1948), 576.

13) Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, 205.

14) Düstur III, 9 (1931), 273-274; Resmi Gazete, 14.4.1928-863.

15) TBMM Zabıt Ceridesi, III, 3 (tarihsiz), 5 sayı 3, 2-3. Aynı dönemdeki bir diğer ilgili girişim de İlahiyat Fakültesi bünyesinde oluşturulan bir heyete hazırlattırılan "dinde reform" projesiydi.

16) TBMM Zabıt Ceridesi, V, 16 (1937), 5 sayı 89,3.

17) TBMM Zabıt Ceridesi, V, 16 (1937), 60-61

18) Düstur III, 18 (1937), 307; Resmi Gazete, 13.2.1937-3533.

19) Tekke ve zaviyelerle türbelerin seddine ve türbedarlıklar ile bir takım ünvanların men ve ilgasına dair kanun, No 677. Düstur III, 7 (2. bası-1944), 113; Resmi Gazete, 13 kanunuevvel 1341-243.

20) Şapka iktası hakkında kanun, No 671. Düstur III, 7 (2. bası-1944), 108; Resmi Gazete, 28 teşrinisani 1341-220.

21) 765 numaralı Türk Ceza Kanunu (Düstur III, 7 (2. bası-1944), 519), 591. maddesi gereğince 1 Temmuz 1927'da; 743 numaralı Türk kanunu Medenisi (Düstur III, 7 (2. bası-1944), 237), 939. maddesi; Türk Ticaret Kanunu (Düstur III, 7 (2. bası-1944), 1217) da 1014. maddesi gereğince 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiştir.

22) Takvimde tarih mebdinin tebdili hakkında kanun, No 698. Düstur III, 7 (2. bası-1944), 159; Resmi Gazete, 2 kanunusani 1926-260.

23) Türk harflerinin kabul ve tatbiki hakkında kanun, No 1353. Düstur III, 10 (1934), 3; Resmi Gazete, 3 teşrinisani 1928-1030.

24) Bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair kanun, No 2596. Düstur III, 16 (1935), 34; Resmi Gazete 13 kanunuevvel 1934-2879.

25) İntibahı Mebusan Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve kanuna bir madde ilavesine dair kanun, No 2598 (madde 2). Düstur III, 16 (1935), 35; Resmi Gazete, 11 kanunuevvel 1934-2877.

26) Ulusal Bayram ve genel tatiller hakkında kanun, No 2739. Düstur III, 16 (1935), 1171; Resmi Gazete, 1.6.1935-3017.

27) Mustafa Kemal Atatürk, Söylev ve Demeçler (TBMM'nde ve CHP Kurultayında): 1919-1938, c. I, İstanbul 1945, 389.

28) Düstur, III, 1 (1929), 196-199.

29) Büyük Millet Meclisi Kavanin Mecmuası, Cilt I, 380.

30) Lutfi Duran, Türkiye Yönetiminde Karmaşa, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1988, 18.

31) Rıdvan Akın, "Birinci Büyük Millet Meclisi'nin 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Lâ-yihasını Müzakeresi", Tark Zafer Tunaya'ya Armağan, İstanbul Barosu yayını, İstanbul 1992, 354-356.

32) Bülent Tanör, Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, Der Yayınları, İstanbul 1992, 214.

33) Lutfi Duran, Türkiye Yönetiminde Karmaşa, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1988, 22.

34) Etyen Mahçupyan, "Demirel'in En Büyük Başarısı", Radikal, 23 Eylül 1998.

Finans sektörünün A Takımı

ABank. ALease. InvestA.

Uçu de kendi sektöründe yükselen bir yıldız.

Uçu de Türkiye'ye Honda, Isuzu, Efes Pilsen,

Faber-Castell gibi önemli markaları

sunan Anadolu Grubu'na bağlı;

gücünü Anadolu Grubu'ndan alıyor.

Uçu de size hizmet vermeye hazır, bugüne
kadar gösterdiği performansla gelecekte emin.

Uçunun de bir tek amacı var:

Başarınızda güçlü bir ortak olmak.

Üçüne de ABank şubelerinden ulaşabilirsiniz.

Başkanlık, yarı-başkanlık, seçilmiş başbakanlık

Yeni rejim arayışları

Nihal incioğlu

1990'larda Türkiye'nin siyasal yaşamındaki değişim siyasal sistemin işleyişini etkilemiş ve yeni arayışların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Siyasette kutuplaşma eksenlerinin çeşitlenmesi (sosyo-ekonomik faktörler yanında dinsel, etnik ve kültürel faktörlerin önem kazanması), seçmen davranışlarındaki değişim sonucu merkez-sağ ve merkez-sol partilerin oy tabanlarındaki daralma, parti sisteminin parçalanmışlığı (parlamentoda sandalyeye sahip olan parti sayısındaki artış), "sistem karşıtı" diye adlandırılan partilerin güçlenmesi gibi gelişmeler, özellikle 1995 seçimlerinden bu yana siyasal sistemin işleyişinde sorunlara ve zaman zaman tıkanmalara yol açmaktadır. Bu ortam-

da sistem değişikliği tartışmaları gündemde giderek daha önemli bir yer tutmaktadır.

Başta Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel olmak üzere siyasal elitin belli bir kesimi başkanlık yada yarı-başkanlık türü bir karma rejim doğrultusunda bir rejim değişikliği talebini dile getirmektedirler. Yakın zamanda, "güçler ayrılığı" ilkesine dayanan ve Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçildiği bir rejim değişikliği önerisinin ülkenin ekonomik eliti tarafından desteklenmesi de ilginçtir (2. SIAD Zirvesi, Bursa, Uludağ, 11 Aralık 1998, Radikal 28 Aralık 1998, s. 3). Ancak, siyasal partiler arasında bu konuda bir uzlaşma sağlanmasının henüz ufukta gö-

rünmediğini belirtmek gerek. Aynı durum, seçim sistemi reformu için de geçerlidir. 1990'lı yıllarda gündeme gelen dar-bölge iki-turlu çoğunluk sisteminin, özellikle merkez-sol partilerin muhalefetinden dolayı, gerçekleşmesi mümkün görünmemektedir. Yine de Türkiye'de ortaya çıkan "yönetilebilirlik" sorununun "iyi yönetim"i teşvik edeceği öngörülen siyasal reform arayışlarını gündemde tutacağı öngörülebilir.

Son yıllarda siyasal gündemde önemli bir mesele haline gelen kurumsal değişiklik talepleri ve tartışmaları hiç kuşkusuz sadece Türkiye'ye özgü değil. II. Dünya Savaşı sonrası siyaset bilimine hakim olan davranışsalci yaklaşımdan dolayı geri plana itilen kurumlarla ilgili çalışmalar 1980'li yıllardan bu yana dünyada yeralan gelişmelere paralel olarak önem kazanmıştır. 1980'lerin ortalarında Latin Amerika'daki askeri diktatörlüklerin, sonlarında ise Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da komünist rejimlerin çöküşü yeni rejimlerin kuruluşu sürecinde demokratik kurumların ve siyasal istikrarı ve etkinliği sağlayabilecek anayasal mekanizmaların nasıl kurulacağı gibi meseleleri gündeme getirmiştir. Bu gelişmelerin siyaset bilimine etkisi, anayasa mühendisliği alanında çalışmaların artması, bu çerçevede bağımsız değişken olarak formel kurumları ele alan incelemelerin yaygınlaşması biçiminde olmuştur.

Ekonomik gelişme için istikrarlı ve etkin işleyen bir demokrasinin gerekli olduğu yaygın olarak paylaşılan bir görüştür. Böyle bir demokrasi için kurumsal düzenlemelerin önemi nedir? Kurumlar, içerisinde karar alma ve siyaset üretiminin yeraldığı çerçeveyi oluşturur, siyasal aktörlerin kimliğini biçimlendirir, onların eylemleri için teşvikler ve yaptırımlar belirler, böylelikle demokratik rejimlerin kuruluşunda yardımcı ya da engelleyici bir rolü olur. Yerleşik demokrasilerde bu kurumlar, zaman zaman değişikliklere uğramakla birlikte, köklü değişimler olmaz. Siyasal aktörler bu kurumlara uyum sağlamıştır ve

**Latın Amerika'da Demokratik
olmak üzere
siyasal elitin
belli bir kesimi,
başkanlık ya da
yarı-başkanlık türü
bir karma rejim
doğrultusunda
bir rejim değişikliği
talebini dile
getirmektedirler.**

stratejilerini buna göre belirlerler. Demokrasiye geçiş sürecinde olan ülkelerde ise siyasal aktörler kurumları yeniden biçimlendirme olanağına sahiptir. Bu nedenle, 1980'lerin sonlarından bu yana demokratik rejimi kurmaya çalışan ülkelerde "iyi" yönetimi teşvik edecek, "kötü" yönetimi engelleyecek kurumsal düzenlemelerle ilgili arayışlar ön plana çıkmıştır. Bu arayışlar içinde hükümet sistemiyle -başkanlık, yarı-başkanlık, parlamenter- ilgili olanlar önemli bir yer tutmaktadır. ⁽¹⁾

Sistem arayışları öncelikle diktatörlükten demokrasiye geçen Latin Amerika ülkeleri bağlamında 1980 ortalarında gündeme gelmiştir. Bu nedenle de Latin Amerika'lı siyaset bilimcilerin ağır basışı tartışmalarında, başkanlık rejiminin olumsuz yönleri vurgulanmış ve geçmişte demokrasilerin kesintiye uğramasında bu rejimin sorumlu olduğu ileri sürülerek parlamenter rejim yada yarı-başkanlık türü karma rejimler önerilmiştir. Özellikle Brezilya'da bu tartışma birkaç yıl sürmüştü, ancak sonunda yine başkanlık rejimi benimsenmiştir. Rejim arayışlarında ve tartışmalarında siyasal elitlerin tercihleri ile siyaset bilimcilerin tercihleri arasın-

daki ikilik ilk kez Latin Amerika bağlamında ortaya çıkmıştır: siyaset bilimciler parlamentarizmi, siyasal elitler ise başkanlık rejimini savunmuştur. Siyaset bilimciler arasında parlamentarizm tercihinin ağırlığına karşın, başkanlık sisteminden parlamentarizme geçen hiçbir ülke olmamıştır. Buna karşılık, Nijerya, Zimbabve, Guyana gibi ülkelerde parlamentarizmden başkanlık rejimine geçiş gerçekleşmiştir. Sovyet Bloğunun çöküşünden sonra Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde ise sadece Çekoslovakya ve Macaristan saf parlamentarizmi tercih etmiş, diğer ülkeler Cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği yarı-başkanlık türü karma sistemleri benimsemişlerdir. Bir başka deyişle "zımnî akademik oydaşma ile fiili siyasal pratik arasında önemli bir sapma" olmuştur. ⁽²⁾

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak, başkanlık, yarı-baş-

kanlık ve parlamenter rejimle ilgili çalışmalar son on yılda önemli bir artış göstermiştir. Genellikle Latin Amerika ile ilgili olan bu çalışmalarda parlamentarizm lehinde bir yanlılık gözlenmesine karşın yine de rejimlerin olumlu ve olumsuz yönleri vurgulanmıştır.

Parlamentarizm, başkanlık rejimi:

Avantajlar, dezavantajlar

Bilindiği gibi parlamentarizmin kökeni İngiltere, başkanlık rejiminin kökeni ise A.B.D.'dir. Birincisinde, yüzyıllar boyunca monarşi karşısında adım adım güçlenen bir parlamento sözkonusudur. Başlangıçta krala karşı sorumlu olan bakanlar giderek parlamentoya karşı sorumlu hale gelmiş ve oy hakkının genişletilmesine paralel olarak "temsil" kavramının önem kazanması, yürütme gücünün kaynağı olarak parlamento ön plana çıkmıştır. Bu sistem 17-19 yüzyıllar arasında yürütme gücünün kraldan parlamentonun içinden çıkan bir hükümete devredilmesi ile oluşmuştur ve yasama ile yürütme arasındaki "güçler birliği" ilkesine dayanır.

A.B.D.'deki sistem ise Avrupa kurumsal gelişmesinden uzakta oluşmuştur. 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'ye karşı yürütülen bağımsızlık savaşı ertesinde kurulan bu ülkede, yeni bir cumhuriyet kurmaya çalışan siyasal kadrolar "iyi yönetim" arayışında devlet içindeki "güçler ayrılığı" ve bunların karşılıklı olarak birbirlerini denetlemesi ilkeleri üzerine temellenen bir sistem benimsemişlerdir. Böylelikle, bir kişinin ya da grubun elinde iktidarın yoğunlaşması kurumsal düzenlemelerle engellenerek kişisel hak ve özgürlükler için bir güvence sayılan "sınırlı iktidar" gerçekleşmiş olacaktır.

Başkanlık rejimi, yürütmenin yasamadan ayrı olarak halk tarafından seçildiği ve varlığını sürdürebilmesi için yasamaya bağımlı olmadığı bir yasama-yürütme ilişkisi üzerine kuruludur. Bu rejimi savunanlar, yürütme gücünün halk tarafından seçilmesinin sorumluluk ve hesap sorma, hesap verme gibi demokrasinin ilkelerinin yaşama geçirilmesini kolaylaştırdığını savunarak parlamentarizme oranla daha demokratik olduğunu ileri sürmektedirler. Rejimin başka avantajları ise "sınırlı iktidar" ve istikrarlı ve etkin bir yürütme organıdır. Anayasada belirlenmiş bir süre için seçilen başkanın yürütme gücünü, seçilmiş meclisin desteğine bağımlı olmaksızın kullanması, özellikle çok-partili parlamenter sistemlerde sık görülen istikrarsız hükümetleri engellemektedir.

Yürütmenin istikrarı/istikrarsızlığı, geç demokratikleşmiş, demokrasinin kesintiye uğramış olduğu toplumlarla ilgili rejim tartışmalarında en fazla üzerinde durulan konudur.⁽³⁾ Başkanlık rejimine karşı olanlar, yürütmenin istikrarsızlığının zorunlu

olarak rejimin istikrarsızlığına yol açmadığını ileri sürerek, belirli bir dönem için seçilen ve yasama tarafından görevden alınamayan bir yürütme gücünün sistemde bir katılığa yol açtığına işaret etmektedirler. Başkanla meclis arasındaki bir uzlaşmazlık olduğunda, her ikisi de birbirini görevden alamadığından sistemde "kilitlenme" ve hatta "atalet" durumunun ortaya çıktığını, bunun da demokrasinin kesintiye uğramasına yol açtığını ileri sürmektedirler. Başkanlık rejimine yönelik eleştirilerden biri de çoğunlukçu formülle seçilen ve yürütme gücünü tek başına kullanan bir Başkan'ın, özellikle heterojen ve toplumsal ayrılmaların derin olduğu toplumlarda siyasal kutuplaşmayı artırma olasılığıdır.

Parlamentarizmin olumsuz yönleri arasında en fazla vurgulanan yürütmenin istikrarsızlığıdır. Özellikle parçalanmış bir parti sistemine sahip olan ülkelerde sık gözlemlenen istikrarsız ve etkin olamayan hükümetler rejiminde istikrarsızlığa yol açarak demokrasinin yaşaması açısından olumsuz bir rol oynamaktadır. Yine çok-partili sistemlerde koalisyonların kurulmasının seçimlerden sonra liderler arasındaki pazarlıklar ve uzlaşmalarla gerçekleşmesi, bu süreçte seçmen tercihlerinin dışlanması olasılığının yüksek olması da parlamentarizmin bir başka olumsuz yönü olarak ileri sürülmektedir. Buna karşılık, parlamentarizmi savunanlar istikrarsızlığa yol açtığı ileri sürülen, hükümetlerin parlamento tarafından kolaylıkla düşürülebilmesinin sistemi esnek hale getirdiğini savunarak, bu esnekliğin rejimin istikrarı açısından olumlu olduğunu söylemektedirler. Aynı şekilde, demokrasi geleneği zayıf, heterojen toplumlarda koalisyon hükümetlerinin toplumsal uzlaşmayı teşvik ederek rejimin istikrarını sağlayabileceği de vurgulanan bir noktadır.

Her iki rejimin de olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğu açıktır. Ancak, gerek A.B.D.'de, gerekse İngiltere'de olumsuz yönler sistemde önemli sorunlara yol açmadan aşılabilmektedir. Sistemin işleyişinde olumlu rol oynayan faktörler ise genellikle dar anlamda yasama-yürütme ilişkileri dışında siyasal kültür ve geleneklerden kaynaklanmaktadır. Yazılı bir anayasaya sahip olmayan İngiltere'de kurumlar ve kurumlar arası ilişkiler bir "meşruluk" sorununa yol açmamaktadır. A.B.D.'de ise ideolojik nitelikte olmayan partiler, gevşek örgütlenmiş disiplinsiz partiler ve siyasetin yerellik merkezli olması (politikacıların yeniden seçilebilmek için partinin değil seçim çevresinin desteğine muhtaç olması) gibi anayasa-dışı faktörler sistemin kilitlenmesine karşı emniyet süpabları olarak işlev görmektedir.⁽⁴⁾

Kurumsal düzenlemelerle ilgili arayışların geç demokratikleşmiş, uzlaşma geleneğinin zayıf olduğu toplumlarda ortaya çıkması bir raslantı değildir. Bir toplumda demokrasinin yaşayabilmesinin sadece kurumsal düzenlemelerle mümkün olama-

yacağı da açıktır. Özellikle dar anlamda yasama-yürütme ilişkilerinin değiştirilmesi ile sorunların aşılamayacağını farklı ülkelerin deneyimleri göstermektedir. Bu noktada, siyasal sistemin parti sistemi, parti yapıları ve seçim sistemi gibi unsurlarının rejim değişikliği seçenekleri ile yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır.

Seçim sistemi, parti sistemi, parti yapıları

Başkanlık sisteminin önemli bir krize yol açmadan işlediği ABD'de çoğunlukçu seçim sistemi, iki-parti sistemi ve gevşek örgütlenmiş disiplinsiz partilerin varlığının sistemin işleyişine olumlu katkıda bulunduğu sık ileri sürülen bir görüştür. Bu ülkede dar bölge basit çoğunluk esasına dayanan seçim sistemi üçüncü partilerin güçlenmesini engellemekte ve iki-parti sisteminin sürmesini sağlamaktadır. Ancak, sistemin işleyişinde parti yapılarının zayıf ve disiplinsiz olmasının önemli bir rolü vardır. Çünkü her dönemde Başkan'ın partisinin Kongre'de (Senato ve Temsilciler Meclisi) çoğunluğu elinde bulundurması gerçekleşmemektedir. Özellikle 1955'ten bu yana hakim eğilim "bölünmüşlük", yani yasama ve yürütmede farklı partilerin denetimi biçiminde olmuştur. Zaman zaman Senato ve Temsilciler Meclisi'ndeki oylamalarda parti disiplininin olmaması Başkanlık tarafından hazırlanan yasa tasarılarının yasalasmasını mümkün kılmakta ve böylelikle kilitlenme durumunun ortaya çıkmasını engellemektedir. Ancak burada da seçim çevreleri için sağlanan avantajlara karşılık oylamalarda destek alma biçiminde pazarlıklar söz konusudur. (sartori, comp, s.89). Yine de A.B.D.'de kilitlenme ve hatta atalet durumu bir sorun olarak uzun süreler yaşanmakta ve halkın sisteme karşı güvenini sarsmaktadır. 1992'de ülkedeki kurumları ve yöneticilere karşı kitlesel bir hareket oluşturan Ross Pe-

**ülkeye
için önerilen
formüller arasında
yer alan
saf başkanlık
rejimi,
gerek kendi
içinde taşıdığı ve
sistemin
tikanmasına
yol açabilecek
niteliklerinden
dolayı,
gerekse siyasal
geleneklerden
dolayı
gerçekleşmesi
zor bir alternatif
olarak
belirmektedir.**

rot'nun aldığı %19'luk oy oranı, bölünmüş yönetimin yol açtığı duruma karşı bir halkın tepkisinin bir işareti olmuştur. Aslında kilitlenme durumu Başkan'la Kongre'deki çoğunluğun aynı partiden olduğu dönemlerde de ortaya çıkmaktadır. J.F. Kennedy dönemi buna bir örnektir. Parti disiplininin yokluğu nedeniyle başkanın güvenebileceği istikrarlı bir çoğunluk desteği hiçbir zaman söz konusu olamamaktadır.⁽⁵⁾ Sartori, Amerikan sisteminin her meselede pazarlıklarla (Kongre'de oy karşılığında seçim çevresi için çıkar sağlanması) işleyebildiğini, bunun da gerçek uzlaşmalar değil, "hastalıklı bir mozaik" ortaya çıkardığını söyleyerek, sistemin anayasa sayesinde değil, Amerikalılar bunu işletmeye kararlı olduklarından dolayı işleyebildiğini söylüyor.⁽⁶⁾ Sistemin sorunları diğer ülkeler tarafından ithal edildiğinde çok belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Sundquist, A.B.D.'deki federal yapı, bağımsız yargı gibi kurumlar ithal edilse bile, toplumsal yapının ve kast-tipi olmayan ordu yapısının kopya edilemeyeceğini belirtiyor.⁽⁷⁾

Başkanlık sisteminin yapısından kaynaklanan sorunlar bu sistemi ithal etmiş olan ülkelerde kilitlenme ve atalet durumlarına yol açmış, bu da birçok ülkede demokrasinin yıkılmasına ve askeri diktatörlüklere yol açmıştır. Ancak, geç demokratikleşmiş, toplumsal ayrışmaların derin olduğu, uzlaşma kültürünün gelişmemiş olduğu Latin Amerika ülkelerinde demokrasilerin çöküşünün esas nedeninin anayasal-kurumsal düzenlemeler olduğunu ileri sürmek mümkün değildir. Dünyada parlamenter sistemi benimsemiş olan geç demokratikleşmiş ülkelerde de demokrasinin kesintiye uğraması sık gözlemlenen bir olgudur. Bu noktada, ülkelerin toplumsal yapısı, siyasal kültürünün etkisi yanında uluslararası faktörlerin de önemi olduğu vurgulanmalıdır (8).

Latin Amerika deneyimi, seçim siste-

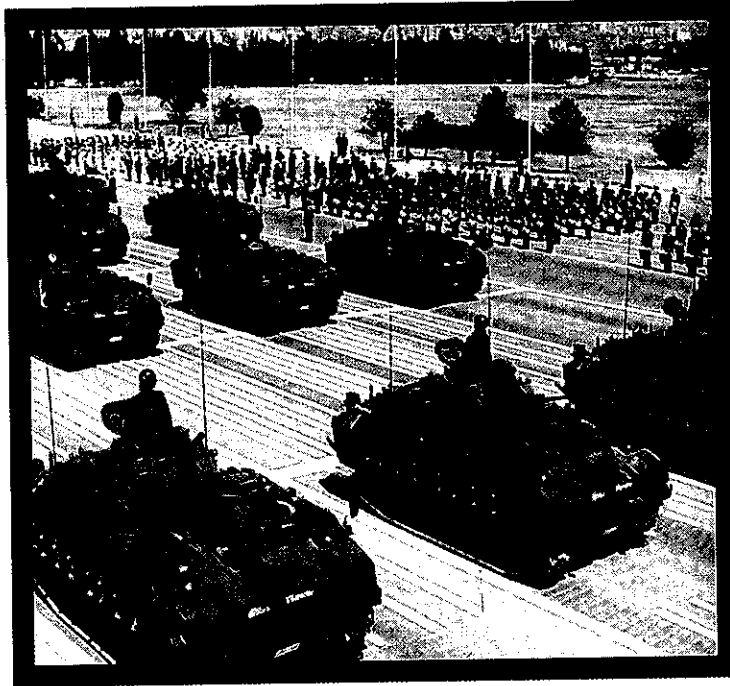
mi, parti sistemi ve parti yapıları gibi faktörlerin de sistemlerin yaşayabilmesinde önemli etkileri olduğuna işaret etmektedir. Bu bölgede başkanlık sisteminin kesintiye uğramaksızın en uzun süre varlığını sürdürdüğü ülkeler iki-parti sistemine ya da bir partinin birkaç dönem boyunca seçimleri kazanarak iktidarı elinde bulundurduğu hakim-parti sistemine sahip olan ülkelerdir. Böylelikle başkanın yasama organındaki çoğunluk desteği sayesinde sistemin kilitlenme ve atalet durumuna girmesi engellenmektedir. Venezuela, Costa Rika, Kolombiya bu tür ülkelerdir. Mainwaring, başkanlık rejimi ile çok-partili sistemin "zor bir karışım" olduğunu ileri sürüyor.⁽⁹⁾ Gerçekten de çok-partili bir sistemle başkanlık rejiminin kesintiye uğramadan en uzun süre yaşadığı örnek olan Şili'de (1932-1973) ise rejim askeri darbeye yıkılmıştır.

Bu ülkede başkan ve yasama meclisi farklı süreler için ve farklı sistemle seçiliyordu. Başkan, çoğunlukçu sistemle 6 yıl için, yasama meclisi ise 4 yıl için seçiliyordu. Parçalanmış ve ideolojik olarak kutuplaşmış bir parti sistemine sahip olan bu ülkede 1970'de Allende %36.5 gibi basit bir çoğunlukla başkan seçilmiş ve ancak çoğunluğun desteğine sahip olamadığı parlamento ile sık sık çatışma içine girmiştir. Bu durumda başkanın anayasal yetkilerini arttırmaya çalışması yasama organındaki çoğunluk tarafından tepkiyle karşılanmış ve giderek askeri müdahale adeta davet edilmiştir.⁽¹⁰⁾

Latin Amerika ülkelerinde demokrasinin yıkılışından başkanlık sisteminin sorumlu tutulması, özellikle siyaset bilimciler arasında, oldukça yaygındır. Ancak, yukarıda da belirtildiği gibi 1980'lerde demokrasiye geçiş sürecini yaşayan bu bölgede, parlamentarizme geçen hiçbir ülke olmamıştır. Brezilya'da 1980'lerin ikinci yarısında kamuoyunda uzun süre tartışılan parlamentarizm alternatifinin 1993'te halk oyuna sunulduğunda reddedilmesi ilginçtir. Referandumda %55 başkanlık rejimi lehinde, %25 ise parlamenter rejim lehinde oy kullanmıştır.⁽¹¹⁾ Bu olay siyasal geleneklerin rejim değişikliğinin önünde önemli bir engel oluşturduğunu göstermektedir.

Yarı-başkanlık rejimi

Türkiye için öneriler arasında belki de en fazla tartışılan ve kamuoyunda en fazla destek bulan 1958'den bu yana Fransa'da uygulanan yarı-başkanlık rejimidir. Bu karma rejim, yürütme gücünün seçilmiş bir cumhurbaşkanı ile, parlamentodan çıkan ve parlamentonun güvenoyuna bağımlı olan bir başbakan ve kabinesi arasında paylaşılması esası üzerine kuruludur. Anayasa'ya göre "ulusal politikaları belirleyen ve yönlendiren" hükümetin faaliyetlerini yöneten Başbakan'dır. Devlet başkanı olan Cumhurbaşkanı'na verilen yetkiler ise normal karar-alma yetkileri olmaktan çok istisnai durumlarda kullanılabilecek, meclisi feshetme, referanduma başvurma gibi engelleyici nitelikte yetkililerdir.⁽¹²⁾

İkili bir otorite yapısı içeren bu sistemin kendi içinde bir gerilim kaynağı taşıdığı açıktır. Fransa'da Cumhurbaşkanı 7 yıl, meclis ise 5 yıl için seçilmektedir. Bu nedenle de cumhurbaşkanı ile meclisteki çoğunluğun farklı partilerin denetiminde olması durumunda seçimle gelmiş cumhurbaşkanı ile meşruluğunu meclisten alan başbakan arasında çatışma çıkma ve hatta kilitlenme olması olasılığı vardır. Ancak, anayasada bu kilitlenme durumunun aşılabilmesi için cumhurbaşkanına meclisi

fesih yetkisi vermiştir. Katı bir güçler ayrılığı ilkesine dayanan başkanlık rejimlerinden farklı olarak, yarı-başkanlık rejimi tıkanmayı önleyecek mekanizmaları içinde bulundurmaktadır.

Bir görüşe göre Fransız sistemi cumhurbaşkanı ile meclis çoğunluğunun aynı ya da farklı partilerden olmasına bağlı olarak ya başkanlık ya da parlamenter rejim gibi işlemektedir. Bir başka deyişle karma bir rejimden çok iki saf rejimin dönüşümlü olarak uygulanması söz konusudur (13). Gerçekten de çoğunluğun bölünmemiş olduğu De Gaulle döneminde Cumhurbaşkanı ön plandayken, tersi durumun ortaya çıktığı dönemlerde (1986-1988, 1993-1995, 1997'den bu yana) Başbakan ön plana çıkmıştır. Ancak yine de, bu sistemin tek kişinin yasamadan bağımsız olarak yürütme gücünü kullandığı

ğı başkanlık rejiminden, yada cumhurbaşkanının yürütme gücünü paylaşmadığı sembolik bir figür olarak varolduğu parlamenter rejimlerden farklı bir niteliği olduğu belirtilmelidir.

Sistemin daha doğru bir tanımı "esnek bir ikili otorite yapısı üzerine temellenen gerçek bir karma sistem" biçimindedir. Sartori bu sistemde çoğunluğun bölünmüş veya bölünmemiş olmasına bağlı olarak iki başlı yürütmenin esas başının değiştiğini belirtiyor. Ancak bu esnekliğin formel anayasal düzenlemeden çok Fransa'daki pratikle ilgili olduğu, yasal bir mücadeleyi kazanamayacağını bilen cumhurbaşkanları ile ileride cumhurbaşkanı seçilme beklentisi olan başbakanların çatışma yerine uzlaşmayı tercih etmelerinin sistemin içinde barındırdığı gerilimi azalttığına da işaret ediyor (14).

Aşırı parçalanmış ve kutuplaşmış parti sistemi ve buna bağlı olarak istikrarsız ve etkin olamayan koalisyon hükümetleriyle özdeşleşen IV. Cumhuriyet Fransa'sının parlamenter rejiminin (1946-1958) krizine bir çözüm bulmak amacıyla hazırlanan 1958 Anayasası sadece dar anlamda yasama-yürütme ilişkilerinin değiştirilmesini değil, aynı zamanda seçim sisteminin de değiştirilmesini gerçekleştirmiştir. Daha önce uygulanan nisbi temsili parti sisteminin parçalanmasına yol açtığı saptamasıyla hareket edilerek dar-bölge çift-turlu çoğunlukçu bir seçim sistemi uygulaması ilk kez 1958'de parlamento seçimlerinde uygulanmıştır. 1962'de kabul edilen bir yasayla da daha önce dolaylı seçilen Cumhurbaşkanı'nın yine çift-turlu sistemle seçilmesi öngörülmüştür. Seçim sistemindeki bu değişiklik, parti sayısını azaltmaktan çok seçim sürecinde partileri ittifak yapmaya zorlayarak merkez-sağ ve merkez-solda kümelenmelerini teşvik etmiş ve sistemin işleyişine olumlu katkıda bulunmuştur. V. Cumhuriyet Fransa'sı, seçim

sistemi reformuyla birlikte gerçekleşen yasama-yürütme ilişkilerindeki değişikliğin, sistemin işleyişini olumlu yönde etkilediği başarılı bir örnektir.

Saf rejimlerden birinden diğerine geçişin zorlukları, olumlu ve olumsuz yönleri düşünüldüğünde karma nitelikte olan yarı-başkanlık rejimi, yeni bir rejim arayışında olan ülkeler için uygun bir alternatif olarak belirmektedir. Nitekim, 1989'da yeni anayasalar yaparak demokrasiye geçiş sürecine giren birçok Doğu ve Orta Avrupa ülkesi, Rusya Federasyonu ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinin önemli bir kısmında bu sistem benimsenmiştir.

Seçilmiş başbakanlık

Türkiye'de yeni kurumsal düzenlemeler arayışında zaman zaman dile getirilen bir alternatif de İsrail'de ilk kez 1996 seçimlerinde uygulanan "seçilmiş başbakanlık" formülüdür. 1949'da yapılan ilk seçimlerden itibaren çok-partili sistemine sahip olan İsrail, 1980'lerde koalisyon hükümetlerinin kurulmasında ve yaşamasında önemli sıkıntılarla ve tıkanmalarla karşılaşınca siyasal sistemin istikrarı ile ilgili sorunlar ortaya çıktı. Böyle bir ortamda siyasal reform tartışmaları başladı. Reform önerileri arasında en önemlileri seçim sisteminin değiştirilmesi, yazılı bir anayasa ve yürütme organını güçlendirilmesi ile ilgili olanlardı. 1987 Eylülünde Tel Aviv Üniversitesi Hukuk Fakültesinden bir grup profesörün önerisi ile gündeme gelen Almanya'dakine benzer karma bir seçim sistemi, Knesset'in (ulusal meclis) yarısının dar-bölge basit çoğunluk sistemi, yarısının da nisbi temsil ilkesine göre ülke düzeyinde hazırlanmış parti listelerinden seçilmesini önermekte ve %2.5'luk bir baraj önermekteydi. Amaç, parlamentoda sandalye sahibi olan parti sayısını azaltarak, koalisyon hükümetlerinin kuruluşunu ve yaşamasını kolaylaştırmak

**Seçilmiş başbakanlık
kaynaklı olan
sorunlar
bu sistemi
ithal etmiş olan
ülkelerde
kilitlenme
ve atalet
durumlarına
yol açmış,
bu da birçok
ülkede
demokrasinin
yıkılmasına ve
askeri
diktatörlüklere
yol açmıştır.**

maktı. Ancak, gerek parlamentodaki küçük partiler, özellikle de dinsel nitelikli olanların, gerekse sistem değişikliği durumunda yeniden seçilemeyeceğini düşünen politikacıların muhalefetinden dolayı bu reform önerisinin gerçekleşme şansı yoktu. Aynı şekilde, dinsel partilerin muhalefetinden dolayı laik bir yazılı anayasa da gerçekleşemedi (15).

Başbakan'ın halk tarafından doğrudan seçildiği güçlü ve etkin bir yürütme organı önerisi ise gönüllü kuruluşlar ve halk çoğunluğu tarafından desteklendi. Ancak, bu reformun gerçekleşmesi için önemli olan siyasal elitin desteğinin alınmasıydı, ki bu da gerçekleşti. Parlamentodaki farklı partiler başbakanın seçimle gelmesi konusunda uzlaştılar. Bu konudaki yasa teklifi 18 Mart 1992'de Knesset'te kabul edildi ve 1996'daki seçimlerle birlikte yürürlüğe girdi.

Yeni sistemle, halk tarafından doğrudan seçilen başbakanın bakanları atayarak kabineyi kurması, ancak Knesset'in kabineyi onaylaması öngörülmüştür. Knesset mutlak çoğunlukla başbakanın atamalarını onaylamazsa, bu başbakana karşı güvensizlik oyu sayılacak ve başbakan görevden alınmış olacaktır. Ancak bu durumda Knesset de dağılmış olacak ve 60 gün içinde başbakanlık ve meclis seçimleri yenilenecektir. Aynı şekilde üç ay içinde bütçe onaylanmadığında da başbakan düşecek ve meclis dağılacaktır. Seçilmiş başbakanın yetkileri de artırılmış ve kabine içindeki konumu güçlendirilmiştir.

Bu sistem, yürütme gücünün başındaki kişinin seçimle gelmesi açısından başkanlık rejimine benzetmekle birlikte, başbakanın parlamentoda çoğunluk desteğine dayanması açısından parlamenter sistem niteliğindedir. Bu, başbakanın ön planda olduğu bir parlamenter sistem olarak adlandırılmıştır (16).

1996'dan bu yana geçen sürede yeni sistemin işleyişi ile ilgili önemli sorunlar ortaya çıkmıştır. Mutlak çoğunlukla seçilmesi öngörülen başbakanın, farklı bazda, nisbi temsille seçilmiş Knesset'in desteğine bağımlı olması istikrarlı ve etkin bir koalisyon hükümetinin oluşturulması önünde en büyük engel olarak belirmektedir. Başbakan, hem seçilebilmek, hem parlamentonun onaylayacağı bir hükümet kurabilmek, hem de bütçenin onaylanması için küçük partilere muhtaç olmuş, bu nedenle de bu tür partilerin pazarlık ve şantaj gücü artmıştır. Bu durum istikrar ve etkinlik sorunlarının yeni sistemle de çözülmediğini gösteriyor.

İsrail örneği, sadece yasama-yürütme ilişkilerinde yapılan değişikliklerin sorunları çözmekte yetersiz kaldığını gösteriyor. 1949'dan bu yana parçalanmış ve kutuplaşmış parti sistemine sahip olan bu ülkede seçim sistemi değişikliğinin gerçekleşmemesi bu tür bir parti sisteminin varlığını sürdürmesine katkıda bulunmakta, bu durum da istikrarlı ve etkin bir

yürütme gücünün oluşmasını engellemektedir. Bir başka deyişle kurumsal değişiklik, sistemin işleyişine olumlu katkıda bulunamamıştır.

Dönüşümlü başkanlık

Ünlü siyaset bilimci Giovanni Sartori (17)) saf rejimlerin tek motorunun - başkanlık rejiminde başkan, parlamenter rejimde ise meclis - olduğunu söylemektedir. Siyasal kültürü gelişmiş, demokrasi geleneğine sahip toplumlarda motor genellikle çalışmakta, aksadığı durumlarda da büyük krizlere yol açılmadan sistem kendi mekanizmaları yoluyla kendini onarmaktadır. Buna karşılık, geç demokratikleşmiş, uzlaşma geleneğine sahip olmayan toplumlarda sistem tıkanmakta ve krizler ortaya çıkmaktadır. Bu tür toplumlarda dar anlamda yasama-yürütme ilişkilerinin değiştirilmesi de çözüm olamamaktadır. Bu nedenle iki-motorlu, yani yürütme gücünün seçilmiş cumhurbaşkanı ile parlamentodaki çoğunluk desteğine dayanan başbakan arasında paylaşıldığı yarı-başkanlık türü karma rejimin, tıkanmaları çözebilecek mekanizmaları içinde bulundurduğundan dolayı demokratik sistemin yaşamasına olumlu katkıda bulunacağı öngörülebilir. Ancak, Fransa deneyimi iki motorun eşanlı olarak devreye girmesi durumunda sistemde gerilim olabileceğini, bu nedenle de sonuçta birinin devre dışı kaldığını gösteriyor.

Sartori'nin önerisi, iki motorlu, ancak motorların eşanlı olarak işlemediği, biri bozulduğunda diğerinin devreye girdiği bir karma rejimdir: Dönüşümlü başkanlık. Buna göre başkan ve parlamento aynı zamanda ve aynı dönem için (4 veya 5 yıl) halk tarafından doğrudan seçilecektir. Yasama dönemi 4 yıl ise, bu süre içinde parlamento kendi içinden sadece bir hükümet çıkarabilecektir. Bu durumda sistem normal bir parlamenter rejimin kurallarına göre işleyecek ve başkan da sembolik bir figür olarak kalacaktır. Ancak, hükümet düşürüldüğünde yada istifa ettiğinde bu kez yasama döneminin sonuna kadar "güçlü" bir başkanlık rejimi devreye girecektir. Başkanın kuracağı hükümet, varlığını sürdürebilmek için meclise bağımlı olmayacak, bir başka deyişle güvensizlik oyuyla düşürülme tehdidi altında olmayacaktır. "Güçler ayrılığı" ilkesi gereğince başkanın kabinesi tümüyle parlamento dışından gelen kişilerden oluşacaktır. Bir sonraki seçimlere kadar da yürütme gücünü başkan tek başına kullanacaktır.

Bu tür bir anayasal düzenleme, istikrarsızlık, etkinlik ve hatta "yönetilebilirlik" sorunuyla karşı karşıya olan parlamenter rejimlerin karşısına başkanlık rejimini rakip koyarak işleyişe olumlu katkıda bulunma amacını taşımaktadır. Çünkü, parlamento kendi içinden istikrarlı bir hükümet çıkardığı sürece sisteme başkan müdahale etmeyecek, yedekte bekleye-

cektir. Ayrıca, her yasama döneminde parlamentoya bir şans daha verilecektir.

Yarı-başkanlık rejiminden farklı olarak bu formül iki rejimin bir karışımı değil, iki rejimin yarışması mantığı üzerine kuruludur. Bu yarışma mantığı, başarısız olanın cezalandırılmasını, başarılı olanın ise ödüllendirilmesini öngörmektedir. Sartori, yasama dönemi boyunca tek hükümet çıkarma şansı olan parlamentonun bunu iyi değerlendirmeye çalışacağını, yani istikrarlı ve etkin bir yürütme organı kurmaya yöneleceğini söylüyor. Buna karşılık, başkanlık rejimi uygulandığında da yürütme gücünü tek başına kullanan başkanın yeniden seçilebilmek için başarılı olmaya çalışması beklenebilir. Bu düzenlemenin bir başka yönü de politikacıların yönetimi ile uzmanların yönetiminin (başkanlık rejimi olduğunda) yarışmasıdır. Başkanlık rejimi uygulamasının politikacıların başarısızlığı durumunda sınırlı bir dönem için öngörülmesinin ve her seçimde politikacılara yeni bir şans tanınmasının da "iyi" yönetimi teşvik edeceği söylenebilir.

Sonuç

Son yıllarda, koalisyon pazarlıklarının uzun süreler aldığı, kurulduktan sonra da istikrarsız ve etkin olmayan koalisyon hükümetleri ile yaşayan Türkiye'de siyasal sistem reformunun gündemde giderek daha önemli bir yer tutacağı söylenebilir.

Türkiye için önerilen formüller arasında yer alan saf başkanlık rejimi, gerek kendi içinde taşıdığı ve sistemin tıkanmasına yol açabilecek niteliklerinden dolayı, gerekse siyasal geleneklerden dolayı gerçekleşmesi zor bir alternatif olarak belirmektedir. Zaman zaman kesintilere uğramasına karşın ülkemizde parlamentarizmin 1923'ten bu yana sürdüğü düşünülürse, birçok kurumun bu sistem içinde biçimlendiği ve bunun da önemli bir siyasal gelenek sayılabileceği ileri sürülebilir. Özellikle de çok-partili sistemin ve parlamentarizm içinde biçimlenmiş örgütlü ve disiplinli partilerin rejim değişikliği önünde önemli bir engel oluşturacağı söylenebilir.

İsrail'de yeni uygulanmaya başlanan seçilmiş başbakanlık formülü ise kendisinden beklenen istikrarlı ve etkin bir yürütme organının ortaya çıkmasını sağlayamadığı gibi, küçük partilerin pazarlık ve şantaj güçlerini artırarak başbakanın hareket alanını daraltmaktadır. İsrail modeli, siyasal sistemin diğer unsurlarına dokunulmaksızın gerçekleştirilen yasama-yürütme ilişkilerindeki sınırlı bir değişikliğin başarısız olacağının önemli bir örneğidir.

Buna karşılık yarı-başkanlık rejimi uygulanabilir ve üzerinde uzlaşma sağlanması mümkün olan bir alternatif olarak görülebilir. Ancak, cumhurbaşkanı ile parlamento çoğunluğu farklı

partilerden olduğunda "ikili otorite"nin Türkiye'de nasıl birarada yaşayabileceği önemli bir sorudur. Ayrıca, sistemin başı için seçim sisteminin de değiştirilmesi ve cumhurbaşkanı ile parlamentonun aynı formüle göre seçilmesi gerekmektedir. Fransa'da uygulanmakta olan çift-turlu çoğunlukçu formül kamuoyunda sıkça tartışılmasına karşın, parlamentodaki siyasal partilerin böyle bir seçim reformu üzerine anlaşabilme olasılığı çok zayıf görünüyor. Özellikle de merkez-sol partilerin kesin muhalefeti bu konudaki bir uzlaşmayı engellemektedir.

İki rejimin yarışması mantığı üzerine temellendirilen Sartori'nin "dönüşümlü başkanlık" formülü ise henüz tartışma gündeminde bile değildir. Ancak, 20. yüzyılın sonuna yaklaştığımız bu günlerde, dünyada her alanda rekabet kavramının önem kazandığı düşünülürse, "iyi yönetim"i ödüllendiren "kötü yönetimi" cezalandıran böyle bir düzenlemenin Türkiye'de süregiden tartışma ortamını zenginleştireceği söylenebilir.

Doç. Dr. Nihal İncioğlu

Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Notlar

- 1- Scott Mainwaring, "Presidentialism, Multipartyism, and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies*, July 1993, Vol. 26, No.2, ss. 198-199.
- 2- Matthew S. Shugart, John M. Carey, *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, New York: Cambridge Univ. Press, 1995, s.3.
- 3- Juan L. Linz, "The Perils of Presidentialism", Arend Lijphart (ed), *Parliamentary versus Presidential Government*, New York: Oxford Univ. Press, 1992, ss. 118-127.
- 4- Giovanni Sartori, *Comparative Constitutional Engineering*, New York: New York Univ. Press, 1994, s. 89.
- 5- James L. Sundquist, "The U.S. Presidential System as a Model for the World", Abdo I. Baaklini, Helen Desfosses (eds), *Designs for Democratic Stability: Studies in Viable Constitutionalism*, New York: M.E. Sharpe Armonk, 1997, ss. 62-63.
- 6- Sartori, a.g.e, s. 91.
- 7- Sundquist, "a.g.m.", s. 55.
- 8- Shugart and Carey, a.g.e., s. 42.
- 9- Mainwaring, "a.g.m", ss. 198-229.
- 10- Valenzuela, Şili'de demokrasinin yıkılmasından çok-partili sistemin değil başkanlık rejiminin sorumlu olduğunu savunmaktadır. Arturo Valenzuela, "Party Politics and the Crisis of Presidentialism in Chile: A Proposal for a Parliamentary Form of Government", Juan L. Linz, Arturo Valenzuela (eds), *The Failure of Presidential Democracy, Part II*, Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press, 1994, ss. 91-151.
- 11- Bolivar Lamounier, "Brazil: Toward Parliamentarism", a.g.e, s. 215.
- 12- Sartori, a.g.e, s. 122.
- 13- Maurice Duverger, "A New Political System Model: Semi-Presidential Government", Lijphart, a.g.e., ss. 143-145.
- 14- Sartori, a.g.e, s. 125.
- 15- Avraham Brichta, "The New Premier-Parliamentary System in Israel", *Annals of American Academy of Political and Social Science*, Jan. 1998, Vol. 555, ss. 180-193.
- 16- Giovanni Sartori, "Neither Presidentialism nor Parliamentarism", Juan L. Linz, Arturo Valenzuela, a.g.e, s. 106.
- 17- Sartori, a.g.e., ss. 155-160.

Cumhuriyet

Türkiye'de siyasetin bağlamında, siyasetin ne olduğu, siyasetin hepsi yalnızca siyasetin içinden tartışılması, siyasetin mutlaklaştırılması ve mekanizasyonunun bir edimidir. Nihayet, her mutlak/laştırmaya karşılık geldiği bir sorun Türkiye'de siyasetin de bağlamında bu olgu aşkınsallaşmıştır. Elbette bu bağlamın ortaya çıkmasında etkin olan kimi gerçekler vardır. Örneğin siyasetin aslında bir bağül değişkeni olarak, onu üst-belirleyen olgu ve alanlar tartışılırken, söz konusu edilebilecek en önemli kavram, belirsizlik felsefesidir. Eğer, siyaset, bir varoluş biçimi olarak, felsefenin bir alt gerçekliği olarak kabul edilirse, başlangıçta ciddi bir çıkmazla karşılaşıldığı aşkınsallaşmayı temel belirleyici kabul eden bir süreç, aynı zamanda belirsizlik tanımlarıyla eleştirelliği de ele alacaktır. Bir siyasetçi, siyaset, eleştirel bir zihnin, dünya ve insandaki, toplum ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimlerinin bir sonucu olarak, nezonlarının permütasyonları şeklinde tanımlanabilir. Dolayısıyla da hiç bir siyasal durumun hiç bir değişkeninde aşkınsal bir kalıcılık niteliği kazanamayacağı ortaya çıkacaktır. Bu, aynı zamanda siyasetin bizatihi kendisinin bir sorun çözme değil, bir sorunsallık dolayımı olduğunu ortaya koyacaktır. Bu anlamda, siyaset, özellikle modernist bir metafizik içinde değerlendirilse, bir bilgi nesnesi ve bir bilme biçimi olarak tanımlanabilir.

Muhalefet, eleştirelilik ve olasılıklar dolayımı içinde ele alınan siyasetin doğallıkla içereceği bir temel gerçektir. Eğer tersinden koyarak söylemek gerekirse, muhalefet siyasetin içinden görülen ve türeyen bir şey değildir. Bizatihi bir eleştirelilik örüntüsü olan muhalefet, siyasetin üretilme olanaklarından bir tanesidir. Bu da, doğal olarak, felsefeyle kurduğu ilişki içinde siyasetin de bir gerçeklik sorgulaması olarak tezahür etmesine yol açacaktır. Bu anlamda siyaset belli art alanların sağladığı veriler etrafında, bir değişkenlik kabulüyle çevrelenmiş, soyut

bilginin tayin edici bir işlev üstlendiği, doğrulanma ve yanlışlanma pratiğine açık bir alandır.

Türkiye'de, siyaset, başlangıçta söylendiği üzere yalnızca kendi içinden görüldüğünden ve kendinde sonlu bir gerçeklik olarak alındığından ne eleştirelilik söylemine açıktır ne de muhalefet olgusunun siyaset üstünde belirleyici rolü hakkında ortak bir kabul vardır. Aslında, siyasetin temel kurgularından birisi olan demokrasi, muhalefetin bir çekirdek olarak kabul edildiği tek bağlamdır. Demokrasi, muhalefetin bizatihi kendisinin bir muhalefet pratiği olarak, her defasında görmezden gelinir. Gene, totalitarizmin her defasında aşılmasının tam da böyle bir mantığa yaslandığı üstünde düşünülmez. Giderek, siyaset bir 'belirsizlik' diye tanımlanır. Bu yönden bakınca, bugünkü siyasetin en etkin isimlerinden birisi olan ve siyaset bilimi kariyerine sahip bir siyasetçinin siyaseti eksiksiz bir biçimde böyle tanımlaması ve onu bir romantik söylemin öğeleriyle ifade etmesi manidardır: "Siyaset insanlık için bir sorundur. Siyasal sorunların doğru cevabı yoktur. Belirsizlikler altında, belirli açılardan geçerli cevabı vardır. Siyasete niteliğini veren, belirsizlik ve değişimdir."

Siyasetin bu şekilde algılanması onun yercillikten uzaklaştırılmasıdır. Mitik-metfazik bir olgu konumuna yükseltilen siyasetin öğeleri öylelikle mutlaklaştırılacaktır. İnsanların müdahale edebileceği bir alan olmaktan uzaklaşan siyaset, ancak başka dokunulmazların ve erişilmezlerin özel alanı haline getirilecektir. Örneğin devlet bu olgulardan birisidir. Hem bir siyaset ögesi olarak hem de siyasete duhulü olabilecek kavramlardan birisi olarak devlet, bu mantığın doğal bir uzantısı olarak, kutsallık kazanmaktadır. Türkiye'de devletin her şeye öncül hale gelmesi, her şeyin devlete dışsal olması, siyasetin yalnızca devleti yönetme olanağı şeklinde algılanması bu mantığın doğal bir uzantısıdır. Bu anlamda, Türkiye'deki devlet olgusunun bu derecede başat ve baskın olmasını siyasetin bir felsefe geleneğinden türememiş, doğrudan doğruya bir yönetsellik prati-

ve devlet...

ğinden doğmuş olmasına bağlamak yanlış olmayacaktır. Üstelik bu yeni bir şey de değildir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi isimli kitabının başına yazdığı etkileyici Giriş yazısı bu oluşumun Doğu-Müslüman toplumlarındaki oluşum dinamikleri hakkında bilgiler verdiği gibi, bunun Osmanlı sistematiğinde neye tekabül ettiğini de ortaya koyar. Bu, bütün bir dünyanın mutlaklaştırılmış bir 'saray' merkezi etrafında algılanmasıdır.

"Asr-ı saadet" ya da "ideal site"

Sarayla özdeşleştirilmiş bir devletin varlığı yalnızca bu kadarla sınırlı değildir. Doğu-İslam geleneğinin tekil (monistik) dünya görüşü, her şeyi bir mutlak iradenin yansıması olarak ele alan zihinsel yönelimi, kendisini, zaman içinde, farklı görüntülerle de olsa geliştirmiştir. Bu anlayış neo-Platoncu bir yaklaşımın uzantısıdır. Kurgulanmış, tasarlanmış 'İdea'ların yaşamın pratiklerini belirlediği bu yönelimde sosyal hayat bir 'ideal site' anlayışına denk gelecektir. İyi, yaşanmış ve doğruluğu kabul edilmiş bir zamanın gerçekliğiyle sınırlı olacaktır (asr-ı saadet). İlerleme, geriye dönüş ve o, doğruluğu üstünde uzlaşmış zamana geri gidişle mümkün hale gelecektir. Doğu ve geçerli davranış ise ideal sitenin oluşturduğu 'cemaat'ın ortak iyisi-doğrusu etrafındaki tavrıdır. Ona karşı çıkış yani muhalefet değil; uyum, uysallık ve bağlılık esastır. Eğer yalnızca Koçi Bey Risalesi'nden sonrasını belirleyen 'geçmişe rücu' olgusu bile düşünülürse bu mantığın ne derecede yönlendirici olduğu anlaşılabilir. Fakat, işin daha da etkileyici yanı bu sistematiğin kendisini çok farklı bir dönemde de ortaya koyabilmesidir.

Eğer ilk yapılan tanımla Osmanlı devlet düzeninin ifade edilmek istendiği anlaşılmışsa, farklılığın belli bir aynılıkla kendisini gösterdiği dönem olarak da cumhuriyetin söz konusu edilmek istendiği kabul edilecektir. Bu noktada, iki gerçekliği birbirine bağlayan dinamiğin ne olduğu hususunda bir yorum denemesine girişilebilir.

Türkiye'deki Cumhuriyet olgusu Kantçı bir modernleşme mantığının Aydınlanmacı bir çeşididir. Bu hat, doğallıkla yalnızca Türki-

ye'ye özgü değildir. Bau modernitesinin ve çok yakın bir tarihe kadar neredeyse mutlak bir doğru olarak kabul ettiği Cumhuriyetçilik anlayışı da aynı mantıktan türemiştir. Kant'ın düşüncesine başından sonuna kadar egemen olan evrensellik anlayışının Platoncu bir idea olarak anlaşılıp anlaşılmayacağı elbette ucu açık bir tartışma alanıdır. Ne var ki, bu mantığa egemen olan, ussalığa dayalı da olsa, ciddi bir aşkınsalcılık tercihidir. Bir başka deyişle, Kant'ın ifade ettiği ve neredeyse her şeyin kaynağı olarak gördüğü ahlak anlayışı ki, bu açıdan bakılırsa Kant'ın getirdiği aydınlanmış birey de kendisine sahip olma gibi bir erdemliliğin uzantısı olarak değerlendirilebilir, daha başlangıçta belirlenim dışı kalmıştır. Fakat, daha da ilginç, Kant'ın o çok iyi bilinen 'Aydınlanma Nedir?' makalesinde yazdığı bir cümledir. Kant, orada halkın (public) aydınlanmayı yavaş yavaş edineceğini söyler. Jakobenliği eleştirmişse de, Kant'ın bu yaklaşımı son derecede belirleyicidir. Cumhuriyetçi bir yönelimin temel dayanaklarını gösterdiği kadar onun yöntemliliği konusunda da ciddi ipuçları verilmektedir. Nitekim, bu mantık, zaman içinde moderniteyle eklemlenmiş aydınlanmacı geleneğin cumhuriyetçi versiyonunun mutlaklığını da hazırlamıştır.

Cumhuriyetçi yurttaş kavramı bütün bu oluşumların ancak bir billurlaşması olarak ele alınabilir. Kısacası, bu anlamda Kantçı mutlakların belirlediği devlet formülasyonu neo-Platoncu yaklaşımın belirlediği formülasyon arasında bir geçişliliğin olduğu dile getirilebilir. Buna eklenecek bir yorum daha bulunabilir. O da, resmi tersinden görmektir. Yani, Türkiye söz konusu edilerek söylenecek olursa, Cumhuriyetçi kadrolar, içselleştirdikleri devlet anlayışının bir uzantısı olarak, daha başlangıçtan itibaren kamusal alanın bir düzenleniş şeklinde gördükleri cumhuriyeti ancak devletin gerçekleştirebileceği ve devletin mutlaklığı içinde ortaya çıkabilecek bir yönelim olarak tanımlamışlardır. Bu, devletin mutlaklaştırılması sürecinde yaşanan bir dönemeçtir. Çünkü, buradan hareketle, Türkiye'de, Cumhuriyet döneminin devleti iki önemli şeyi ihmal etmiştir. Bunların ilki, Habermasçı bir deyimle söylemek gerekirse, bir kamusal iletişim mekanının hiç kurulmamasıdır. Ya da devlet-siyaset etkileşiminin böyle algılanmamış olmasıdır. İkincisi, demokrasi-cumhuriyet iletişiminin yarattığı sorunlardır ki, onları da az önce değinilen hususa bağlamak mümkündür. Fakat, burada ilkin bir parantez açmakta yarar olacaktır.

Cumhuriyetçilik geleneği, eğer yukarıda vurgulanan Kant bağlamında ele alınacaksa, bir etik anlayışın ayakları üstüne dikilmesi olarak görülebilir. Bir başka deyişle, siyasal alanın etik kaygılardan hareketle oluşturulması süreci olarak okunabilir bu yapının bütünü. Böyle bir kabulde de egemen özne, insan olmak gerekir. Ne var ki, Türkiye modelinde sorun yön değiştirmiş ve egemen özne olarak devlet seçilmiştir. Tabii, bu gelişme aslında bireyin oluşmadığı ve demokrasinin süreç olarak yaşanmadığı bir sistemin sonucudur. Dolayısıyla da Türkiye'deki cumhuriyet, devletin cumhuriyeti olarak tezahür etmiştir. Bu, demokrasinin bir kriter ve denetleme mekanizması olmaktan çıkarılıp bir yöntembilim konumuna indirgenmesidir. Böyle bir oluşumun arkasında da organik toplum arayışlarının bulunduğunu söylemek gerekir. Kendi içinde bütün, bir cemaat ruhunun dışavurumuna olanak teşkil eden, ayrışmamış, yönlendirilebilir bir nen (entity) olarak tanımlanan organik toplum elbette devletin kurucu ve egemen özne olmasına daha başlangıçta olanak sağlayacaktır. Hiç kuşkusuz, bu gelişmenin son bir belirleyicisi olarak da cumhuriyetle devlet kurma arasındaki ilişkiyi hatırlamak zorunludur. Geç Osmanlı'da başlayan tecdüdd hareketlerinin tümü devleti kurtarmaya yönelikti. Cumhuriyet, o varolan devleti kurtarmayı öngörmedi. Kurucu kadro kendi siyasal bekasını yeni bir devleti oluşturmakla özdeş saydı. O zaman da cumhuriyet, yeni kurulan devletin meşruiyet kaydı olarak ortaya çıktı. Bu, devlet-cumhuriyet özdeşliğinin en temel olgularından birisidir.

Burada, üçüncü bir aşamaya gelinebilir. Bu, belli bir geleneğin üzerine oturan cumhuriyet anlayışının şimdi daha farklı bir yapıya kavuşturulup kavuşturulamayacağı sorusudur. Bu olguyu iki açıdan ele alarak tartışmak mümkündür. Bunların ilki, doğrudan cumhuriyet bilincinin kurucu öğelerinden birisinin etrafında gelişecektir: etik. İkincisi, etiğin bugün neyi ne kadar belirlediğine bakarak cumhuriyetin yeni bağlamı irdelenebilir.

Günümüzde ortaya çıkan demokrasi anlayışı her şeyden önce etik bir süreç olarak görülmektedir. Etiğin moraliteden farklılaştığı noktada kendisini gösteren bu yeni algılayış çok özgül bir açılıma denk gelmektedir. Klasik denebilecek liberal cumhuriyetçiliğin etik kabulü bir tür kapanma anlayışına dayanmıştır. Bu akıl yürütmenin altında, ötekinin değil bireyin ve öznenin kendisini kabul edişi vardır. Ahlak, kişinin kendisini kendi dışında kalan dünyadan saklamasıdır. Bu, ahlakın, kapanmaya ilgili olması nedeniyle, ötekini, kendi dışında kalanı görmemesini de içeren bir süreçtir. Ben ancak benle belirlendiği sürece ahlaki bir duruş gerçekleşmiş olacaktır. Oysa geç modern zamanlar olarak tanımlanabilecek günümüz dünyasının etik tavır alış bu ahlaki yönelimin aşılmasıyla kendisini göstermektedir. Etik, öteki öznenin de benimsenmesi ve benin, bendeki saklı öznenin ancak ötekinden hareketle kurulabileceğinin kabul edilmesidir. Bu, etiğin kapanmaktan çok açılmakla tanımlanabildiği ve çoğulculuğun ortaya çıktığı bir dönemin de oluşmaya başladığı anlamına gelmektedir. Böylece bir dönemde sorun yön değiştirmektedir. Çünkü, bu kabul cumhuriyetin kurucu ögesini hem dışlamakta hem de onun alanını genişletmektedir. Bu durumda cumhuriyetin yeni bir kılıba dökülmesinin ancak onun kendi içinden yaşayacağı bir dönüşümle mümkün olduğu da ortaya çıkmaktadır. İçsel bir dönüşüm yaşayarak kendisini yeniden kuran cumhuriyetin çok temel bir kısıtlamayla yüzyüze geleceği açıktır. Gene Connolly'nin geliştirdiği bir kavramla söylemek gerekirse bir 'çoğulculuk yordamı (ethos)' üstünden giderek yeniden biçimlenecek olan cumhuriyetin artık devlet temelli olmayacağı bellidir. Nitekim, bu bizi yukarıda işaret edilen ikinci tartışma noktasına getirmektedir.

Geç yirminci yüzyılın tanıklık ettiği en önemli oluşumlardan birisi neo-liberal hareketlerin etkinleşmesidir. Enaza indirgenmiş bir devlet tanımı etrafında biçimlenen neo-liberal devlet modeli, çok garip bir biçimde, devletle özdeş bir cumhuriyet anlayışını da tartışmaya ve sorgulamaya açacaktır. Bu süreç, kendinde sonlu bir süreç değildir. Ondan daha önemli bir açılıma sahiptir. Çünkü, neo-liberal yaklaşımın ertesinde gelişmeye başlayan, ulus devletlerin küçültülmesi ve ikincilleştirilmesiyle öne çıkan süreç, egemen öznenin artık devlet değil bi-

rey olduğu bir dönemin başlangıcını işaret eder. Bu da, işi bir adım daha ileriye götürerek, sorunu çoğulculuk olmaktan bile çıkarır. Çokkültürlülük artık çoğulculuğu aşacak bir önem, işlev ve etkinlik kazanmıştır. Böylelikle de, cumhuriyet-demokrasi kesişimi bir ölçüde ortadan kalkmaktadır. Dolayısıyla aydınlanma düşüncesinin içinde barındırdığı eleştirelliğin ortadan kaldırılarak merkezîyetçi bir modernist projenin uygulamaya koyulması sürecinde bu kavramın araçsallaştırılmasının, öylelik de mutlaklaştırılmasının da sonuna gelinmiş demektir.

Bu, aslında bir modernite eleştirisidir. Nitekim, oluşumun, Foucault'nun, Kant'ın yuvarında tartışılan makalesinin eleştirel bir okumasıyla başlatılabileceği muhakkaktır. Fakat, ondan daha da önemlisi, gene yukarıda değinilmiş olan demokrasi kabulleridir. Çünkü, geç yirminci yüzyılda demokrasi iki olgunun üstüne oturmaktadır. Bunların ilki, çoğulculuk, öteki de özne esaslı yaklaşımlardır. Buna eklenebilecek bir üçüncü anlayış, tartışılmış olan etik kavramının da bir uzantısı olarak, demokrasinin etik temelini tavrı almakla ilgili olduğudur. Bir başka deyişle, günümüz dünyasında demokrasinin bir sistem olarak kabulü, ancak aşağıdan yukarıya bir örgütlenmeyle ve tavrı almayı öngören bir etik anlayışla bütünleşmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda da demokrasi devletle değil, özneyle ve toplumla ilgili bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Böyle bir anlayışın içinde önceliğin cumhuriyet gibi bir kavramda olmayacağı bellidir. Ütopik, aşkınlaşmış bir cumhuriyet anlayışı özellikle de içerdiği vatandaşlık tanımıyla artık kendi üstüne kapanmış kabul edilmektedir.

Muhalefetin siyaseti

Türkiye, bu bağlamda ilginç bir çelişkinin içinde bulunmaktadır. Geç modern zamanların kurucu ögesi olarak ele alınabilecek olan küreselleşmenin verilerine kendisini kapatan bir devlet, Türkiye'de kendi iç çelişkilerini de üretmektedir. Devletin meşrulaşma alanı olarak tanımlanan cumhuriyet kavramının demokrasiye dönüştürülmesi, aslında, kolay bir süreç değildir. Bu, yukarıda ele alınmış olan kurucu zihnin ötelenmesi anla-

mına gelir. Tarihin kopuşlarla oluştuğu fakat kopuşların üstüne oturmadağı eğer düşünülecek olursa ve eklemlemenin asıl tarihsel kurucu öge olduğu kabul edilirse, sürecin güçlüğünün nerede düğümlendiği kendiliğinden anlaşılabilir. Ayrıca, şöyle bir ögenin de altı tekrar çizilmelidir. Türkiye, monistik bir zihniyeti yalnızca cumhuriyet-devlet bağlamında yaşamış değildir. Bu olgu, toplumsal varoluşun hemen tüm noktalarına, alanlarına belli bir iz düşürmüştür. Cumhuriyetin alınmasında yaratılacak bir dönüşüm esas itibarıyla o başat monizmden bir plüralizme doğru geçiş olarak da ele alınabilir.

Ne var ki, ortada şöyle bir gerçeğin bulunduğu unutulmamalıdır. Bu, hangi kurucu ve itici ögelerin etrafında gelişecektir? Yeni bir 'Aydınlanma' projesi olarak, gene, geleceğe uygun bir biçimde, aydınların öncülüğünde mi ortaya çıkacaktır yoksa daha farklı bir yapılanma modeli mi ele alınacaktır? Aslında bu sorunun biza-tihi kendisi kendi iç çelişkilerini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, burada üstünde durulması

**Türkiye'deki cumhuriyet,
devletin cumhuriyeti olarak
tezahür etmiştir. Bu, demokrasinin
bir kriter ve denetleme
mekanizması olmaktan çıkarılıp
bir yöntembilim konumuna
indirgenmesidir.**

gereken soru, böyle bir geçişi hazırlayacak olan asıl belirleyicinin, yasallık kavramı olduğudur. Hukuk alanının yeniden tanımlanması bu bağlamda bir kurucu öge işlevi üstlenebilir. Çünkü, ancak öyle bir süreç, Marx'ın, Hegel'in hukuk felsefesini eleştirirken yola çıktığı temel kabulü gündeme getirebilir. Sonradan, Ekonomi Politikasının Eleştirisi'ne Katkı'da altı çizildiği üzere, maddi hayatın nasıl dönüştürülebileceği maddi hayatın ortaya koyduğu sorunlardan önce olamaz ve onlara dışsal değildir. Bu anlamda, cumhuriyetin devletçi kimliğinin ve devlete ait olmasının aşılmasında belki Türkiye'nin yeterli birikimi yoktur ama bu konuda dünyada yeterli bir birikim vardır. Başa dönerek söylemek gerekirse, Türkiye'nin bundan böyle yapması gereken siyaseti siyasetin içinden okumak değil, siyaseti daha ziyade de toplumsal bir kültürün bağül değişkeni olarak ele almaktır. Bugüne kadar tanık olunduğu üzere artık siyasetin muhalefetinden değil, muhalefetin siyasetine geçiş ancak öylelikle mümkün olabilir.

Doç. Dr. Hasan Bülent Kahraman
Sabancı Üniversitesi Öğretim Üyesi

KUMAŞTA

KUSURSUZLUK

ÖLÇÜMÜZ,

İNSAN.

BERDAN

Berdan Tekstil | www.berdan.com | info@berdan.com

İkili kimliğin krizi

İktisaden birey,
siyaseten vatandaş

Simten Coşar

Ad olarak birey şahıs ya da insan ile eş anlamlıdır. Sifat olarak birey, birey olarak insan olduğu nitelenen nesnenin tek, ayrı, ayrıştırılabilir olduğunu belirtir.

Türkiye'de siyaset bilimi alanında farklı perspektiflerden yazılan yazılarda genelgeçer buluşma noktası devlettir. Devletin görünürlüğü, devletin kuruculuğu, devletin güçlülüğü, devletin tahakkümcü doğası bu buluşma noktalarının değişik vurgu temalarını oluşturur. Yazıların doğasına göre devlete yöneltilen eleştirilerde bir de devletin ötekisi vardır. Bu yeri-

ne göre, işçi, girişimci, kadın, toplum vb. olabilir. Bu ötekiler arasına çıkış noktası olarak bizzatıhi bireyi eklemek kendi içinde birbirini besleyen üç sıkıntı taşır. Birincisi, bireyin (klasik) liberalizmin temel kategorisi olmasından hareketle kendini liberal olarak tanımlayan siyasi partilerin tekelinde kalmış olmasından kaynaklanır. İkinci sıkıntı da bununla ilintili olarak ortaya çıkar. Bu, liberalizmin temel kategorisi olan bireye özgü soyutluktur. Bu soyutluktan kurtulma, onsekizinci yüzyıl klasik liberalizminde bireyin toplumsal izdüşü-

münde yeni yeni oluşmaya başlayan burjuvazi ile buluşmasıyla sağlanmaya çalışılmıştır. Üçüncü sıkıntı ise, Türkiye'de tecrübe edilegelmiş olan devlet kavrayışı ve pratiğidir. Sadece Cumhuriyet döneminde değil, Osmanlı geçmişinde de liberal çerçeveden üretilen fikirler ve siyaset pratiğindeki liberal görüşümlerde devletçi olarak nitelendirilebilecek bir geleceğin izlerini bulmak mümkündür. Bunu kabaca, devletin bekasına kayıtsız şartsız teslimiyet ve bireyin oluşturulmasının devlete atfedilen birincil konum olarak belirleyebiliriz.

Klasik liberalizmin merkezi aktörü olarak birey

Klasik liberalizmin beşiği olarak alabileceğimiz İngiltere'de birey merkezli bir kavrayışın kökleri liberal teoriye pek de ters düşen bir şekilde Thomas Hobbes'da bulunabilir. Felsefe, siyaset ve toplum çalışmalarında kırılma noktasını temsil ettiğini söyleyebileceğimiz Hobbes'un liberal teori açısından önemi, toplumun insan tarafından ve onun arzularına bağlı olarak kurulduğu ön kabulüdür. Toplum öncesi dönemi doğa durumu olarak niteleyen Hobbes gerek toplumun, gerekse devletin birey ve onun tarafından belirlenen eylemleri ile oluşturulduğunu öne sürmüştür. Bu ise organik toplum ve devlet kavrayışlarının reddi ve bireye toplumsal ve/veya siyasal kurumlardan bağımsız bir alan ayrılması anlamına gelir. Hobbes'un ne kadar liberal olduğu şüphe götürür. Ancak, bireyi yücelten klasik liberalizm açısından gerek tematik gerekse metodolojik mirası tartışılmazdır. Bu açıdan bireyin ontolojik ve metodolojik önceliğinin koşulsuz kabulü önemlidir. Klasik liberalizmin çıkış itibarıyla onsekizinci yüzyılda, John Locke'da şekillenen düşünsel arka planını böyle bir kırılma ve bu kırılmanın yaşandığı topraklardaki İngiliz liberallerinin, liberal bir toplumun varlığını verili bir durum olarak almalarını sağlayan tedrici toplumsal gelişme oluşturur. İngiltere'de birbiriyle çatışan toplumsal alanları dengelemekte etkin bir işlevselliği olan parlamentonun potansiyel iktidar merkezleri olarak alınabilecek kral, kilise ve aristokrasi üzerindeki yine tedrici hakimiyeti gerek düşünsel alanda gerekse pratikte herşeye mazhar devlet öncülüğünü geçersiz kılmıştır. Bu tür bir görünüm İngiliz liberallerinin sorunsallarının çerçevesini de çizmiştir. Temel işgal kavramı devletten ziyade rasyonel bireydir. Devlet meşruiyet teması ve buna bağlı olarak da faaliyet alanının ideal sınırları çerçevesinde ele alınmıştır.

İngiliz liberal düşüncesinin bireyin prototipi onsekizinci yüzyılda toplumsal görünürlük kazanmaya başlayan ve buna bağlı olarak siyasi taleplerde bulunan (nouveaux) burjuvazidir. Liberalizmin düşünsel çerçevesini oluşturan ente-

lektüeller aynı zamanda siyaset pratiğinde de aktifdiler. Bu açıdan İngiliz liberal düşüncesinin parti temelinde evrildiği ve temel muhalefet objesinin devletten ziyade muhafazakâr parti olduğu söylenebilir. Talepleri ise asillerin geleneksel imtiyazlarına karşıt, bireyin izdüşümü olarak alınan tüccarların ve bankerlerin çıkarları doğrultusunda oluşmuştur.

Öte yandan İngiltere'nin liberal düşünce açısından ev sahipliği konumunda olduğu gerçeği, Kıta Avrupası liberal düşünce geleneğinden soyutlandığı anlamında alınmamalıdır. İngiltere'deki Kıta Avrupası etkisi özellikle ondokuzuncu yüzyılda ve demokrasi kavramı üzerinde şekillenmiştir. Bu açıdan J.S. Mill'in demokrasinin birey açısından yararlarına dikkat çekerken taşıdığı risklerin de üzerinde durması önemlidir. Mill, bu riskleri, çoğunluğun tiranlığı ve toplumun tiranlığı kavramlarında ifade etmiştir. Demokrasinin taşıdığı böylesine bir risk karşısında ise bir kontrol mekanizması oluşturmak üzere hükümet etmenin liberal ilkelerine dayanmıştır. Ancak Mill'e göre, üzerindeki Kıta Avrupası etkisinin en önemli boyutu bireylerin ahlaki ve entelektüel gelişmelerine verdiği önemle alakalıdır. Bu, bireyci tavır ile de birleşince, Mill'in sadece bireyin özgürlüğünü kısıtlayan konularda değil, bizzat bireylere yardım amacıyla giriştiği edimlerde de hükümetin karşısında durmasını getirmiştir. Nedeni ne olursa olsun hükümet hiçbir şekilde bireyin alanına müdahale etmemelidir. Bu tutumda, birey adına devletin gücüne karşı duyulan süregelen bir sakinme vardır. Takip eden dönemlerde İngiliz liberalizmi bireye atfedilen birinciliğin ve devletin birey karşısında sınırlandırılmasının ölçütlerine göre dalgalanmalar tecrübe etmiştir. Bu dalgalanmaların en yakın örnekleri, 1929 Buhranı'nı izleyen Keynesçi politikalarda ve 1981'lerin gözde pratikleri olarak Thatcherizm ve Reaganizm de bulunabilir. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, Keynesçi politikaların devletin iktisadi alanda birey adına görünürlük kazanmasını sağlarken, Thatcherizm olarak adlandırılmış uygulamaların oldukça bağlamsal bir birey nitelendirmesine gitmeleridir. Thatcher döneminde oturtulmaya çalışılan girişim kültüründe gözlemlenebilen bu birey nitelendirmesinde göze çarpan unsur (bireycilik, kişisel sorumluluk, baskıdan kurtulma, yardımseverlik ve hukukun ahlaki temelleri) olarak, Hristiyan değerlerin serbest pazara nispetle ikincil bir konumda olmaktan ziyade, bizzat serbest pazarın temelini oluşturmalarıdır.

Bu dalgalanmalar bizi liberalizm ve demokrasi arasındaki rahatsız ilişkiye götürür ki, kanımca Türkiye'de devlet-birey arasındaki sorunlu ilişkilendirmelerin temelinde bu rahatsızlık yatmaktadır.

Dışardaki birey: Kıta Avrupası örneği

Yukarıda kabataslak sunulan İngiltere'ye özgü birey anlayışı ile karşılaştırıldığında Almanya ve Fransa örneklerinde birey ve bireysel özgürlük kavramları ve bu doğrultuda oluşturulan politikalar oldukça farklı bir perspektif referansla oluşturulmuştur. İlk olarak, Almanya örneğinde, İngiltere'dekinden farklı olarak birey kavramı belirli bir toplumsal olgudan ziyade, olması gerekene atıfla, vatandaş olarak birey kavramı etrafında şekillendirilmiştir. Birey ve bireyin özgürlüğü adına konuşanlar çıkış noktası olarak devleti ve toplumu almışlardır. Alman liberal düşünürü, rasyonel birey yerine kendine içkin bir mantığa sahip olan topluma dönmüştür. Bu da bireyi konu edinen yaklaşımlarda toplumsal bir özellik olarak rasyonalitenin gerçekleştirilebilmesi için temel aracı olarak alınan eğitim programına verilen önemle sonuçlanmıştır. Bu tür farklılığın bir çıkış noktası devletin doğasında bulunabilir. Almanya örneğinde birey, ruhun akıl, içsel bütünlüğün tekilcilik, içe dönüklüğün sosyo-politik girişimler karşısında öne çıkarıldığı bir çerçevede idealleştirilmiştir. Bireyin en büyük kazanımı olarak ruhun mükemmeliyetine ve bunun için de eğitimin vazgeçilmezliğine olan inanç, devletin bu kazanım sürecindeki birincil rolünü olurlanmıştır. Devlete atfedilen bu birincilliğin temelinde, devletin toplumun bir parçası ve bireyselliğin en yüksek görünümü olduğu kabulü vardır. Ve işte bu yüzden bireyin mükemmelleştirilmesi ancak toplumda ve devletin öncülüğünde mümkündür.

Yine İngiltere'dekinin aksine Almanya'da bireyin sözcülüğünü yapan liberal oluşumları bağımsız gazeteciler ve sürgünler istisna olmak üzere, hükümet hizmetinde de yer alan ve devlet ile organik bağları sağlam akademikler temsil etmişlerdir. Burada önem kazanan bir nokta Alman liberalizminin modern toplumun kurulması ve bu toplumun yönetilmesinin en ideal şeklinin bulunması kaygısına bağlı olarak ortaya çıkmasıdır. Devletin temelde tarımsal üretime dayanan bir toplumda, modernleşmenin problemleri ile başa çıkmak için üniversitelerden uzman yardımı aramaya çıktığı bir ortamda gelişmiştir. Sanayileşmeden sonra değil, İngiliz sanayileşme modelinin ve sonuçlarının olası marazlarını önleme amacına bağlı olarak oluşmuştur. Bu açıdan da bireyden ziyade, modern devlet ve modern toplumun yönetimi sorunsalları etrafında şekillenen, devleti çıkış kategorisi olarak alan ve bireyi türevsel bir konuma indirgeyen bir tutum olarak kalmıştır. Böyle bir sonuca, yönetsel merkezîyetçiliğin yanı sıra milliyetçiliğin de önemli katkısı olmuştur. Bireyin özgürlüğü ulusun özgürlüğünde temellenirilmiş, birey evrensel ve soyut kavramsallaştırmaların ya-

nında ve çelişkili bir şekilde, pratikte ortak bir Alman vatandaşına bağlı olarak kurulmuştur.

Fransa örneğinde de bu kez, Fransız devriminin bir çıktısı olarak birey için güçlü devlet kaygısını görmek mümkündür. Devrim öncesi ve devrim Fransası'nda bireyin özgürlüğü dönemin kilise ve oluşmakta olan seküler devlet olmak üzere iki rakip kurumunun iktidar çatışması etrafında dile getirilmiştir. Bu açıdan da Türkiye için oldukça önemli bir ayrışmaya beşik olmuştur: Devletin özellikle kilise üzerindeki hakimiyeti temelinde şekillenen bir bireycilik anlayışı ve tamamen iktisadi alana tekabül eden bireycilik anlayışı. İlkinde bir yanda bireyi devletin tahakkümünden korumak adına Kilise tarafında yer alan Liberal Katolikler, diğer yandan seküler devleti soyut bireyin en ideal görünümü olarak gören Aydınlanma geleneğinden bahsedilebilir. İktisadi alana tekabül eden duruş ise bireyin özgürlüğünü savunmanın iki boyutu arasındaki kopukluğu temsil etmesi açısından önemlidir. Bu kopukluğun bir yandan bireyin toplumsal görünümü olarak alınan tüccarın özgürleşmesi, rekabetçi piyasa mekanizmasının işlerliği ve tüm pazarların üretime elverişli duruma getirilmesi gibi önkoşulların tamamen birey karşısında duran devletçi bir zihniyetle gerçekleştirilmesi yolundaki önermelerde görülebileceği açıktır. Türkiye'de devlet-birey ilişkisi arasındaki evriliş de işte bu noktada anlam kazanmaktadır.

Türkiye'de devlet ve birey: Bir vatandaşlaştırma projesi

Yukarıda kısaca sunulan İngiliz ve Kıta Avrupası örnekleri bir kavram ve sosyo-ekonomik olgu olarak bireyin Türkiye'de al(ama)dığı görünümünü anlamak açısından önemlidir. Bu örnekler, yine Türkiye'de siyaset pratiğinde, programlarını birey ve bireyin özgürlüğü üzerinde temellendirmiş siyasi partilerin uygulamalarında karşılaştıkları sorunları kendilerine içkin devletçi zihniyet ile açıklamak açısından araçsaldır. Bu açıdan bir giriş niteliğinde denebilir ki, Türkiye örneğinde birey gerek düşünsel gerekse uygulama seviyesinde türevsel bir konuma itilmiştir. Bu türevsellikte çıkış noktaları farklı dönemlerin toplumsal, siyasal ve ekonomik önceliklerine göre devlet, vatan, ulus, düzen ve istikrar temaları olmuştur.

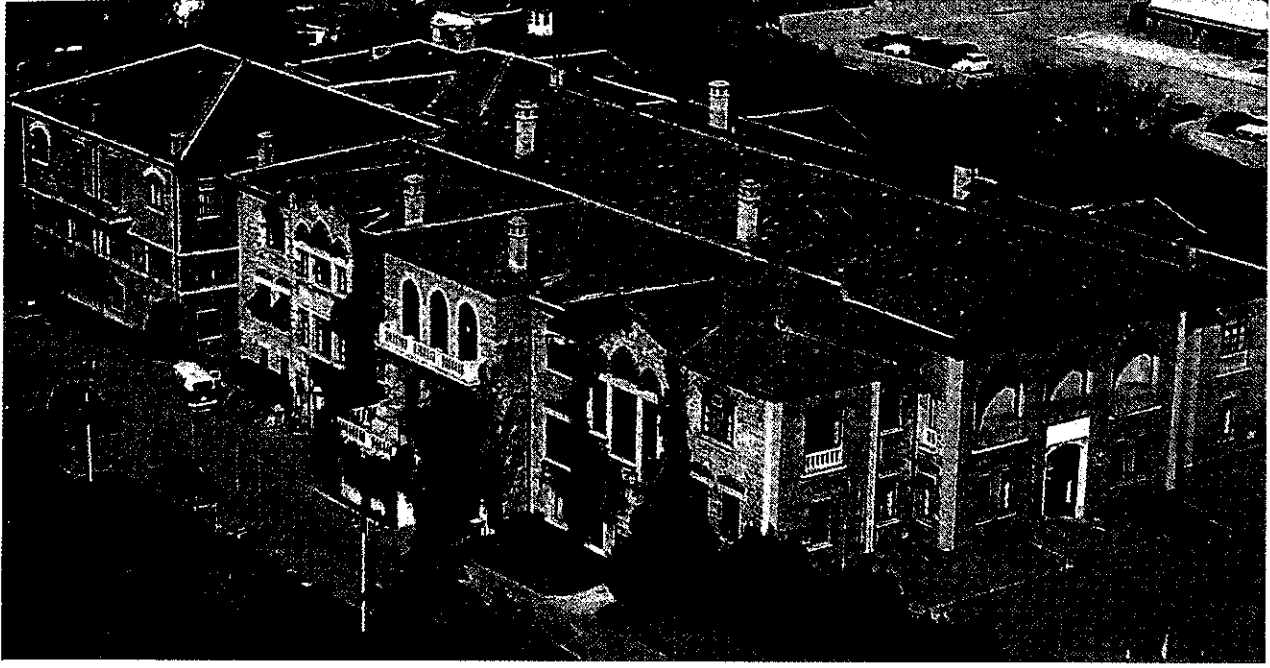
Bu türevsellğe bir istisna olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine tekabül eden bir tutumdan bahsedilebilir. Prens Sabahaddin ve Ahrar Fırkası tecrübesinde gözlemlenebilecek olan bu tutum bireyi, fikri ve söylemsel çizgisinin merkezine oturtmuş, Anglo-Amerikan geleneğ-

ine olan göndermeleriyle cemaatçi toplum olarak nitelendirildiği Osmanlı toplumunu bireyci topluma dönüştürmek gereğine vurgu yapmıştır. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken Osmanlı sistemine getirilen tüm eleştirilerin birey adına değil, devletin bekası adına oluşturulmuş olmalarıdır. Diğer bir deyişle, Prens Sabahaddin ve Ahrar Fırkası, var olan iktidar yapısına muhalefetlerini bireye ve serbestiye verdikleri önem ile belirlerken, bu tutumu Osmanlı İmparatorluğu'nun düşüşünü engellemek amacı temelinde meşrulaştırmışlardır. Öte yandan, bu duruşa idealize edilen Anglo-Amerikan geleneğine pek de ters düşecek şekilde devletin tahakkümü karşısında bireyin kayda alınmasından ziyade, bireyin oluşturulmasını öngören toplumsal mühendislik zihniyeti eşlik etmiştir.

Cumhuriyet döneminde ise gerek toplumsal ve siyasal açıdan gerekse iktisadi açıdan bu oluşturma/yaratma misyonu devam etmiştir. Nitekim erken-Cumhuriyet döneminin (1923-1945) temel işgal konusu halihazırda 1924 Anayasası'nda hakları ve özgürlükleri gözetilen bireyin yaratılmasıdır. Ancak burada bahis konusu edilen haklar ve özgürlükler evrensel bir olgu olarak bireye ait olmaktan ziyade ulus-devletin kurulması sürecine uygun bir şekilde, Türkler'in hakları ve özgürlükleri teması etrafında şekillendirilmiştir. Bu kurma ediminin iktisadi boyuttaki görünümü ise ulusal burjuvazinin yaratılması amacıdır. Takip eden dönemlerden pek de farklı olmayacak şekilde, bu dönemde de birey, Cumhuriyet'in vatandaşı olarak kavramsallaştırılmıştır. Bunun uygulamadaki izdüşümleri ise sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz, ifadesinde temsil bulan bir tektipleştirme sürecinde görülebilir. Cumhuriyet'in bireyi, herşeyden önce ve herşeyin üstünde ulus-devletin vatandaşıdır. Hakları ve özgürlükleri vardır; ama onlardan önce görevleri ve sorumlulukları vardır. Hakları ve özgürlükleri anayasada belirlenmiştir ve onları koruması için çaba sarfetmesine gerek yoktur. Çünkü halihazırda devlet tarafından güvence altına alınmışlardır. Bu tür bir anlayış, bireyi devletten türeyen bir olgu olarak kabul etmeyi gerektirir. Öte yandan, bu türevsellik sadece bireyin toplumsal ve siyasal konumunda değil, iktisadi alanda da oldukça belirgindir. Nitekim, erken-Cumhuriyet dönemi Batı'ya rağmen Batı gibi olmanın temel taşlarından biri olarak ulusal burjuvazinin yaratılması için tasarlanan planlar ve bu yolda devlet kapitalizminin etkin olduğu bir dönemdir. Bireyin kurumsal bağlamdaki bu algılanışı, sadece devlet nezdinde geçerli değildir. Cumhuriyet'in kurucuları arasında bulunan ancak zaman zaman siyaset pratiğinde iktidar partisine (Cumhuri-

yet Halk Partisi) muhalefet oluşturma çabaları içerisinde görülen kimi figürler de söylemlerini her ne kadar liberal-muhalefet çerçevesine oturtmuş olsalar da birey sözkonusu olduğunda, devletin bireyi ve böylece Cumhuriyet'in vatandaşı noktasında buluşmaktadırlar. Osmanlı İmparatorluğu'nun tebasını Cumhuriyet'in vatandaşlarına dönüştürmek olarak özetlenebilecek vatandaşlaştırma projesinde birey, devletle ilişkisi çerçevesinde tanımlanır. Birey-devlet ilişkisinin sembolik ifadesi ise sosyal insan teriminde görülebilir. Bu durumda sosyal insan rasyonel, ilerlemeci ve aydın insan olacaktır. Ek olarak, bireye yapılan vurgu, şekli bir girişim ve din-vicdan özgürlüğü ibaresi ile kısıtlı kalmaktadır.

Aslında 1924 Anayasası'nda halihazırda temin edilmiş olan birey ve özgürlükleri erken-Cumhuriyet dönemi muhalefetinde kimlik belirleme çabalarında araçsal bir işlev görmüşlerdir. Bunun örneklerini Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) (1924-1925) ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda (SCF) (Ağustos 1931-Eylül 1931) gözlemlemek mümkündür. Her iki partinin programlarında da devlet karşısında bireyi ön plana çıkaran ve merkezi iktidarın iktisadi ve idari alanlardaki tekelliliğini eleştiren maddeler vardır. TCF'nin programındaki dini inanç ve itikata saygıyı belirleyen altıncı madde dönemin koşullarında gerici propaganda için bir kalkan vazifesi gördüğü gerekçesiyle partinin kapatılmasına yol açmıştır. SCF'nin akıbeti de bundan farklı olmamıştır. Başlangıçta güdümlü bir muhalefet halinde oluşturulan parti, kısa ömrü süresince sağlamlaştırdığı muhalif konumunun kurbanı olmuş ve yine gerici duyguları tahrik ettiği gerekçeyle kapatılmıştır. Anti-devletçi duruş SCF'nin programında, TCF ile kıyaslandığında daha açık olarak dile getirilmiştir. Parti kendisini CHP karşısında konumlandırırken özellikle dönemin iktisadi devletçiliğini muhalefet objesi olarak seçmiştir. Ancak, özellikle TCF tecrübesinde göz ardı edilmemesi gereken nokta, iktisadi alanda devletçi zihniyete getirilen eleştirilerin özgün nitelikte olmamalarıdır. Diğer bir deyişle, TCF'nin muhalefet ettiği CHP'nin -iktisadi politikalarına bağlı olarak dönemsel koşullara göre bir takım açmazlarla boğuşurken- temelde ulusal burjuvazi yaratma gibi bir misyon üstlendiği ve buna bağlı olarak devlete özel girişime destek olma ve teşvik verme sorumluluğunu yüklediği ve iktisadi devleti ancak özel girişimin etkin olamadığı alanlara kısıtlama gibi bir söylemi sahiplenmeye başladığı unutulmamalıdır. Bu söylemin en açık ifadesi, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt tarafından gerek liberal gerekse devletçi politikaların reddedildiği karma ekonomik sistem terimi ile dile getirilmiştir.

SCF ise iktisatta devletçiliğin programlı bir şekilde yürütüldüğü bir dönemde ortaya çıkması dolayısıyla TCF ile karşılaştırıldığında daha özgün bir karaktere bürünmektedir. Bu dönem Cumhuriyetçi kadronun sanayileşme hedefi üzerinde odaklandığı bir dönemdir. 1929 buhranından sonra dünya ekonomisinde korumacı politikaların hâkim olmasıyla birlikte, yukarıda bahsedilen millî burjuvazi yaratma kaygısından millî sanayii kurma amacına ve buna bağlı olarak da 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilen karma ekonomik sisteminden devletçiliğe geçilmiştir. Nitekim, devletçilik bir ilke olarak 1931'de CHP programına eklenmiştir.

SCF'yi TCF'den farklı kılan diğer bir özellik, partinin düşünsel arka planının kaynağını oluşturan Ahmet Ağaoğlu faktörüdür. Aslında Ağaoğlu'nun bir anlamda oldukça karmaşık olan kavramsal çerçevesi Türkiye'de artık gelekselleşmiş olduğunu söyleyebileceğimiz devlet-birey ilişkisini anlamak açısından önemlidir. Ağaoğlu'nun yazılarında SCF'nin liberalliğini çizen temel kavramlardan biri bireydir. Sözkonusu birey, klasik liberal teorinin rasyonel ve bundan dolayı da serbest bırakılması gereken bireyinden ziyade, iç ben ve dış ben arasında gidip gelen bir çelişkiler yumağıdır. Dış ben ben-merkezci, çıkar yönelimli ve kendisinden başka hiçbir şeye/kimseye karşı sorumluluk taşımayan bireye tekabül ederken, dış ben dayanışmayı, erdemi ve bilışı ve dolayısıyla ideal özgeci bireyi temsil

eder. Bu çelişkiler yumağı iç benin dış benı örtmesi ile çözülebilir ki, bu da ancak ve ancak devletin müdahalesi ile sağlanabilir. Böylece, devlet bireyi hürriyet için disipline etmek, eğitmek görevi ile tanımlanır. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Ağaoğlu'nun sergilediği tutumun bir anomaliden ziyade, aslında, yazının ilk bölümünde dışarının bireyi başlığı altında değinilen Kıta Avrupası örneğine tekabül etmekte olduğudur. Bu tür okumalarda hakim olan bireyi toplumun ayrılmaz bir parçası olarak alan organik metafor ve devleti bireyselliğin en üst görünümü olarak kurgulayan yaklaşımdır. Bu tür bir yaklaşımın Cumhuriyet'in birbirini takip eden dönemlerinde yumuşamaya uğrasa da gerek düşünsel alanda gerekse siyaset pratiğinde çözüldüğünü söylemek mümkün değildir.

1946'ya kadar süren tek parti yönetimi yılları yukarıda kabataslak çizilen devletçi parametreler ile belirlenmiştir. Özetle, bu parametreler toplumsal ve siyasal alanda vatandaşlaştırma, iktisadi alanda ise kendi kendine yeterlilik temelinde belirlenen korumacılıktır. Parametrelerin dışında kalan, ya da bu parametreleri dışsallaştıran tüm unsurların, muhalefet olarak değil devlete karşı tehdit oluşturdıkları için önlenmesi gerekliliği kabul edilmiştir. 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin (DP) kurulması ile resmileşen çok partili dönemde farklı bir yaklaşımdan ziyade nüans-tan bahsetmek daha doğru olacaktır. DP'nin etkin muhale-

**Cumhuriyet'in bireyi,
herşeyden önce ve herşeyin
üstünde ulus-devletin vatandaşıdır.
Hakları ve özgürlükleri vardır;
ama onlardan önce görevleri
ve sorumlulukları vardır.
Hakları ve özgürlükleri anayasada
belirlenmiştir ve onları koruması
için çaba sarfetmesine gerek yoktur.**

fetinin arifesinde ve kuruluşunu takip eden dönemlerde devletçi zihniyette bir yumuşama gözlemlemek mümkündür. Nitekim, bu dönemde CHP devletçiliğin yeniden gözden geçirilme gerekliliğini dile getirirken, 1947 Türkiye Kalkınma Planı'nda özel sektörün önemine vurgu yapmaktadır. DP sözkonusu olduğunda ise TCF ve SCF örneklerinden farksız bir şekilde parti programında liberal bir kimlik göze çarpmaktadır. İktisatta devletin etkinliğinin sadece azaltılması değil, rekabet koşullarının devamını garantileyecek bir düzeye indirilmesi şartı bu kimliğin belkemiğini oluşturmuştur. Dahası partinin dönemin koşullarına göre oldukça radikal kaçan, KİT'lerin özelleştirilmesi talebi bu kimliği sağlamlaştırmıştır. DP'nin TCF ve SCF'den diğer bir farklılığı ise siyasal alanda yönetilenler için iyi olana devletin karar vereceği yolundaki geleneksel yaklaşıma karşı çıkması ve hükümetin sadece idari bir mekanizmaya indirgenmesi gerektiği önermesidir. Bu noktada demokrasi kavramı ön plana çıkmaktadır. DP, CHP'ye muhalefetine özellikle bu kavram üzerinde durmuş, iktidar partisini tepeden inme demokrasi pratiğinden mahkûm etmiş ve gerçek demokrasinin ancak tabandan gelen bir itkiyle gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Yukarıda İngiltere örneğinde liberalizm ve demokrasi arasındaki rahatsız ilişki olarak koyduğumuz saptama bu aşamada gündeme gelmektedir. DP'nin muhalefet yıllarında

rahatsızlıktan çok liberal-demokrat söylemde somutlaşan bir uyumdan bahsetmek mümkündür. Ancak aynı şey DP iktidarı için söylenemez. Kendi ifadesiyle DP'nin isim babalığını yapmış ve programının oluşturulmasında etkin olmuş Ahmet Emin Yalman'ın kendisine ve DP ye çizdiği "...devleti temel, vatandaşları kul olarak alan totaliter rejimler karşısında bireyin haklarını ve özgürlüklerini korumak..." anlamında liberal kimlik, sadece muhalefet dönemi ile kısıtlı kalmış ve partinin iktidar yıllarında toplumsal ve siyasal alanlarda ulusun onayı ile seçimle iktidar olduğunda her şeyi yapmanın mübah olduğu şeklinde özetlenebilecek otoriter tutumu ile tamamen silikleşmiştir. Bu otoriter tutumun iktisadi alandaki yansıması ise başlangıçta planlamaya alternatif olarak konulan ve piyasa ekonomisinden ziyade keyfi olan ekonomik politikalarından programsız devletçiliğe kayışla sonuçlanmıştır.

1946-1961 dönemi birkaç nedenden dolayı Türk siyasi tarihi için dönüm noktası niteliğindedir. İlk olarak, daha önceki dönemlerin aksine çok partili hayata geçiş bir prova niteliğinde kalmamış, kesinlik kazanmıştır. İkinci olarak DP'nin iktidara gelmesi devlet-merkezli siyasetten parti-merkezli siyasete geçişi başlatmıştır. Son olarak ise SCF ve Ağaoğlu örneğinde değindiğimiz Kıta Avrupası etkisinin yerini Anglo-Amerikan geleneğinin idealleştirilmesi almıştır. Ancak tüm bu kaymalardan olagelen devlet-birey ilişkisini dönüşüme uğratacak bir sonuç çıkmamıştır. Aksine, idealleştirilen Anglo-Amerikan liberal-demokrasisinin teorik arka planında yatan bir unsuru birey ironik bir şekilde göz ardı edilmiş; Alman ve Fransız örneklerinde gözlemlediğimiz devletten türetilen (vatandaş kimliğinde) birey kavrayışı devam etmiştir. Dönemi karakterize eden sorunsal, demokrasidir. Ancak, gerçek demokrasi tanımı hep muhalefete münhasır kalmış, iktidar pratiği ise devletin demokrasisini getirmiştir. Devlet-birey ilişkisi ise bu halihazırda çerçevesi çizilmiş, talepten çok ihsana dayanan demokrasi anlayışı ve pratiği içerisinde kurulmuştur.

1961 darbesini takip eden dönemde ise iktisadi ve siyasi alanda sosyal devlet anlayışı hâkim olmuş, bireyin hak ve özgürlükleri oldukça geniş bir kapsamla anayasa garantisi altına alınmıştır. Ancak, burada göz ardı edilmemesi gereken bir yorum anayasanın arka planında devleti politikacıların kısa vadeli bencil çıkarları karşısında güçlendirmek amacının yattığıdır. Yine aynı dönemi karakterize edecek diğer uçtaki bir ifade hakların ve özgürlüklerin geniş kapsamına eleştirel bir şekilde 1961 Anayasası'nın topluma bol geldiği yolundadır. Bu ifade, meşruiyet te-

melini Ocak 1961 ve 1981 arasında 19 farklı hükümet kurulmasına ve buna bağlı olarak siyasal hayatın temel niteliğinin istikrarsızlık olarak tanımlanmasına referansla oluşmuştur. Öte yandan, önceki dönemden farksız bir şekilde iktidar-muhalefet çekişmesinin merkezini demokrasi tartışmaları oluşturmuştur. Bu noktada DP'nin kurduğu liberal geleneğe mirasçı olarak çıkan Yeni Türkiye Partisi (YTP) örneği önem kazanır. Parti, DP'nin muhalefetteyken kullandığı popülist söylemi bile es geçecek şekilde, demokrasi anlayışını halkın henüz olgunlaşmadığı birey bilincine ulaşılamadığı önkabulü temelinde kurar. Türk toplumu demokrasi için gerekli toplumsal unsurları henüz içselleştirmemiştir; bundan dolayı kendi kendine nasıl hareket etmesi gerektiğine karar verebilecek vatandaşın yetiştirilmesi gerekmektedir. YTP'nin evrensel bir kategori olarak bireye verdiği önem selefleri ile benzer şekilde iktisadi safhada somutlaşır. Devlet Planlama Teşkilatı'nın (DPT) kuruluşu ancak teşkilatın, özel girişimlerin yetersiz kaldığı durumlarda iktisadın akışında ortaya çıkabilecek pürüzleri giderici bir işlevle sınırlandırılması şartı ile kabul edilir. Vatandaş kavrayışından ayrı olarak birey sadece ve sadece bu bağlamda sözkonusu edilir.

İdeolojik kutuplaşmanın sadece aktif siyasette partiler bazında değil, toplum içerisinde de hararetlendiği 1971'lerin en basit şekilde karmaşa olarak nitelendirilebilecek sosyopolitik ortamında devlet-birey ilişkisinden ziyade bekasını gündelik tercihler ve uygulamalarla sağlamaya çalışan devletten ve siyasi partilerden bahsedilebilir. Sosyal devletin planlama macerasının ve bunun en asli kurumu olarak DPT'nin başarısızlığı sonraki on yılın en aktif aktörü konumuna yükselecek olan Turgut Özal'ın 24 Ocak (1981) kararlarını uygulamaya koymasıyla sonlanır. Reform paketi sadece devletçi planlamayı ve DPT'yi değil, KİT'leri de hedeflemektedir. 24 Ocak kararları ekonomide tam bir liberalizasyon öngörürken, uygulamanın sağlığı açısından düzenin gerekliliğini vurgulamaktadır. Gereken düzen ise 12 Eylül müdahalesi ile gelecektir. 1961 Anayasası'nın başarısızlığının son noktası olarak da yorumlanmış olan 12 Eylül askeri müdahalesi istikrara elverişli bir ortam yaratması açısından faydalı olarak kabul edilmiştir.

1981 sonrası dönemde ilk sivil iktidar olma ayrıcalığını taşıyan ANAP hükümetlerinin bireyle ilişkileri belirsiz bir görünüm arz etmektedir. İktisadi liberalizasyon, dış açılma, küreselleşme söylemi ile belirli bir çerçeveden temelinde tamamen bireyci bir kavrayışın yatması gereken bir tutum gözlemlemek mümkünse de, bunun sosyo-politik

alandaki izdüşümlerini saptamak pek kolay değildir. Sosyopolitik alanda izdüşümlerden ziyade milliyetçi-muhafazakâr bir kimliğin sahiplenildiği söylenebilir. Öte yandan, aynı dönemde devlet karşısında sivil toplum tartışmalarının arttığı bir gerçektir. Ancak, bu tartışmaların ne derece köklü oldukları da sorgulanmaya açıktır. Bu sorgulanma aynı dönem İngiltere'sinde gözde ve Türkiye'de de belirli bir siyasi kesimde revaçta olan Thatcher politikaları bağlamında da yapılabilir. Yazının ilk bölümünde değinilen bu politikaların iktisadi alandaki görünümünün altında farklı bir birey anlayışı yatmaktadır. Türkiye'de uygulanan ise, temel göz ardı edilip görünürün hesaba katılması olarak nitelendirilebilir. Nilüfer Göle, bu durumu, bir yazısında liberal yanlı olarak tespit etmiştir. Göle'nin yerinde saptamasına göre 1983'den itibaren Türkiye'de devlet-toplum ilişkisinde meydana gelen değişiklikler; diğer bir deyişle sivil toplumun gerek siyasi söylemde gerekse siyaset pratiğinde gelişmesi, yüzeysellikte sınırlı kalmıştır. Bunun bir nedeninin bireyi ön plana çıkaran iktisadi söylemin bunu sağlam bir teorik arka plandan ziyade gündelik politikalar üzerinde temellendirmesi olduğu söylenebilir. İktidar çatışmaları, tüm keskin farklılıklara rağmen, geçmiş dönemlere benzer şekilde demokrasi retoriği etrafında şekillendirilmiş; ancak retoriğin içeriği zamanın koşullarına bağlı bir şekilde oluşturulmuştur. Serbest piyasa ekonomisinin yükseltilmesi yoğun bir şekilde devam ederken, bu ekonominin itici gücü olan birey kavramı hala kısıtlı ve içi boş bir soyutlama olarak kalmış ve en fazla 18. yüzyıl İngiliz burjuvazisine benzetilebilecek bir referans noktasına atfen kurulmuştur. Oysa gerek demokrasi, gerek liberalizm, gerekse yaklaşık kırkbeş yıldır idealize edilegelen Anglo-Amerikan liberal-demokrasisinin sabitlenmiş sorunu bireyin soyut ve somutlukta da oldukça eksik - bir kategoriye sınırlanmasıdır. Liberal-demokratik anlayış ve sistemler için açılım oluşturabilecek şey, bu kategorinin kendisine içkin ahlâk anlayışının irdelenmesidir. Türk siyaset literatüründe ve siyaset pratiğinde belirleyici olagelen devlet geleneği bu anlayışla kaynaştırılmayıp, devletin bizzat belirlediği etik dayatıldığı sürece sonuç kendi içinde çelişkili bir demokratik söylem ve iktisatla sınırlanmış bir liberal tutum olarak kalmaya mahkûmdur. Öte yandan, devletten boşalan yeri neyin dolduracağını tespit etmeden, sadece devletin küçültülmesi yolunda yapılan öneriler de yetersiz kalmaktadır. Bu açmazdan bir çıkış noktası, bireyi herhangi bir üst kimliğin içine hapsedmeden birincil bir kimlik olarak almak ve kabul etmektir.

**Türkiye örneğinde birey,
gerek düşünsel gerekse uygulama
seviyesinde, türevsel bir konuma
itilmiştir. Bu türevsellikte, çıkış
noktaları farklı dönemlerin
toplumsal, siyasal ve ekonomik
önceliklerine göre devlet, vatan, ulus,
düzen ve istikrar temaları olmuştur**

Sonuç

Yukarıdaki çerçeve Türkiye’de devlet-birey ilişkisinin evrilşinin gerek düşünsel gerekse siyaset pratiğindeki sorunlu doğasını irdelemek amacı ile sunulmuştur. Bu açıdan sorunlaştırılan temel konular, Türkiye’de kadim devlet geleneği, liberal geleneğe özgü evrensel bir soyutlama olarak bireyin - çelişkili bir şekilde - sosyo-politik alanda organik toplum ve devlet anlayışı temelinde şekillendirilmeye çalışılmasıdır. Bu anlamda Cumhuriyet tarihine yayılan liberal ve demokrat tutumlar arasındaki gerilimin çözülmemesidir. Diğer bir deyişle, Türkiye bağlamında idealleştirilen kurumlar ile bu kurumların öncülleri arasında bir kopukluktan söz etmek mümkündür. Bahis edilen vatanlaştırma projesi sadece Türkiye’ye özgü olduğu anlamında patolojik değildir. Projeyi patolojik ve marazi kılan amaçlar ile araçlar arasındaki uçurumdur. Amaç, liberal-demokrasinin işlerliği için gerekli kurumlarken (bunlar tanım itibariyle bireyi, çeşitliliği ve çoğulculuğu ön plana çıkarırlar) araçlar, temelde bir tektipleştirme politikası gündeme getirmektedirler. Yine amacın temelinde yatan aktör olarak rasyonel, eleştirel, serbest bireye söylemsel bir vurgu yapılırken; araç, bireyin karşısında güçlü devlet geleneğinin korunması olagelmıştır. Mill’in işaret ettiği liberalizm ve demokrasi arasındaki potansiyel gerilim Türkiye özelinde siyaset pratiği ile düşünsel planda görünürlük kazanan bir uyumsuzlukta vücut bulmuştur. Bu uyumsuzluğu daha geniş bir çerçevenin içerisine oturt-

tup diyebiliriz ki, Türkiye’deki tüm liberalleşme ve demokratikleşme ve bu anlamda özneyi birey olarak tanımlama ancak kabul edememe hamleleri üst bir projenin türevleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu proje kısaca modernleş(tir)me olarak tanımlanabilir. Amaca giden yolda her araç mübahtır gibi biraz da keskin bir ifade ile nitelendirilebileceğimiz bu projelendirme sürecinde kurumsal gereklilikler ifa edilmeye çalışılırken temel kategorilerin içleri boşaltılmıştır. Bu projenin taşıyıcısının Cumhuriyet’in devleti olması da ek bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Sonuç itibariyle, liberal-demokrasilerin işlerliğini, açıklıklığını sağlayan, iktisadiyatta bireyin arkasında yatan sadece pazarda çıkarlarını ben-merkezci bir şekilde somutlaştırmaya çalışan insan değil, bunun ötesinde bireyin, kendisine ait olan ve bu yüzden de aşkın tek ten fazla ahlâki kapasite(ler) yoluyla kendisini gerçekleştirebilmesidir. Bunun için de, bireyi türevselleştiren tektipleştirici bir vatanlaştırma programından ziyade bizzat bireyin tanımına içkin çoğulluğu ve çeşitliliği itkileyen bir sürece başlangıç verilmesinin zamanı çoktan gelmiştir. Gereksinim duyulan şey “yok aslında birbirimizden farkımız” ifadesindeki insanlar değil, yazının başında alıntılanan basit birey tanımına uygun biçimde ayrıksı, ayrıştırılabilir insanlardır.

Doç. Dr. Simten Coşar

Başkent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynakça

- 1- Bellamy, R. Liberalism and Modern Society: An Historical Argument. U.K.: Polity Press, 1992.
- 2- Coşar, S. Türk Liberalizminin Açmazlarına Bir Giriş: Ahmet Ağaoğlu, Toplum ve Bilim, 74, Güz 1997.
- 3- Göle, N. Liberal Yanılgı, Türkiye Günlüğü, 24 (Güz 1993), 12-7.
- 4- Göle, N. Toward and Autonomization of Civil Society, Pölitics in the Third Turkish Republic içinde. (der.) Metin Heper ve Ahmet Evin. Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press, 1994.
- 5- Heper, M. The State Tradition in Turkey. Walkington, England: Eathon Press, 1985.
- 6- Inan, A. A. Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal’in El Yazıları. İkinci Basım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- 7- Lukes, S. Individualism. Oxford: Basil Blackwell, 1973.
- 8- Martin, K. French Liberal Thought in the Eighteenth Century. (der.) J.P. Mayer. New York: Harper and Row, 1962.
- 9- Morris, P. iFreeing the Spirit of Enterprise,i Enterprise Culture içinde. (der.) Russel Keat ve Nicholas Abercombie. London, New York: Routledge, 1991.
- 10- Nisbet, The Making of Modern Society/ Great Britain : Wheatshaf Books, 1986.
- 11- Ruggiero, G. The History of European Liberalism. (çev.) R.G. Collingwood. Boston: Beacon Press, 1967.
- 12- Vorlander, H. Is there a liberal political tradition in Germany? The Liberal Political Tradition: Contemporary Reappraisals içinde. (der.) James Meadowcraft. UK, USA: Edward Elgar, 1996.
- 13- Yalman, A. E. Yakın Tarihte Gördüklerimiz ve Geçirdiklerimiz (1944-1971), 4 Cilt, n.p.

İşadamları ve devlet

Erkut Yücaoglu

Son 15 yıl içerisindeki piyasa ekonomisine geçiş sürecinde, Türkiye ekonomisi, Cumhuriyet tarihinin en büyük adımlarını attı. Türk özel sektörü, kendisinden beklenen dinamizmi yeni pazarlar geliştirerek ve büyük yatırım hamleleri gerçekleştirerek gösterdi. Liberal ekonomi uygulamaları ile Türkiye, zengin insan potansiyelini keşfetti. İşadamlarımız ve yöneticiler, genç kadroları ile şirketlerimizin uluslararası alandaki çeşitli başarılarına imza attılar. Kalite ön plana çıktı, ithal ikamesi terkedildi. İşadamları yatırım, üretim, dağıtım, finansman ve yönetim kararlarını piyasa kuralları içinde ve sonuçta müşterilerin tatmin edilmesi perspektifi ile vermeye başladı. Özel sektörün bu başarıları hükümetlerimize ve devlet kurumlarına güç verdi. Türkiye büyük devlet olma yolunda adımlar attı; işadamları siyasi liderlerimizin Avrupa'da, Orta Asya'da, zaman zaman ABD'de ulusal ve bölge içindeki büyük projelerini sunuşlarında onların yanında yer aldı. Siyasi kadroların ve bürokrasimizin büyük bir kısmı özel sektörün ekonomide lokomotif olma rolünü kabullendi ve Türk özel sektörünü destekledi. Ekonomik politika programları, iş gezileri ve konferanslar siyasetçi, bürokrat, yönetici ve işadamları ekseninde hazırlandı. Amaç doğru idi: globalleşme rüzgarlarının etkisiyle dünya ile ekonomik entegrasyon temposuna girmeye çalışan Türkiye, içeride ve dışarıda bu devlet- işadamları güçbirliğini kullanmak zorunda idi. Gelişmiş ülkelerde bu güç birliği açık bir şekilde gözleniyordu; yabancı ülke devletleri kendi ülke şirketlerinin yanında yer alıyor, şirketler devletleri-

nin ana çizgisinden ayrılmıyor ve bu kenetlenme ile yeni ve global dünya düzeninde müthiş bir piyasa payı kapma savaşı veriyordu.

Türkiye'nin globalleşme sürecindeki kazanımları

Dünyanın siyasi ve ekonomik gündemi süratle değişirken, Türkiye'nin bu büyük hamlesi toplumumuz için geri dönülemez bazı kazançlar sağladı. Fert başına reel milli gelir iki misli arttı. Türkiye, imalat sanayinin ihracat gücü ile dünya pazarlarına girdi ve turizm, müteahhitlik ve ulaşım hizmetleri ile ciddi döviz gelirlerine kavuştu. Altyapı yatırımları ile Türkiye, Orta ve Doğu Avrupa'nın yaşam standartlarını yakaladı, hatta geçti. Bu görünümü ile bölgenin en güçlü devleti olma özelliğini korudu. Mali piyasalarımızın, borsamızın ve liberal sermaye hareketlerinin işlem hacmi de hesaba katılınca Türkiye, dünyanın ilk 20 büyük ekonomisi içine girdi.

Bütün bu gelişmelerin altında Türk iş aleminin, yöneticilerinin, mühendislerinin, Türk işçisinin gayreti yatıyor; bu ortamı hazırlayan ise devlet kurumlarının ve hükümetlerimizin piyasa ekonomisi kurallarını yerleştirmek için sarfettiği çaba. Bu nedenle, işadamları ve devlet ilişkisinde süratle artan bir diyalog ve karşılıklı etkileşim görüyoruz. Türkiye'de devlet adamları ile iş alemi arasında Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gözlenen kopukluk ortadan kalktı. İşadamları şahsi temaslarının yanı sıra, sivil toplum örgütleri ve kurumsal kişilikleri ile devletin ekonomi yönetiminde söz sahibi olma aşamasına geldiler.

Türkiye yeni bir hamleye hazır mı?

İşler burada biraz karışıyor. Çünkü, son onbeş senenin bizi getirdiği noktada kısmen iş dünyamızdaki değişiklikler, kısmen de ülkemizde yaşananlar, işadamlarını yeni bir platformda düşünmeye sevk ediyor. Yapılan bütün ekonomik atılımlarda, yatırımlar ve projeler büyüdükçe ve bölgesel işbirliği forumlarında müzakerelerin dozajı arttıkça bazı eksiklerimiz, rekabet ve pazarlık gücümüzü azaltmaya başladı:

a) Türkiye makro ekonomik dengelerini kuramadı, enflasyonu kontrol altına alamadı. Bu olgu, gelir dağılımının bozulmasına sebep oluyor ve dış dünyanın Türkiye'ye affettiği risk oranı hala yükseklerde dolaşıyor. Türkiye dünya ile entegrasyonu artan bir ülke olarak, krizlere ve ekonomik resesyon dalgalarına çok duyarlı bir noktada bulunuyor. Gelişmiş ekonomilerde düşük enflasyon ortamında ince ayarlar ile piyasaların finansal ve/veya

göl, Siyasi yelpazenin dağınıklığı işadamlarının bütün siyasi partilerle görüşme içerisinde TBMM ile çalışmalar yapmasını gerektiriyor. Yani işadamlarının ve örgütlerinin yeni adresi Meclis. Türkiye'nin makroekonomik dengelerini kurmak, devletin açıklarını düşürerek enflasyonun belini kırmak, yasal düzenlemeler gerektiriyor.

b) Özelleştirmenin hızlı yürütülmesi ve özel sektörün yeni iş sahalarına kaynak aktarması için Türkiye'nin bazı darboğazları süratle aşması lazım. İlk olarak özelleştirme proseslerinde şeffaflığı artıran, prekalifikasyon kriterlerini ön plana çıkaran düzenlemeler yapılması gerekiyor. Ancak, bu şekilde işadamları-devlet diyalogunun ve güç birliğinin kamuoyunda doğru algılanacağını düşünüyoruz. Son aylarda özelleştirme uygulamalarına hedef olan eleştirilerin işin esasına değil, işin üslubuna yönelik olduğunu hatırlamamız lazım. Yani yeni yasal düzenlemeler ile yolumuza devam etmek gerekiyor. Özel sektörün enerji,

Türkiye'de devlet adamları ile iş alemi arasında Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gözlenen kopukluk ortadan kalktı. İşadamları şahsi temaslarının yanı sıra, sivil toplum örgütleri ve kurumsal kişilikleri ile devletin ekonomi yönetiminde söz sahibi olma aşamasına geldiler.

üretim sektöründeki krizleri hafif atlatması mümkün oluyor. Halbuki Türkiye'de ekonomik politikalarda ince ayar yapmak son derece zor. Büyümeden fedakarlık yapmadan, istihdam sorunları yaşamadan, yüksek enflasyon içinde kriz önleyici tedbirleri hayata geçirmek, ancak ve ancak yüksek seviyede bir toplumsal konsensus içinde hareket etmekle mümkün gözüküyor. Bu nedenle sivil toplum örgütlerine, özel sektörün kurumsal girişimlerine çok ihtiyacımız var. Bütün bu çerçeveyi, orta vadeli yapısal düzenlemeler içerisinde yürütmemiz lazım. Yıllardır söylenen, sosyal güvenlik reformu, finansal sektör reformu ve sıkı bir bütçe disiplini, bu düzenlemelerin başında geliyor. Yeni vergi kanununun ilk etkileri 1999'da görülecek. Makro ekonomik dengeleri düzeltmek için yapılan çalışmaların başındayız. İşadamları için, bu çalışmaları sadece hükümetlerle yürütmek yeterli de-

telekomünikasyon ve diğer altyapı sahalarına yatırım yapması konusundaki girişimler, hükümetlerin ve ilgili bakanlıkların bütün gayretine rağmen, Türkiye'nin dünyadaki yerini alması için gerekli düzeye ulaşamadı. Eksik nerede? Yine görüyoruz ki, hem Anayasamız'da hem de yasalarımızda yeni düzenlemelere ihtiyaç var. Yani işadamları, siyasi partiler ve Meclis üçgeninde geçmişte kamuyu eliyle yürütülen hizmetlerin özel sektöre devredilmesinin bir imtiyazın devredilmesi anlamına gelmemesi için bu hizmetin yürütüldüğü alanda rekabet ortamının korunmasının yeterli olduğunu anlatmak gerekiyor.

c) Türkiye'nin AB ve ABD ile ilişkilerinde sancılı gündem maddeleri var. Ekonomik entegrasyon ve işbirliği artırmayı hedef aldığımız bu ülkelerden adeta tek ses çıkıyor: Demokratikleşme ve insan hakları konularında bizim toplumlarımızla uyum sağlayacak düzenlemeler ya-

pin. Bu söylemlerin arkasında iki değişik grup olduğunu biliyoruz. Birinci grup, iyi niyetleri ile Türkiye'nin uluslararası platformlardaki durumunu güçlendirmek için AB uyum yasalarının çıkarılmasını ve Türkiye'de yargı ve ceza kanunu maddelerinde bazı değişiklikler yapılmasını öneriyor. Bu değişiklikler zaten değişik hükümetlerin programlarında yer alan ve esas itibarıyla Türkiye'de birey devlet ilişkisine çağdaşlık getirecek olan, siyasilerini dokunulmazlığını sınırlayan ve yargıda bazı reform konularını ele alan uygulamalar. Burada da işadamları, devleti ile birlikte ve siyasi partiler Meclis üçgeni içerisinde bu yasal değişiklikleri takip etmek zorunda. AB ve ABD'den gelen eleştirilerin arkasına sığınan, Türkiye'nin, kronik karşı lobilerine, Türkiye'nin bütünlüğüne sataslanlara ve Türkiye'nin gelişmesini menfaatlerine aykırı bulanlara hiçbir taviz verilmesine taraf-tar değiliz. Bu konuda işadamları ve devlet görüşlerinin farklı olması mümkün değil ve zaten işadamlarımız uluslararası platformlarda bu konuları net bir şekilde ifade ediyorlar.

Demek ki yine adres, Meclis; yine gündem, yasal düzenlemeler. Kanımca işadamlarına ve diğer sivil toplum örgütlerine bu alanda, ekonomik konularda olduğundan daha da ciddi görevler düşüyor.

d) Toplumun sosyal ihtiyaçlarına dönük uzun vadeli programların oluşturulmasına ihtiyaç var. Bu programların eğitim, sağlık ve kültür hayatımızda yoğunlaştığı söylenebilir. Eğitim alanında 8 yıllık temel eğitim ile başlatılan toplumsal hareketin meslek eğitim hamleleri ile sürdürülmesi ve zenginleştirilmesi Türkiye'nin 21. asırdaki performansının birinci manivelası olacaktır. İşadamları burada ödedikleri vergiler ve doğrudan yaptıkları bağışlar ve yatırımlar ile görevlerinin başında. Ama bir hedef koyalım. İşadamları yaptıkları hayır işlerinin ve bağışların

%50'sini eğitime ayırmaya önümüzdeki 50 yıl için daha devam etsinler.

Devlet temel eğitimi güçlendirirken, özel sektör meslek eğitimine üniversite-sanayi işbirliğine ve özel vakıf üniversitelerinin programlarının zenginleştirilmesine öncelik versin.

Sağlık sektöründe, genel sağlık sigortası uygulaması, hastanelerin rehabilitasyonu ve özel hastanelerin teşviki uzun vadeli bir perspektif içinde ele alınmalı.

Genel sağlık sigortasının, emeklilik ile ilgili sigorta (SSK) kesintilerinden ayrılarak yeni bir yasal çerçeveye

oturtulmasının hem kamu maliyesi açısından, hem de özel sektör sigorta kurumları açısından uygulamaya ve planlamalara netlik kazandıracağına inanıyorum.

Kültürel hayatımızda en çok sıkıntısını çektiğimiz kitap üretiminde uzun vadeli teşvik programları tasarlanmalıdır. Özellikle, tarih ve kültür zenginliklerimizin işlenmesi, dış dünyaya duyurulması, yavaş gelişen sahne sanatlarının geniş kitlelerle kucaklaşmasının sağlanması gibi hedefler koyularak yapılırsa, daha yarar sağlayacak bir girişim olur.

e) Teknoloji üretiminin daha büyük boyutlarda teşviki, Türkiye'nin dış dünyada rekabet ve pazarlık gücünü artırması açısından her dönemde gündemde kal-

ması gereken bir olgudur. Eğitilmiş ve eğitilmekte olan insanlarımızın ufkunu açacak çalışmaların devlet-iş-alemi ekseninde sürekli işlenmesi, kamu ve özel sektör kurumlarında birlikte ele alınması, yıllık programlar ile takibi kaçınılmaz bir öncelik olmaktadır.

f) Siyaset dünyamızda işadamlarının beklentileri toplumun beklentileriyle paralel hale gelmiştir. Bu konuda birçok parti liderimizin ve Cumhurbaşkanımız'ı ortak zeminde buluşturan öneriler mevcuttur. Bu önerilerin siyasete kazandıracağı istikrar, ekonomimizin ihtiyaç duyduğu

hamleyi yapabilmesi için önünü açacaktır. Ve siyasi parti liderlerimizin çoğunun katıldığı ve önerdiği yenilikler, Türkiye'nin ekonomik hamlelerini bir kat daha etkin hale getirebilecek köklü değişiklikleri kapsamaktadır. Öncelikle parçalanmış görünümü ile dış dünyaya ve toplumumuza sürekli "siyasi istikrarsızlık" tablosu sunan partilerin oy oranları, "konsensüs" yaratamayan ve çok kısa dönemli koalisyon veya azınlık hükümetleri, devletin hala büyük etkinliği olan ekonomik hayatımızı yakından etkilemektedir.

Seçim ittifakına olanak sağlanması, seçim sisteminin yeniden düzenlenmesi, Bakanlar Kurulu'nun 20-25 kişi ile sınırlandırılması, bakanların milletvekilliğinin sona ermesi, milletvekillerinin dokunulmazlığının sınırlandırılması, yönetimde devamlılık ve etkinliğin sağlanması ve Cumhurbaşkanının hükümet krizleri uzadığında parlamentoyu feshetme yetkisinin olması gibi bir dizi yeni yasal düzenlemelerin yapılması Türkiye'nin önünü aç-

kurması kaçınılmaz oluyor.

İşadamları kendi sektörü ve işinin gerektirdiği lobi faaliyetlerine devam ederken, ülke yararına ön plana çıkan yasal düzenlemelerin takipçisi olmak zorunda. İşadamlarının toplumun sorunları ile kaynaştığı bir ortama giriyoruz. Toplumun geniş kitleleri, işadamlarından toplumun kendi sorunlarını da dile getirmesini istiyor.

İşadamlarının, devlet ile olan diyalogunda, kendisine bir çeki düzen vermesi gerekiyor. İlişkilerini, desteğini ve eleştirilerini daha şeffaf bir ortamda yürütmesi, hem kamuoyunun desteğini, hem de işadamlarının etkinliğini artıracaktır.

İşadamları kendi çevresinin ve çalışanlarının doğal lideridir. Ama bu liderliğin hakkını vermek üzere kendisini bilgilendirmek ve davranışlarını düzenlemek durumundadır.

İşadamları, Türkiye'nin rekabet gücünü artırmak ile kendi rekabet gücünün artması arasındaki paralelligi bul-

Makro ekonomik dengeleri düzeltmek için yapılan çalışmaların başındayız. İşadamları için, bu çalışmaları sadece hükümetlerle yürütmek yeterli değil. Siyasi yelpazenin dağınıklığı, işadamlarının, bütün siyasi partilerle görüşme içerisinde TBMM ile çalışmalar yapmasını gerektiriyor. Yani işadamlarının ve örgütlerinin yeni adresi Meclis.

acaktır. Oy verenlerin, seçilenleri daha yakından denetlemesi için dar bölge ve iki türlü bir seçim sistemine geçilmesi demokratik bir atılım olarak değerlendirilmelidir.

İşadamlarından beklenenler

İşadamlarının devletle olan ilişkisine 21. asırda yeni boyutlar geliyor. Yukarıda sıraladığımız ekonomik, sosyal ve siyasal reformların çoğu artık parlamentonun çalışmasına ve süratle yeni yasalar çıkarmasına bağlanmış bulunuyor. Bu nedenle işadamlarının konuları şahsi etkileme kabiliyetlerinin yanı sıra, kurumsal kişilik ve sivil toplum örgütleri platformunda eğilmesi gerekiyor. Zaten toplumda çok sesliliğin gereği de bu değil mi?

Birinci etkileme platformu parlamento ve milletvekillerimiz; işadamları örgütlerinin hükümet üyelerine ziyaretleri yanı sıra, parlamento komisyonları ile yakın diyalog

mak, lobisini ve etkisini bu istikamette kullanmak sorumluluğunu taşımaktadır. Globalleşen dünyada şirket birleşmelerinin artması bu olgunun en büyük işaretidir. Şirketlerin birleşmesi ve daha büyük kurumlar olarak dünya rekabetine soyunması için Türkiye'nin stratejik lo-komotif sektörlerde iş alemi içerisinde gücünü yaratması gerekmektedir.

Son olarak, insana yapılan yatırımın en verimli yatırım olduğunu düşünüyorum. Ve işadamlarımızın kuruluşların geleceği için faaliyetlerinin odağında, insan kaynaklarına ve onların hızlı eğitim ve gelişmesine öncelik vermelerini öneriyorum. Türkiye'nin %60'ını teşkil eden genç nüfusu, uluslararası standartlara ve evrensel değerlere ulaşmak için bu dikkat ve özeni bizden bekliyor.

Erkut Yücaoglu
TÜSIAD Başkanı

Erken seçim ve siyasal istikrar

Seyfettin Gürsel

Alışmağa başladığımız türden bir son dakika sürprizi olmazsa, Türkiye 18 Nisan 1999'da bir kez daha erken seçim yapacak. Bu kez parlamento-nun ömrü daha öncekilerde olduğu gibi 4 yıl bile sürmedi ve ancak 3.5 yıl dayanabildi. Aralık 1995 seçimle-rinin ertesinde (hatta öncesinde) Türkiye'nin uzun süreli bir istikrar-sızlık dönemine girdiği belli olmuştu. Üçbuçuk yılda tam üç hükümet de-ğişikliği yaşandı. Bu hükümetlerden il-ki (Anayol) ve üçüncüsü (Anasol) azınlık hükümetleriydi. İkincisi, Re-fahyol ise parlamentoda çoğunluğa sahip, ancak seçmen çoğunluğunun karşı olduğu bir hükümet olduğun-dan, 28 Şubat süreci olarak siyasal li-teratürümüze giren gelişmelerin so-nucunda ve parlamenter demokrasi-nin pek de kurallarına uymayan bir şekilde çekilmek zorunda kaldı.

18 Nisan erken seçimlerine politi-kacıların çok sevdiği iki sloganın eşli-ğinde gidiyoruz: "Seçimlerden kaçılmaz" ve "Seçmen düğümü çözer". Kulağa çok hoş gelen bu sloganlar, mev-cut siyasal koşullarda bilinçsizliğin ve sorumsuzluğun ifadesinden başka bir şey değildir. Elbette erken seçim si-yasal tıkanıklığı aşmanın bir yolu olabilir; ama kimi ko-

şulların varolması durumunda. Örne-ğin, seçmenlerin eğilimleri bir önce-ki seçime kıyasla oy oranlarında kök-lü değişiklikler sağlayacak ölçüde de-ğişmiştir. Ya da kimi birleşmeler so-nucunda partiler rejiminde önemli değişiklikler olmuştur. Ya da aşağı yu-karı aynı oy oranları dağılımında çok farklı bir parlamento bileşimi çıkarta-cak radikal bir seçim sistemi de-ğişik-liği yapılmıştır.

Bu koşulların hiç birinin sağlan-madığı aşıkardır. Öyleyse neden er-ken seçim? Doğrusu bu soruyu yanıtlamak oldukça güç. Muhtemel açıkla-malardan biri, başlıca partilerimizin yöneticilerinin kendilerini dev ayna-sında gördükleri, bir başka deyişle seçmenlerin eğilimlerinde büyük de-ğişiklikler olduğu - tabi kendi lehleri-ne- ve seçimden çok farklı bir tablo çıkacağını beklemedir. Okumakta olduğunuz yazı, bu beklentinin boş bir beklenti olduğu görüşünden yola

çıkıyor. Kaldı ki, seçmen eğilimlerinde meydana gelen her büyük değişikliğin siyasal istikrarı ille de sağlamaya-cağı, aksine istikrarsızlığı daha da derinleştirebileceği daha ileride gösterilmeye çalışılacak.

Diğer bir açıklama, yine parti yöneticilerimizin mev-

cut seçim sisteminin belli oy dağılımlarında ortaya çıkacağı parlamento bileşimlerinin ve bunların siyasal sonuçlarının yeterince farkında olmadıklarıdır. Bu açıklamaların erken seçim kararının alınmasında bir payı kuşkusuz vardır. Ama galiba erken seçim kararı daha çok partiler arası amansız rekabetin doğurduğu çaresizliğin bir sonucu gibi gözüküyor.

Bu çaresizlik seçmen kitlesinin önemli bir bölümünde umutsuzluk duygusu şeklinde kendini gösteriyor. Kamuyu 18 Nisan seçimlerinden siyasal istikrarın çıkmayacağı endişesi içinde. Bu haklı bir endişedir. Halen yürürlükte olan yüksek barajlı (ülke barajı % 10) d'Hont seçim sistemi yine halen geçerli olan siyasal parçalanmışlık koşullarında, Türkiye'nin şiddetle ihtiyaç duyduğu siyasal istikrarı, seçmen eğilimlerinde olağanüstü ve beklenmedik gelişmeler dışında sağlaması olanaksız. Bu olanaksızlığı gösterebilmek için "siyasal istikrar"dan ne anlaşılması gerektiğini açıklamak, ve mevcut seçim sisteminin çizdiği sınırlar içinde siyasal istikrarı sağlayabilecek parlamento bileşimlerinin ne ölçüde gerçekleşme şansının olduğunu tartışmakta yarar var.

Siyasal istikrarın tanımı

Dar anlamda siyasal istikrarı "istikrarlı yönetim / hükümet" kavramıyla özdeşleştirebiliriz. "İstikrarlı hükümet", seçimlerden önce ilan ettiği programı bir parlamento dönemi süresinde uygulayabilmek için yeterli meclis çoğunluğuna sahip iktidar olarak tanımlayabiliriz. Burada önemli olan, ilan edilen siyasal programın "doğruluğu - yanlışlığı", "başarısı - başarısızlığı" değil programın uygulanmasında parlamento aritmetiğinin sorun yaratmamasıdır. Bu çerçevede iktidarda başarılı olamayan ya da yeterince başarılı olamayan hükümet partisini ilk genel seçimlerde hakettiği faturayı ödemekten kurtaracak nesnel ya da öznel bahaneler olmayacaktır.

18 Nisan erken seçimlerinde hiç bir değişikliğe uğramaksızın uygulanacağı anlaşılan d'Hont sisteminin, nisbi özelliği nedeniyle partilerin mevcut güçleri çerçevesinde bir tek parti iktidarı çıkarması olanaksızdır. Mevcut seçim sisteminde tek parti iktidarlarının asgari oy oranı eşliğini yaklaşık % 35 olarak tahmin ediyoruz. Bu oran FP için geçerlidir. Merkez sağ partiler için bu oran 1-2 puan daha yüksektir. Merkez sol partilerin tek başlarına iktidar olabilmeleri için % 40'ın üzerinde oy almaları gerekiyor. Bu veriler 18 Nisan'da herhangi bir tek parti iktidarının

söz konusu olmadığını açıkça gösteriyor. Geriye muhtelif koalisyonlar kalıyor.

Yönetim istikrarı koalisyonlarla da sağlanabilir. Genel anlamda konu oldukça geniştir ve siyaset bilimi literatüründe önemli bir yere sahiptir. Bu yazının sınırları içinde, konuyu, Türkiye'nin somut koşulları çerçevesiyle sınırlı tutabiliriz. Mevcut partileri dikkate alırsak, istikrarlı bir koalisyon hükümetinin, kimi koşulların yerine getirilmesi kaydıyla, iki partili bir koalisyon ile sağlanabileceği düşünülebilir.

Bu koşullardan ilki, koalisyonu oluşturan iki partinin, Türkiye'nin karşı karşıya bulunduğu sorunları çözmeye aday olabilecek nitelikte tutarlı ortak bir programa sahip olmalarıdır. Bu sorunları hatırlatmak yeterlidir.

Ekonomide en önemli sorun, kamu kesimi finansman açığının bir an önce sürdürülebilir düzeye indirilmesidir. Milli gelirin % 10'u civarında seyreden bir açık söz konusu. Bu açık, yüksek ve öngörülmesi güç dalgalanmalar gösteren kronik enflasyon nedeniyle ancak kısa vadeli ve çok yüksek reel faizlerle finanse edilebilir durumdadır. Sosyal güvenlik sisteminin acilen yeniden düzenlenememesi, özelleştirmenin etkin ve hızlı şekilde yapılamaması, tarım sübvansiyon sisteminde köklü değişikliklerin gerçekleşmemesi durumunda kamu finansman açığının çok kısa vadeli iç borçlanma ile daha fazla sürdürülemeyeceği tüm ekonomistlerce paylaşılan bir öngörüdür. Kısaca, cesur, stratejisi ve ekonomik mühendisliği iyi çatılmış bir istikrar programı, hiç olmazsa Mayıs 1999'dan itibaren uygulamaya konulmalıdır. Aksi takdirde ekonominin enflasyon ile durgunluğu ile birarada yaşaması kaçınılmaz olacaktır.

Siyasette de, içiçe geçen Güneydoğu ve demokrasi- insan hakları sorunu, Türkiye'yi 150 yıllık uygarlık ve rejim tercihinin tehdit eder duruma getirdi. AB'ye adaylık konusunda yaşanan tıkanıklık esas olarak bu sorunun sonucudur. Bu konuda yine cesur ve dengeli yeni siyasal açılımlara ihtiyaç var.

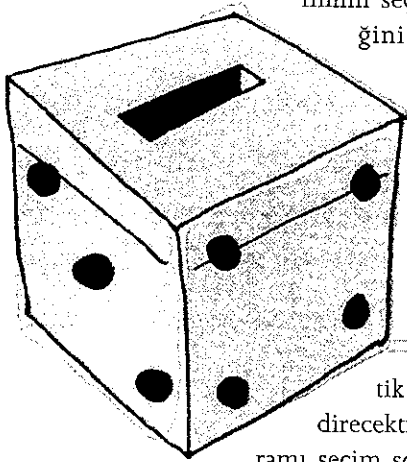
Konumuza dönecek olursak, koalisyonu kurmaya aday iki partinin yukarıda tanımlanan sorunların çözümü konusunda temelde ortak görüşlere sahip olmaları gerekir. Aksi takdirde tutarlı bir hükümet programından söz edilemez. Bu bağlamda çok fazla seçeneğe sahip değiliz. ANAP-DYP, ANAP-DSP ve DSP-CHP koalisyonları, tanımlanan niteliğe hemen hemen yakın ortak bir program çıkarabilirler. FP-DYP ve FP-ANAP koalisyonlarının da bu gruba katılabileceği düşünülebilir. Ancak

FP'nin ekonomik sorunların çözümü konusunda halefi RP'den ne ölçüde farklı görüşler benimsediği, ekonomik sorunlara dışı açık piyasa ekonomisinin kuralları ve kuramları çerçevesinde çözüm aramaya ne ölçüde ikna olduğu belli değildir. Ayrıca FP-ANAP seçeneği seçmen için tam bir sürpriz olur. Bu noktada iki partili koalisyonun yönetim istikrarını sağlayabilmesi için gereken ikinci koşula geliyoruz.

İki partinin biraraya gelerek tutarlı bir program yapmaları yetmez. Bu programı seçimlerden önce, en azından genel hatlarıyla, yapmış olmaları ve seçmenin beğenisine sunmaları gerekir. Yukarıda anılan sorunların radikal çözümler gerektirdiği bellidir. Dolayısıyla, bu çözümlerin sosyal ve siyasal yan etkilerinin şiddetli tepkiler doğuracağını tahmin etmek hiç de güç değildir. Bu tepkilerin göğüslenebilmesi, hükümet programının seçmenlerin çoğunluğunun desteğini almasına bağlıdır. Bu destek, hükümetin icraatının demokra-

yacaklar, dolayısıyla da yönetim istikrarsızlığı gündemi işgal etmeye devam edecektir. Koalisyonların küçük ortaklarının⁽¹⁾ genellikle en sorunlu ortaklar olduğu siyaset biliminde iyi bilinen bir olgudur. Bu tür sınır partilerinin siyasal manevra alanları son derece dar olduğundan koalisyon hükümetine girmeyi ancak tabanlarının hiç itiraz etmeyeceği programlarla kabul edebilirler. Bu konuma aday iki partinin de kendi açılarından gerekli olan ciddi tavizleri koparmadan koalisyona katılmaları düşünülemez. Bu olgu, yönetim istikrarı için olmazsa olmaz koşul kabul ettiğimiz tutarlı ve radikal hükümet programlarını olanaksızlaştırmaya yetecektir. Bir ihtimal şartların zorlamasıyla başlangıçta nisbeten muğlak bir programla üçlü koalisyon iktidarı oluşsa bile, iş, kararlara gelince küçük ortak uygulamayı etkisizleştirmeye yetecek ölçüde engel çıkartacaktır. Sonuç ya iktidarsız hükümet ya da dağılmaya mahkum bir koalisyondur.

Bu değerlendirmeye ek olarak, mevcut koşullarda üçlü koalisyon almasılarında taraf olan partilerin hiç birinin,

Parlamentoda çoğunluğa sahip bir hükümetin üç partili bir koalisyon olması çok yüksek bir olasılıktır. MHP barajı geçtiği takdirde en yüksek şansa sahip koalisyon ANAP-DYP-MHP koalisyonudur.

tik meşruiyet zeminini çok güçlendirecektir. Koalisyon ve hükümet programı seçim sonrası parlamento pazarlıklarına kaldığı takdirde, seçim kampanyasında aşırı rekabet nedeniyle gemi iyice aızıya almış gerçek dışı vaatlerin varlığı, koalisyon için biraraya gelebilecek partilerin tutarlı bir program üzerinde anlaşmalarını son derece güçleştirecektir.

Sonuç olarak, erken seçimden yönetim istikrarının çıkması, sınırlı sayıda ikili koalisyon seçeneklerine ve önceden ilan edilmiş programların varlığına bağlıdır. Kimi okuyucu üç partili koalisyonların aranan istikrarı neden sağlayamayacağını sorabilir. Mevcut koşullarda iki tür üçlü koalisyon hükümeti düşünülebilir. Birinci türden koalisyonlarda üçüncü parti MHP ya da CHP olacaktır. Bu iki partiden birinin yer alacağı üçlü koalisyon hükümetleri, duruma göre, ya demokratik reformlarda ya da ekonomik reformlarda gerektiği gibi tutarlı ve etkili olama-

değil bir program taslağı, koalisyon kurma niyetlerini deklare etmelerinin dahi söz konusu olmadığını belirtmeliyiz. Hepsi bu işi seçim sonrası liderler arasında parlamento aritmetiğine göre yapılacak koalisyon pazarlıklarına havale edeceklerdir. Dolayısıyla, ileride göstereceğimiz gibi, 19 Nisan günü çok büyük bir olasılıkla gündeme gelecek olan üçlü koalisyon seçenekleri seçmenin tamamen etkisi ve bilgisi dışında oluşacaktır. Pazarlıkların sonunda üçlü bir koalisyon eğer kurulabilirse, bu iktidarın ne ölçüde seçmen desteğine sahip olduğu kaçınılmaz olarak tartışılacaktır.

İkinci tür üçlü koalisyon seçeneği, başlıca 6 partinin siyasal görüş ve yönelimlerine bakılarak teke indirilebilir: ANAP-DYP-DSP koalisyonu. Bu koalisyonun seçmen desteğinin yeterliliği açısından bir sorunu olmayacağını tahmin edebiliriz. Anasol hükümetinin deneyimine bakarak tutarlı bir program üretme şansının olduğu da kabul edilebilir. Ancak bu koalisyonun oluşması hiç de kolay

PINAR, 2000'li yıllara hazır!

Türkiye'de bir nesil Pinar'la
büyüdü... Ve bugün daha da
sağlıklı bir yeni nesil için,
yeni nesil Pinar'lar hazır.

Gıda sektörünün lideri Pinar, geleceğe yönelik oluşturduğu marka stratejisi doğrultusunda vizyonunu, ambalaj ve logosunu yeniledi. Pinar'ın vizyonu yalnız Türkiye'de değil dünyada bir mega gıda markası olmak. Pinar tüm tüketicileri için sağlık, lezzet, yenilik pınarı olma misyonunu "Yaşam Pınarım" olarak özetledi.

Pinar sağlığı... Etten süte, dondurulmuş gıdadan suya ve meyve suyuna kadar tüm Pinar'lar, en modern tesislerde, en sağlıklı koşullarda ve her aşamada titiz kalite kontrollerinden geçirilerek üretiliyor.

Pinar lezzeti... Pinar ürünlerinin doyumsuz lezzeti, tüketici eğilimleri ve damak zevki gözeticilerle yapılan uzun araştırmaların sonucunda ortaya çıkıyor.

Pinar yenilikleri... Pinar, 1975'den bugüne gıda sektöründe pekçok "ilk"e imza attı. Ülkemize ilk modern süt ve entegre et tesislerini kazandıran, kültür balıkçılığını başlatan, hindiye Türk tüketicisi ile tanıştıran hep Pinar oldu. Sektördeki öncü rolümüzü, bundan böyle de sürdüreceğiz.

olmayacaktır. Önündeki başlıca bir kaç engeli şöyle sıralayabiliriz. Bir kere, iki merkez sağ parti arasındaki yıkıcı rekabet telafisi olanaksız noktalara gelebilir. Seçimlerde daha çok oy alan partinin lideri doğal olarak başbakan olacaktır. Diğer partinin liderinin 5 yıl (en azından 4 yıl) boyunca en yakın rakibinin gölgesinde kalmayı kabul edeceği, hem partisi hem de kendi koltuğu açısından oluşacak riskler dikkate alındığında, pek ihtimal dahilinde değildir. Eğer bu sap-tama doğru ise, merkez sağda ikinci olan parti, birinci olan partiyi hükümet dışında bırakacak koalisyonlara yeşil ışık yakacaktır.

Bu engele ek olarak, DSP'nin alacağı sonuç da sözkonusu üçlü koalisyonun mühendisliğinde önemli bir etkidir. DSP'nin 1995 seçimlerinde olduğu gibi dördüncü parti olması durumunda, koalisyonun küçük ortağı olmayı kabul etmesi pek kolay olmayacaktır. Özellikle, 18 Nisan seçimlerinde 1995'e göre oylarında dikkate değer bir artış olmazsa ve CHP yakın bir rakip olmaya devam edecek bir sonuç alırsa, DSP'nin merkez sağın damgasını vuracağı bir koalisyona girmesi düşünülemez. Ya da yukarıda belirtildiği gibi hükümeti tutarlı ve etkin

bir icraattan alıkoyacak sınır partisi konumuna gelir. Sonuç olarak, ANAP-DYP-DSP koalisyonun kurulması zor gözüküyor. Kurulabildiği takdirde de yönetim istikrarını sağlayabilmesi pek kolay olmayacaktır.

Bu değerlendirmeler geçerliyse, irdele-

nen üç partili koalisyonların yönetim istikrarını sağlayamayacağı da kabul edilmelidir. Özetleyecek olursak, tek parti iktidarları gündemde olmadığından, "Yönetimde istikrar", piyasa ekonomisi ve demokratik rejim ile tutarlı, kangrenleşmekte olan ciddi sorunların üzerine gidecek cesaretle bir hükümet programı yapabilecek ve bu programı kararlılıkla uygulayabilecek ölçüde uyumlu iki partili koalisyonların seçimden çıkabilmesine bağlıdır.

Genel anlamda siyasal istikrarı tanımlamak daha zordur. Türkiye koşullarıyla sınırlı kalındığında siyasal istikrarı iki sorunlu alana indirgeyebiliriz. Bunlardan ilki ve en önemli FP'nin, yani siyasal islam temelli politika yapan bir partinin, iktidarı paylaşma, hatta belirleme konumunda olmasıdır. Sorun toplumun çoğunluğunun FP'nin demokratik ve laik rejimi gerçekten benimsemediği kanısında olmasından kaynaklanıyor. Bu kanının haklı olup olmadığı konumuzun dışında. Önemli olan, bir olgu olarak bu kanının, seçmenlerin çoğunluğunu FP'yi hükümette görmek istemesine yöneltmesidir. FP'nin 18 Nisan seçimlerinden az bir farkla olsa yine birinci çıkma olasılığı küçümsenemez.

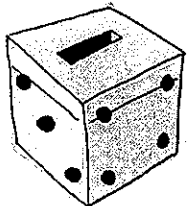
İkinci çıkma olasılığı ise çok yüksektir. Mevcut seçim sisteminin özellikleri bu durumda FP'nin parlamentoda oy oranının üzerinde bir payla temsil edilmesine yol açacaktır; Aralık 1995 seçimlerinde olduğu gibi. Bu sonuç, parlamento aritmetiği açısından iki partili koalisyonların şansını iyice azaltan bir etkidir. Ayrıca FP'nin

Tablo 1
Mevcut seçim sisteminde
ikili koalisyonlar için gereken asgari oy oranları

İkili Koalisyon İktidarları	1 CHP ve MHP barajı geçiyor	2 MHP barajı geçemiyor	3 CHP barajı geçemiyor
Senaryo 1 ANAP-DSP			
Oy oranı	% 46'	% 44	% 44
Sandalye sayısı	(168+110=278)**	(282)	(282)
Senaryo 2 ANAP-DYP			
Oy oranı	% 44	% 42	% 42
Sandalye sayısı	(142+144=286)	(284)	(280)
Senaryo 3 DSP-CHP			
Oy oranı	% 48	% 46	—
Sandalye sayısı	(148+130=278)	(378)	—
Senaryo 4 FP-ANAP			
Oy oranı	% 42	% 41	% 41
Sandalye sayısı	(153+124=277)	(283)	(285)
Senaryo 5 FP-DYP			
Oy oranı	% 42	% 40	% 40
Sandalye sayısı	(134+144=278)	(278)	(279)

* Oy dağılımları için bkz. Tablo 1A.

** İktidar partilerinin sırasıyla sandalye sayıları. 2,3 no'lu sütunlarda ise, sadece toplam sandalye sayısı verilmiştir. İki parti arasındaki sandalye dağılımı birinci sütundaki dağılımla hemen hemen aynıdır.

parlamentoda birinci parti olması, parlementer demokrasinin yazılı olmayan kurallarına göre hükümeti kurma görevinin ilk olarak bu partinin liderine verilmesini gündeme getirmektedir.

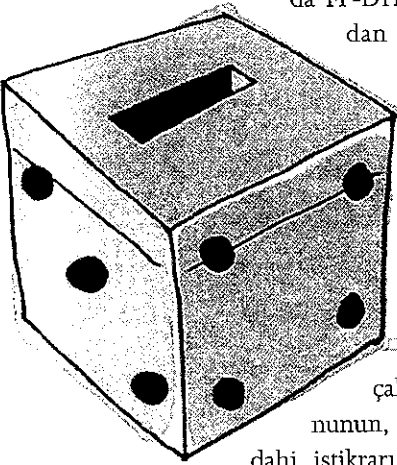
Oysa, FP aynı zamanda seçmenlerin ikinci parti tercihleri düzeyinde 6 parti arasında sonuncudur.⁽²⁾ Belirtmek gerekir ki bu sonuç, FP'nin seçmenlerin çoğunluğu tarafından hükümette istenmemesinin nesnel bir göstergesidir. Ez cümle, FP'nin seçmenlerin birinci tercihleri itibarıyla % 20 civarındaki oldukça düşük bir azınlık oyuyla birinci ya da ikinci parti olarak parlamentoda oy oranının üzerinde temsil edilmesi, buna karşılık seçmenin çoğunluğu tarafından haklı ya da haksız yere hükümette istenmemesi, parlementer demokrasinin sağlıklı işleyişini altüst eden esaslı bir istikrarsızlık nedenidir.

İkili koalisyon konusuna bu açıdan bakıldığında FP-DYP ya da FP-ANAP koalisyonlarından siyasal istikrar ummak gerçekçi değildir. Daha önce açıklamaya

ama FP'nin vermek istediği yeni imaj, en azından başlangıçta, sorunun bu yönünü de aşmayı kolaylaştırır. Tabii geriye, seçmenlerin %58-60'ını oluşturan kitlenin ne kadarının bu koalisyona en azından tarafsız kalacağı sorunu kalıyor. Bu iki partinin toplamda % 41-42 civarında oy alması durumunda, FP'nin hükümette istenmeme sorununun epeyce hafifleyeceğini düşünebiliriz. Bu koalisyonun, parlamentoda yeterli çoğunluğa sahip olsa bile, kurulup kurulamayacağı, kurulsu bile başarılı olup olmayacağı başka etkenleri de dikkate alan daha geniş bir tartışmayı gerektiriyor. Ancak bu tartışma bu yazının konusunun dışındadır.

Genel anlamda siyasal istikrarsızlığın ikinci boyutu, mevcut seçim sistemindeki %10'luk ülke barajından kaynaklanıyor. Benzer barajlar uygulayan hiç bir ülkede bu kadar yüksek bir oran yoktur. Yüksek baraj sözde yönetimde istikrarı sağlamak için konulmuştu. Bu nun hedefe ulaşmaya katkısı olmadığı açıkça görüldü. Başardığı tek iş, bir milyonun üzerinde oy alan HADEP ile 2 milyonun

Beklenmedik gelişmeler olmadığı takdirde, Türkiye'nin 18 Nisan'dan sonra da istikrarsızlığı yaşamaya devam etmesi yüksek bir olasılıktır.

çalıştığımız gibi, FP-ANAP koalisyonunun, ANAP'ın birinci olduğu durumda dahi, istikrarı sağlaması son derece kuşkuludur.

FP-ANAP koalisyonu, ANAP'ın böyle bir koalisyonun olabilirliğini dahi anmaması ve 18 Nisan seçimlerine 28 Şubat süreci doğrultusunda gitmesi nedeniyle, bu partiye tam da bu saiklerle oy verecek seçmenlerin aldatılması anlamına gelir. Bu durum, başlıbaşına bir istikrarsızlık kaynağı olacağı gibi aynı zamanda anti demokratiktir.

FP-DYP koalisyonu, bu açıdan daha az sorunludur. Özellikle DYP birinci olmayı başarır ve bu iki parti aşığıda açıklanacağı gibi toplamda %40-42 oy oranını yakalayabilirlerse, bu koalisyon dar ve genel anlamda belirlediğimiz kıstasların bir çoğuna uygun düşebilir. Nitekim, bu iki partiye oy veren seçmenler böyle bir koalisyon ihtimalini artık biliyorlar. DYP'nin birinci olması başbakanlık sorununu çözer. Tanımlanan nitelikte bir hükümet programının ortaya çıkması bir miktar tartışılabilir

üzerinde oy alan MHP'yi parlamento dışı bırakmak oldu. 18 Nisan'da HADEP'in yine parlamento dışı kalacağı kesindir. Oysa, % 4 civarında bir oy oranıyla ve bölgesel oy yoğunluğu nedeniyle bu parti, hangi seçim sistemi olursa olsun, standart demokratik koşullara sahip tüm ülkelerde parlamentoda temsil edilirdi. Bu kez MHP'nin barajı aşacağı ileri sürülüyor. Olabilir de, olmayabilir de. Dahası, 1995'de barajı kılpayı geçen CHP'nin bu kez barajın altında kalmayacağını bir garantisi yoktur. Olay tam bir rus ruletine dönüşmüştür. Bu partilerin bir kısmını parlamento dışına iterek istikrar sağlamak kolay değildir. Hele üçünün birden parlamento dışında kalması siyasal istikrarın temeline dinamit konmasıyla eş değerdedir.

Tanımlanan çerçeve içinde dar ve genel anlamda siyasal istikrarı sağlamasını kesinlikle beklemediğimiz seçenekleri tekrar hatırlatalım: MHP ya da CHP'nin taraf olacağı üç partili koalisyonlar ile ANAP-FP koalisyonu, son üç sırada yer alacak üç partiyi birden parlamento dışı bı-

üç sırada yer alacak üç partiyi birden parlamento dışı bırakacak, bir başka ifadeyle yaklaşık 6 milyon oy çöpe atılacaktır. İki partinin parlamento dışında kalacağı durumunun da aslında istikrarın sağlanmasını bir hayli zorlaştıracığı açıktır ama yine de şansının olduğu kabul edilebilir. DYP-FP koalisyonu ise belirtildiği gibi daha geniş ve farklı düzeyde bir tartışmayı gerektiriyor. Burada bu seçeneğin de siyasal istikrara bir şans verebileceğini kabul edelim. ANAP-DYP-DSP koalisyonunun ise, gerçekleşme ihtimali parlamento aritmetiği açısından çok yüksek, ancak siyasal açıdan çok düşüktür.

Siyasal istikrarı sağlayabilecek seçenekler ise ANAP-DYP, ANAP-DSP ve DSP-CHP koalisyonlarıdır. Mevcut seçim sistemiyle yapılacağı belli olan 18 Nisan erken seçimlerinde bu seçeneklerin parlamento aritmetiği açısından ne kadar şansları olduğunu sorabiliriz. Soruyu mevcut seçim sistemi için geliştirilen simülasyon modelini kullanarak yanımlayabiliriz.⁽³⁾

Siyasal istikrarın şansı

Simülasyon modeli, başlıca 6 partinin arasındaki herhangi bir oy dağılımında her bir partinin parlamentoda ne kadar sandalye kazanacağını tahmin ediyor. Bu aracı kullanılarak iki partili kombinezonların parlamentoda çoğunluğu sağlayabilmeleri için gereken toplam asgari oy oranlarını hesaplayabiliriz. Asgari oy oranlarını belirledikten sonra, partilerin seçmen desteklerine ilişkin mevcut (kuşkusuz sınırlı) bilgilerimize dayanarak bu oranların gerçekleşme şanslarını tartışabiliriz.

Tablo 1'de simülasyon modelinin 5 adet iki partili kombinezon için tahmin ettiği toplam asgari oy oranları yer alıyor. Siyasal

istikrarın yukarıda çizilen çerçevesine sadık kalarak tabloda CHP ve MHP'nin barajın altında kaldıkları (tabi HADEP'in de) senaryolara yer vermedik. Toplamda 14 senaryo sözkonusu. Her bir senaryonun dayandığı oy dağılımı Tablo 1A'da veriliyor. Bu oy dağılımlarının tahmin niteliğinde olmadığını özellikle vurgulamak istiyorum. Yine de, oy dağılımlarının 1995 seçimlerindeki sıralmayı esas aldığını belirtmek gerekir. Bir başka deyişle, seçmenlerin eğilimlerinde bu sıralamayı ters yüz edecek ölçüde değişimlerin olmadığını kabul ediyoruz. Bununla birlikte, amacımız parlamentoda çoğunluğu sağlayan asgari oy

oranlarını araştırmak olduğundan, her ikili kombinezon için koalisyon partilerinin oy oranları, asgari parlamento çoğunluğunu sağlayacak şekilde yükseltilmiştir.

İki partili koalisyon seçeneklerinin gerçekleşme şansını modelin yaptığı asgari oy oranları tahminlerine bakarak değerlendirebiliriz.

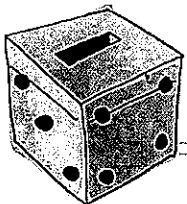
ANAP-DSP koalisyonunun, MHP ve CHP barajı geçtikleri takdirde, toplamda en az % 46 oranında oya ihtiyacı olduğu görülüyor. MHP ya da CHP'den herhangi biri baraja takıldığı durumunda asgari oy oranı 2

puan azalarak % 42'ye düşüyor. Bu iki partinin 1995 seçimlerinde toplam oyu, üstelik ANAP listelerinden seçime giren BBP'nin oyları dahil, % 35'i bulmuyordu. BBP'nin % 1.5 civarında tahmin edilen oyları düşüldüğünde, aradaki fark en iyi ihtimalde bile en az 10 puandır. Farkın kapanabilmesi için her iki partinin de oy patlaması yapması gerekir. Son aylarda yapılan kamuoyu yoklamalarında böyle bir patlamanın gerçekleşebileceğine dair hiç bir işaret görülüyor. 18 Nisan seçimlerinden sonra ikinci Anasol hükümetinin kurulmasının tam bir sürpriz olacağını rahatlıkla

Tablo 1A
Tablo 1'deki senaryoların oy dağılımları (%)

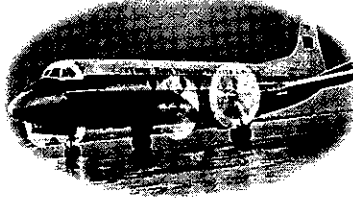
	FP	DYP	ANAP	DSP	CHP	MHP	DİĞER
Senaryo 1-1	17.5	12.5	25.5	20.5	10.0	10.0	4
Senaryo 1-2	20.0	13.0	24.5	19.5	10.0	9.0	4
Senaryo 1-3	20.0	13.0	24.5	19.5	9.0	10.0	4
Senaryo 2-1	18.0	22.0	22.0	14.0	10.0	10.0	4
Senaryo 2-2	21.0	21.0	21.0	14.0	10.0	9.0	4
Senaryo 2-3	21.0	21.0	21.0	15.0	9.0	10.0	4
Senaryo 3-1	17.0	11.0	11.0	26.0	22.0	10.0	3
Senaryo 3-2	17.0	12.0	12.0	25.0	21.0	9.0	4
Senaryo 4-1	22.0	17.0	20.0	15.0	11.0	11.0	4
Senaryo 4-2	21.5	19.0	19.5	15.0	12.0	9.0	4
Senaryo 4-3	21.5	19.0	19.5	15.0	9.0	12.0	4
Senaryo 5-1	20.0	22.0	18.0	15.0	11.0	10.0	4
Senaryo 5-2	19.0	22.0	20.0	15.0	12.0	9.0	4
Senaryo 5-3	19.0	21.0	20.0	16.0	9.0	10.5	4

Not: Senaryo 1-1, Tablo 1'deki Senaryo 1'de, CHP ve MHP'nin barajı geçtiği (sütun 1) oy dağılımını gösterir. Senaryo 1-2, aynı şekilde Tablo 1'de Senaryo 1, sütun 2 (MHP barajı geçmiyor) oy dağılımını gösterir. Okuyucu Tablo 1'deki 20 değişik senaryonun oy dağılımlarını açıklanan numaralandırmayı izleyerek bulabilir.

YIL 1958

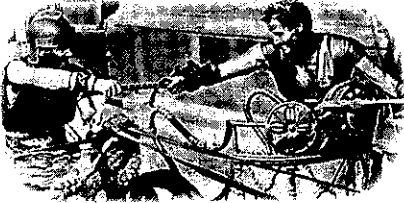
THY, VISCOUNT TİPİ
DÖRT MOTORLU 5 UÇAK SATIN ALDI.

İSTANBUL BEYOĞLU'NDA
EMEK SİNEMASI HİZMETE GİRDİ.

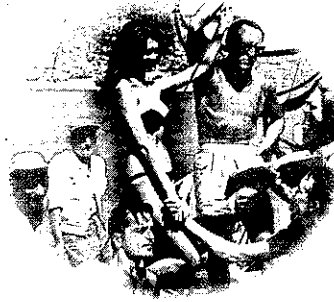
SİNEMA TARİHİNİN 11 OSCARLI
UNUTULMAZ FİLMİ "BEN HÜR" ÇEVİRİLDİ.

BORIS PASTERNAK DR. JIVAGO
ROMANI İLE NOBEL EDEBİYAT ÖDÜLÜNÜ ALDI.

BRIGITTE BARDOT
SACHA DISTEL İLE NİŞANLANDI.

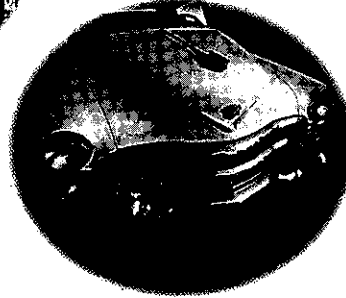
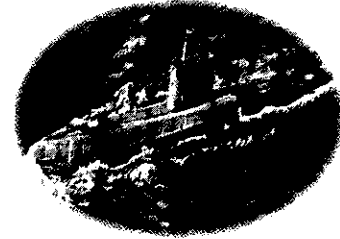
ELIZABETH TAYLOR
"KIZGIN DAMDAKI KEDİ"
FİLMİNİ ÇEVİRDİ.

PELE VE DİDİ'Lİ BREZİLYA
FUTBOLDA DÜNYA ŞAMPİYONU OLDU.

NAUTILUS DENİZALTISI KUZAY
KUTBUNU BUZLARIN ALTINDAN GEÇTİ.

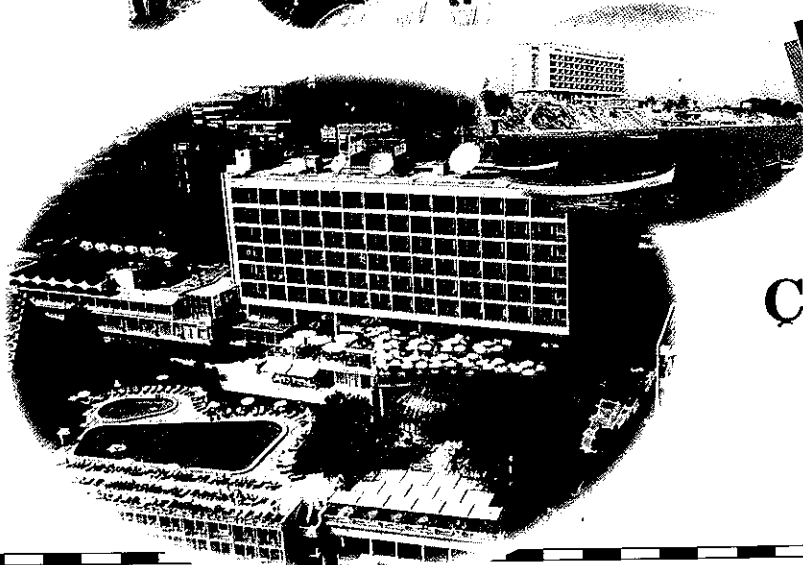

İSTANBUL'DA TAKSİ
ÜCRETLERİ ZAMLANDI.
TAKSİMETRE AÇILIŞ
100 KURUŞ OLDU.

HULA HOOP SALGINI
TÜM DÜNYAYI VE ÜLKEMİZİ SARDI.

AYNI YIL
ÇINAR OTEL
YEŞİLKÖY'DE AÇILDI

ÇINAR HOTEL

Fener Mevkii 34800 Yeşilköy - İstanbul
Tel: 0 (212) 663 29 00 (18 hat)
Fax: 0 (212) 663 29 17

Represented by **SRS** STEIGENBERGER RESERVATION SERVICE

rinci şıkta % 44, ikinci şıkta % 42'dir. Yine BBP oylarını düşersek, bu iki partinin 1995 toplam oy oranı % 38'i bulmuyordu. Fark duruma göre, 4-6 puandır. Kırsal kesimde ANAP'dan DYP'ye, kentsel kesimde de DYP'den ANAP'a oy kayması beklenebilir. Bu karşılıklı oy transferleri elbette toplam oy oranını arttırmaz. Olsa olsa iki merkez sağ partiden birini öne çıkarabilir. Kimi iddialara göre FP'den DYP'ye bir oy kayması söz konusudur. Böyle bir kaymanın gerçekleşmesi, ki, sınırlı olacaktır, ANAP'ın da diğer partilerden ya da kararsız seçmenden bir miktar oy alması durumunda bu iki parti 4 puanlık bir artış sağlayabilir. Ancak bu parlamento çoğunluğu için yeterli olmayacaktır. Ek olarak, MHP'nin ya da CHP'nin barajın altında kalmaları gerekir. Aksi takdirde gereken toplam oy artışı 6 puandır. Anketlere bakılacak olursa merkez sağın % 44 düzeyini yakalaması oldukça düşük bir olasılıktır. Sonuç olarak Anayol hükümetinin kurulabilmesi, görüldüğü gibi, pek çok olayın birden gerçekleşmesine bağlıdır. İstatistik kuralları bu durumda şansın çok düşük olduğunu söyler.

DSP-CHP koalisyonunun şansının hiç olmadığını hemen söyleyebiliriz. MHP'nin barajın altında kaldığı durumda bile bu iki partiye gereken oy oranı % 46'dır. 1995 seçimlerinde toplam oyları ise % 25'den ibaretti.

Geriye ANAP-FP ve DYP-FP koalisyonları kalıyor. ANAP-FP koalisyonunu daha önce tartıştığımız ve istikrar çözüm alanının dışında bıraktığımız için burada değerdendiriyoruz. (Okuyucunun merak edeceği düşünülerek bu senaryo da tablolara dahil edilmiştir.) DYP-FP koalisyonu için gereken asgari oy oranı % 40-42 arasındadır. DYP ya da FP 1995'e göre bir oy gerilemesi yaşamadıkları takdirde bu oy oranını yaklayabilirler. Bu iki partinin 1995 seçimlerinde toplam oy oranı % 41'e yakındı (MHP bu seçimlerde barajın altında kalmıştı) ve haurulanacağı gibi parlamento çoğunluk oluşturabiliyorlardı. Yalnız bu kez senaryoda DYP birinci, FP ikinci parti olarak belirleniyor. Daha önce de değindiğimiz gibi, aksi durumda, yani FP'nin birinci olduğu durumda, bu koalisyonun kurulma ihtimali siyasal nedenlerle zayıf bir olasılıktır; herşeye rağmen kurulduğu takdirde de istikrarı sağlaması düşük bir olasılıktır.

Yukarıda DYP-FP koalisyonunun istikrarı sağlama konusunda başka açılardan da tartışılması gerektiğini belirtmiştik. Konunun bu yönü saklı kalmak koşuluyla, istikrarı sağlayabilecek mevcut seçenekler arasında en ideali ol-

masa da, en yüksek şansa sahip seçeneğin bu koalisyon olduğunu söyleyebiliriz.

Sonuç olarak

18 Nisan genel seçimleri seçim sisteminde hiç bir değişiklik olmaksızın yapıldığı takdirde, beklenen sonuçları şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Siyasal istikrarı sağlaması beklenen iki partili koalisyonların gerçekleşme şansı, DYP-FP koalisyonu dışında son derece düşüktür.

2- Parlamentoda çoğunluğa sahip bir hükümetin üç partili bir koalisyon olması çok yüksek bir olasılıktır. MHP barajı geçtiği takdirde en yüksek şansa sahip koalisyon ANAP-DYP-MHP koalisyonudur. MHP barajın altında kaldığı takdirde ANAP-DSP-CHP koalisyonunun şansı vardır.⁽⁴⁾ DYP'nin birinci parti olması ve MHP'nin barajı geçmesi durumunda, eğer DYP-FP çoğunluğu sağlayamazsa, DYP-FP-MHP koalisyonu da dikkate alınmalıdır.

3- Dolayısıyla, beklenmedik gelişmeler olmadığı takdirde, Türkiye'nin 18 Nisan'dan sonra da istikrarsızlığı yaşamaya devam etmesi yüksek bir olasılıktır.

Prof.Dr.Seyfettin Gürsel
Galatasaray Üniversitesi Öğretim Üyesi

Diğer notlar

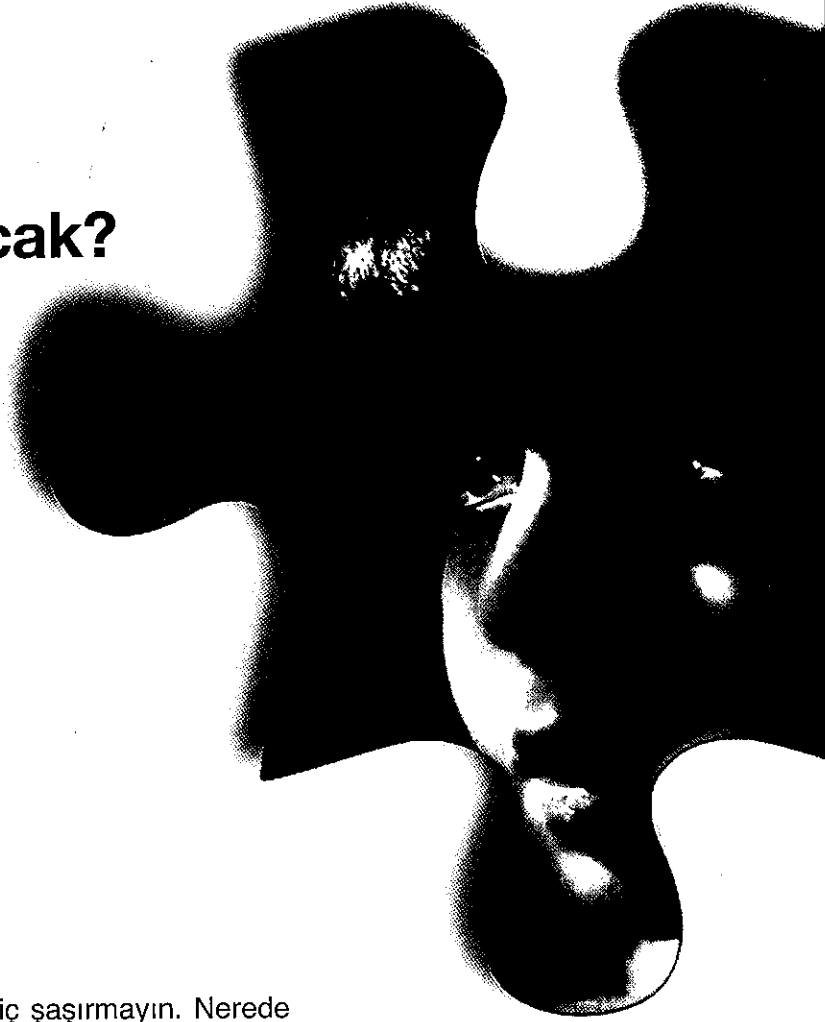
1- Burada Aralık 1995 genel seçimlerinden çıkan hiyerarşinin 18 Nisan'da da değişmeyeceğini kabul ediyoruz. Bu bir tahmin değil sadece varsayımdır. 18 Nisan'da 6 efektif parti arasında daha eşit bir oy dağılımı gerçekleşse bile üç partili koalisyonlarla ilgili değerlendirmenin geçerliliğini koruyacağını düşünüyorum.

2- VERİ AŞ tarafından 1996 ve 1998 yıllarında gerçekleştirilen ve seçmenlere ikinci tercih ettiği partinin sorulduğu iki ankette de RP/FP 6 parti arasında sonuncu olmuştur. (Bkz. "Türkiye'de Siyasi Parti Seçmenlerinin Nitelikleri, Kimlikleri ve Eğilimleri", TÜSES Vakfı, 1996 ve 1998 yayınları.)

3- Mevcut seçim sisteminin simüle eden bu model yazar ile İTÜ Endüstri Mühendisliği Bölümünden Erhan Bozdağ tarafından 1995 genel seçimlerinden önce geliştirilmiş ve güvenilirliği yüksek sonuçlar vermiştir. Daha fazla bilgi için Seyfettin Gürsel tarafından hazırlanan Nisan 1996 tarihli TÜSIAD raporunda EK 3'e başvurulabilir.

4- Bu senaryo tablolarda yer almıyor. ANAP, DSP ve CHP sırasıyla % 21, 15 ve 12 oranında oy aldıkları takdirde parlamento toplam 280 sandalyeye sahip oluyorlar. Ancak bu senaryoda DYP % 20, FP ise % 19 oy aldığı takdirde, ANAP-DYP koalisyonu da parlamento 282 sandalyeye sahip olmaktadır. Dolayısıyla, FP'den DYP'ye bir oy kayması ve MHP'nin barajın altında kalması durumunda iki seçenektan hangisinin gerçekleşeceği merkez sağın davranışına bağlıdır. FP'nin oylarında bir gerileme olmadığı takdirde ikinci seçenek ihtimal dışıdır.

Ben büyüyünce n'olcak?

Çok yakında bu soruyu, çocuğunuz size sorarsa hiç şaşırmayın. Nerede yaşayacağını, nasıl nefes alacağını, hangi suyu içeceğini soracak. Belki de göremediği ağaçların, canlıların nereye gittiğini soracak. Ona cevap verebilmek için şimdiden hazırlanın.

Doğal Hayatı Koruma Derneği, çocuklarımıza doğası temiz, yeşil, kısacası yaşanacak bir Türkiye bırakmak için çalışıyor. DHKD, Türkiye'deki doğal yaşamın bütünüyle korunması için beş alanda bilimsel projeler geliştiriyor ve çözümler üretiyor: **Denizler ve kıyılar, su kaynakları ve sulak alanlar, ormanlar, çayırlar ve bozkırlar, nesli tehlike altındaki türler.**

DHKD, Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nde (EKOSOK) özel danışman statüsünde ve dünyanın en saygın çevre koruma kuruluşlarından Dünya Doğayı Koruma Vakfı'nın (WWF) ve BirdLife International'ın Türkiye Temsilcisi'dir...

2000 yılına çok az zaman kaldı... Doğal Hayatı Koruma Derneği'nin çalışmalarını destekleyin... Hep beraber, çocuklarımıza yaşanacak bir Türkiye bırakalım...

Adı, Soyadı:
Adres :
Telefon :
Faks :

Ayrıntılı bilgi istiyorsanız bizi arayın ya da bu formu
(0-212) 528 20 40 no'lu faksa gönderin.

Merkezi yönetimin

Ziya Çoker

Kamu yönetiminde bugün çok büyük sorunların yaşandığı herkes tarafından bilinen, kabul edilen ve söylenen bir gerçektir. Ancak teşhiste birleşilmesine karşın, hükümetler ve yasama meclisleri kesin tedaviye bir türlü yanaşmamaktadırlar. Bu sorunların kaynaklarına inildiğinde kamu yönetiminin durumuna ilişkin aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Üst düzey bürokrasi,
iktidara yaranmadığı sürece
hallaç pamuğu gibi atılmış,
sonunda her iktidar,
kendisine mutlak itaat içinde
çalışan bir bürokrasi yaratmış,
bu da bürokrasiyi
yozlaştırmıştır.

gun bir yönetim biçimiyle, dolayısıyla da kaliteli yönetimle bağdaşmamaktadır.

- Kaynak dağıtımında rolleri olması dolayısıyla, üst bürokratlar, iktidar partileri tarafından, yönetsel ve yasal kurallara da bağlı olmaksızın, ceza ve ödül ikilemi ve korkutmaları altında, kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda bir araç olarak kullanılmış, bu bürokratlarla iktidar partileri bü-

- Türkiye'de yönetimin yeniden yapılanmasını gerektiren en önemli unsurların başında, merkezden yönetimin çok kapsamlı ve aşırı bir biçimde uygulanması gelmektedir. Türkiye'nin büyük coğrafyası içinde, hemen hemen tüm kamu görevlerinin merkezden yönetilmesi, bunlarla ilgili tüm yetkilerin merkezde kullanılması, kamu yönetimini tıkamakta, işlemez bir duruma sokmakta ve verimsizliğe neden olmaktadır.

- Bütün kaynakları ve yetkileri ellerinde bulunduran merkeziyetçi yönetim, pederşah aile tipindeki "Otoriter Baba"nın benzer bir yönetim biçimi ortaya getirmiştir. Bu tip yönetim; demokratik, standartları önceden belirlenmiş, objektif ve hukuka uy-

tünleştirilmiştir. Bürokrasi ile iktidar partilerinin kaynak dağıtımı ekseni etrafında bütünleşmesinden adil, eşitlikçi ve verimli bir yönetim yapısının çıkamayacağı ortadadır. Böyle bir bütünleşme, devlet yetki ve kaynaklarının kullanımında, her iki tarafı da, çıkar ortaklığına götürebilmektedir.

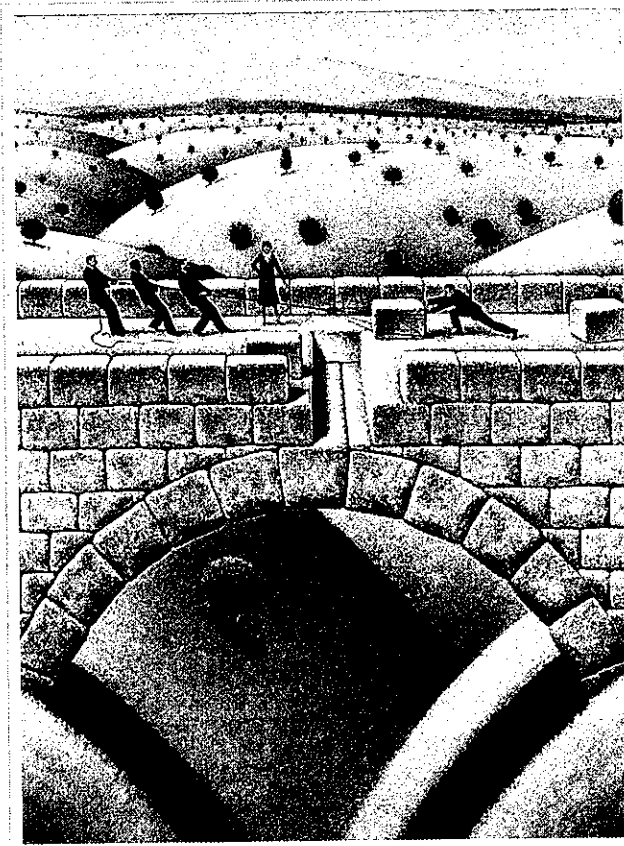
- Anayasamıza göre ülkemizde kuvvetler ayrılığı temel ilkedir ve yasama, yürütme ve yargı erkleri, kendi yetkilerini, birbirlerinden bağımsız biçimde kullanmak durumundadırlar. Ancak uygulamada yasama ve yürütme erkleri tamamıyla içi içe geçmiş ve birbirleriyle bütünleşmiştir. Temel işlevi yasama ve hükümet icraatını denetleme olan milletvekilleri, hükümet icra-

Yapamadıkları

atına ve onun kaynak dağıtmaya ilişkin yetkilerine, belli ve ortak bir siyasete de bağlı olmaksızın, tek tek ortak olma isteğindedirler. İktidar politikacılarının ve onlarla bütünleşen kamu yöneticilerinin ortak çıkar hesapları içinde olmaları, yönetimde denetim olgusunu ortadan kaldırmakta, yolsuzlukların izlenmesini olanaksız kılmaktadır.

- Taşradan, atama, yer değiştirme, ödenek, karar, onay, emir gibi işlemleri izleme, sağlama ve kamu hizmetlerinden öncelikli yararlanma amacıyla Ankara'ya gelen ve her gün TBMM'yi ziyaret eden on binlerce insan ve bunlara aracılık eden milletvekilleri de, Ankara'daki üst bürokrasinin ve bakanların en önemli uğraşısı olmak yanında, adaletsizliklere de yol açmakta, ayrıcalıklı bir vatandaş grubu yaratmaktadır. Bu da yönetimde kalitesizliği artırmaktadır.

- Merkezden yönetimin zorunlu kıldığı, yönetimin tüm öğelerini tek bir merkeze bağlama ilkesi, merkezden yönetimin sorunlarını ve yönetimdeki yozlaşmanın nedenlerini de beraberinde getirmekte, yönetimin

tıkanmasına ve verimsizleşmesine yol açtığı kadar, politikanın kirlenmesine neden olmaktadır.

- Ayrıca merkeziyetçi yönetim, kırtasiyeciliği artırmakta, acil gereksinimlerin karşılanamamasına yol açmakta; hizmet ve yatırımlarda yerindelik olasılığını azaltmakta; yerel halkın kendisini çok yakından ilgilendiren ve etkileyen kamu hizmetleriyle

le bağintısını koparmaktadır. Halk katılımını azaltmakta; kamu kaynaklarının, günün iktidar partisi hesabına daha yanlış ve partizanca kullanımına yol açmaktadır. Bunun yerel düzeyde denetimine olanak tanımamakta; bu nedenlerle de hizmet etkinliği kaybolmakta, kıt kaynaklar verimli kullanılamamaktadır.

- Bu sakıncalar yanında, merkezi yönetim, ayrıntı sayılabilecek görev ve yetkiler içinde boğulmakta, rutin çalışmaları yürütme dışında, kendisine düşen kaliteli yönetimin gereklerini yerine getirme gibi en asli görevini savsaklamak durumunda kalmaktadır. Halkın büyük ölçüde yakınmalarına neden olan taşrada ve yerel yönetimlerdeki başıboşluk da, gerçekte merkezi

yönetimin, standartları saptama ve bunları denetleme gibi en asli görevlerini yerine getirememesinden kaynaklanmaktadır.

• Bugün kaliteli bir kamu yönetiminin en belirgin ilkeleri demokratik, saptanmış standartlara ve hukuka uygun, saydam ve verimli olmasıdır. Merkeziyetçi yönetim bunu sağlayamamaktadır.

Merkezi yönetimin sakıncaları

Bütün bu unsurlar, ülkemizde toplam kalite yönetimine uygun, demokratik ve verimli işleyen bir devlet mekanizması kurulmasını engellemektedir. Zira;

- 1950'den bu yana demokrasi ve özgürlük diyerek iktidara gelenler, demokrasiyi ve özgürlüğü, yalnızca kendi iktidarlarının devamı için kullanmış, bu yolla demokrasi yozlaştırılmıştır.

- Hukuka uygunluk, iktidarlar tarafından, kendi yararları ölçüsünde hayat hakkı bulabilmiş, bu nedenle de hukuka uygunluk ilkesi yozlaştırılmıştır.

- İktidarlar devlet kaynaklarını tek elden ve yalnızca kendi iktidarları için kullanır hale gelmiş, sonuçta kaynak kullanımı yozlaştırılmıştır.

- Üst düzey bürokrasi, iktidara yaranmadığı sürece hallaç pamuğu gibi atılmış, sonunda her iktidar kendisine mutlak itaat içinde çalışan bir bürokrasi yaratmış, bu da bürokrasiyi yozlaştırmıştır.

- Milletvekilliği için aday gösterme yöntemi, parti başkanlarınca milletvekili atama yetkisine dönüşmekte, ayrıca devlet yetki ve kaynaklarının kullanımında bireysel olarak da etki sahibi olmak isteyen milletvekilleri kolaylıkla çıkar ilişkileri içine girebilmektedirler. Bu iki temel unsur da politikayı yozlaştırmıştır.

- Politikacılar, tek tek kendilerini devlet yerine koymuş, tüm bürokratları, kendi emirlerinde, kendi is-

teklerini yerine getirmeye memur kişiler olarak görmeye başlamışlardır. Bu durum hem yasalara aykırı uygulamalara yol açmış, hem de aralarında kirli ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Böylece politikacı-bürokrat ilişkileri yozlaştırılmıştır.

- Yönetim kaynaklarının kullanımına ilişkin tüm yetkileri elinde bulunduran ve icraatına milletvekillerini de ortak eden merkezi yönetim, denetleme yetkisini kullanamaz hale gelmiş, küçük memurların ya da taşra memurlarının yaptığı işlemlerle sınırlı denetim işlevi de böylece yozlaştırılmıştır.

Merkez ve yerel düzeyde kamu yönetiminin bu yozlaşmış durumu ve bundan kaynaklanan sorunları dikkatle incelendiği zaman, kamuda toplam kalite yöneti-

minin gerektirdiği ilke ve standartlara uyulmadığı, gerçekte uyulmasına da imkan olmadığı, bugünkü sistemin, aşırı merkeziyetçiliğin buna engel olduğu açıkça görülmektedir. Kamu yönetiminin bugünkü yapısı, yukarıda belirtilen yozlaşmanın sonucu olarak aşağıda çok özetle ve başlıklar halinde belirtmeye çalıştığım kaliteli yönetim ilkeleriyle uyusmamaktadır.

Kamu hizmetleri

Üstümlü ile ilgili kişi ve kuruluşlar

her şeyden önce halkla karşı

gelişmelerde, kurulları ve

amaçlarına karşı sorumludur.

Kurulları da, hiç kuşkusuz,

personelle karşı sorumludur.

Bütün bunlara rağmen

sorumluluk düşmektedir.

Halka rağmen merkezi yönetim

1. Kaliteli bir kamu yönetiminde halkın katılımı ve katkısı olmalı, halkla kendisine hizmet sunan yönetim arasındaki ilişkiler buna uygun olarak düzenlenmelidir. Bunu sağlayacak önlemlerle bugünkü durum karşılaştırıldığı zaman ortaya çıkan tablo şudur:

Halkla karar organları arasında bu katılımı sağlayacak bağlantılar kurulmamıştır. Hizmet tercihlerinde halkın ihtiyaç, istek ve beklentileri saptanmamakta ve dikkate alınmamaktadır. Yerel halkla çok yakından ilişkili hizmetleri yönlendirme mekanizmaları halkın çok uzağında oluşturulmuştur. Hizmetten yararlanmada

basitlik, kolaylık ve sürat sağlanamamaktadır.

Kamu hizmetinin amacı halkın refahını ve memnuniyetini sağlamaktır.

Kamu hizmetinin amacı halkın refahını ve memnuniyetini sağlamaktır. Bu nedenle, yukarıda sıralanan yöntemlerle halkın katkı, katılım ve refahının sağlanması, özel sektördeki toplam kalite yönetiminin baş ilkesi olan "müşteri odaklılık" düşüncesinin kamudaki uygulaması olmalıdır. Ancak kamuda böyle bir kavram geliştirilememiştir.

2- Kaliteli bir yönetimin gereği olarak, hizmet üreten kamu yönetimi ile bu üretimle ilgisi ya da katkısı olan ya da aynı amaca yönelik çalışmaları bulunan kişi, grup, dernek, vakıf ve diğer özel ve resmi kuruluşlarla ortak anlayış ve yaklaşım sağlanmalı ve birbirlerine güven duyulmalıdır. Bu ilke de uygulamada yerini bulamamaktadır.

Hizmet üretiminde birbirleriyle ilişkili kamu kurum ve kuruluşları arasında ortaklık ve yardımlaşma, bilgi ve deneyim alışverişi, birbirlerine maddi ve manevi katkıda bulunma sağlanamamaktadır.

Hizmet üretiminde birbirleriyle ilişkili kamu kurum ve kuruluşları arasında ortaklık ve yardımlaşma, bilgi ve deneyim alışverişi, birbirlerine maddi ve manevi katkıda bulunma sağlanamamaktadır. Özellikle yerel yönetimlerle merkezi hükümet ve bunlarla sivil toplum kuruluşları arasında ortaklık ve yardımlaşmanın gerçekleştirilmesi bu bağlamda çok önemlidir ve büyük ölçüde aksamaktadır.

3. Kaliteli yönetimde çalışanların yönetimi verimliğin sağlanmasında çok önemli bir etkidir. Personel, kurum amacına uygun olarak geliştirilmeli ve onların katılımı sağlanarak personelle kurum amacı her geçen gün geliştirilmeli ve bütünleştirilmelidir.

Sürekli bir ihtiyaç olan personelin geliştirilmesi, sürekliliği olan bir organizasyon gerektirmektedir. Böyle bir organizasyon yoktur ve varolanlar yetersizdir. Bu nedenle de insan kaynakları planlanamamakta, iyileştirilememekte, performansları izlenememekte ve değerlendirilememekte, kendi kendilerini geliştirme-leri de özendirilmemektedir.

Personele değer verme, düşüncelerine açık olma ve bunlardan yararlanma, ihtiyaçlarıyla ilgilenme ve

ödüllendirme, kuruluşla personel arasında etkin bir diyalog mekanizması kurma yoluyla personelin katılımını ve motivasyonunu sağlama düşüncesi kamu yönetimine istenildiği ölçüde girememiştir.

4. Kaliteli bir yönetimde süreçler açıkça belirlenmeli, bunlarla ilgili verilerin düzenlenmesine ilişkin açıklamalar baştan yapılarak başarının ölçülmesine olanak sağlanmalıdır. Bu da yapılamamaktadır. Zira; norm kadrolar tam olarak saptanmamış ve bunların görev, yetki ve sorumlulukları açıkça belirlenmemiştir. Hizmetin yürütülmesinde ve muhasebesinin tutulmasında, mümkün olduğunca ölçülebilir standart, yöntem ve kriterler saptanması gerekirken bunlara da uyulmamaktadır. Hizmet kalitesini ve verimliliği ölçebilen ve geliştirmeyi amaçlayan bir denetim mekanizması kurulamamıştır.

5. Kaliteli bir kamu yönetiminde sürekli bir iyileştirme ve yaratıcılık aranmalı, bunu sağlayanlar özendirilmeli ve ödüllendirilmelidir. Ancak uygulamada;

Örgütü geliştirme ve iyileştirme için merkez ve yerel düzeyde kurumsal bir oluşum sağlanamadığı için, bu yolda sürekli çaba gösterilememekte, süreçlerin iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve yararlarının değerlendirilmesine ve yeniden yapılanmanın yararlarına ilişkin ölçme yöntemleri geliştirememektedir. Yaratıcılığı ve girişimciliği özendirecek ve ödüllendirecek bir sistem kurulamamıştır.

6. Kaliteli bir yönetimde amaçla kurumun çalışması arasında tutarlılık sağlanmalı, liderliğin bunun sağlanmasındaki rolü önemsenmelidir. Halbuki uygulamada;

Kurumun amacı çok açık bir biçimde saptanmamakta, saptansa bile çalışanlar bu konuda bilgilendirilmemekte, konu önemsenmemektedir. Politika ve stratejilerin oluşturulmasında, geliştirilmesinde, güncelleştirilmesinde, iyileştirilmesinde ve uygulanmasında kaliteli yönetim anlayışına uyulmamaktadır. Uygulanan politika ve stratejilerin, örgüt yapısının, kullanılan kaynakların ve tüm faaliyetlerin amaçla tutarlılığı izlenmemektedir.

Kurumun her kademesinde, kurumu ve çalışanları bu doğrultuda yönlendirebilecek liderler bulmaya özen gösterilmemektedir. Liderler, kaliteli bir yönetimi sağlama sorumluluğunu duyma ve uygulamayı ka-

liteli yönetim kriterlerine uygun biçimde yürütme yönünde oluşması gereken kurum beklentilerine ya- nıt verememektedir.

7. Kaliteli bir yönetimde kurumun her kademe- sinde ve halkta toplumsal sorumluluk duygusu geli- tirilmelidir. Böyle bir sorumluluk anlayışı da sağla- namamıştır.

Kamu hizmetinin üretimi ile ilgili kişi ve kuruluş- lar her şeyden önce halka karşı, çalışanlar da, kurulu- şa ve amaçlarına karşı sorumludurlar. Kuruluş da, hiç kuşkusuz, personele karşı sorumlu olmalıdır. Bütün bunlara toplumsal sorumluluk diyebiliriz. Toplumsal sorumluluğun odak noktasında olan ve kamu hizme- tinden yararlanan halk da, vatandaşlık görevlerini ye- rine getirmenin gerektir- diği sorumluluk içinde bulunmalıdır. Bu karşı- lıklı ve çok yönlü top- lumsal sorumluluk duy- gusu geliştirilememiştir.

8. Kaliteli bir yöne- timde kaynakların kulla- nılması, verimliliğin ve kaliteli yönetimin odak noktası olarak düşünül- meli ve kabul edilmeli- dir. Halbuki kamuda, merkezi yönetimlerde de, yerel yönetimlerde de kamu kaynaklarının sağlanmasına ve harcanmasına yeterli özen gösterilememektedir.

Finansal kaynakları sağlamada adalet, kaynakları kullanmada amaca uygunluk, verimlilik ve etkililik sağlanamamıştır. Bilgi kaynaklarından da yeterince faydalanılamamaktadır. Gerçekte bilgiyi yaratma ve yaratılan bilgileri sağlama yanında bilgi ve teknolo- jiyi amaç doğrultusunda kullanma da önem kazan- maktadır. Kamuda buna da önem verilmemektedir. Personel, bina, malzeme ve donatıma ilişkin kaynak- ların hizmet ve faaliyetlerle paralel ve dengeli olma- sına özen gösterilmemekte, bunlar verimli ve amaca dönük kullanılmamaktadır. Kaynakların kullanımı ile amaç ve hizmetler arasında ölçülebilir ilişkiler kuru-

lamamıştır. Finansal performansı ölçme ve değerlen- dirme yöntemleri geliştirmemekte, finansal perfor- mansın kuruluşun performansına etkisi gözden ırak tutulmaktadır.

9. Kaliteli bir yönetimde tüm çalışmalar belirli sonuç- lara yönlendirilmeli, sürekli başarı için paydaşların tatmini ve yararların dengelenmesi göz önünde tutulmalıdır.

Kamu yönetiminde paydaşlar, kamu hizmetinin üreti- mi için kaynak sağlayan, istekte bulunan, beklentisi olan ve yararlanan halk; kamu hizmetinin üretiminde çalışan seçilmiş ve atanmış tüm personel; Kamu hizmetinin üretimine katkıda bulunan özel ve resmi kişi, grup, top- luluk ve kuruluşlardır. Paydaşların gereksinim ve bekle- nilerinin adil ve dengeli bir biçimde tatmin edilip edil-

mediği araştırılmamakta, kurumun amacının, ör- gütün ve yürütülen hiz- metlerin toplum üzerin- deki etkisinin saptanması ve değerlendirilmesi ya- pılamamaktadır.

Yozlaşmaları önleyecek yönetim yapısı nasıl olmalıdır?

Kamu yönetimini, top- lam kalite yönetimi ilke- lerine uygun olarak, ve- rimli çalışabilecek bir

düzeye getirmek için önce şu temel ilkelere uyulması gerekmektedir:

Kamu yönetiminde yeniden yapılanmaya ilişkin ça- lışmalarda, ülke koşulları ile de uyum içinde olduğu- na inandığımız evrensel, demokratik ve verimliliği sağlayıcı kaliteli yönetim ilkeleri göz önünde tutulma- lı. Bu ilkeler, yukarıda belirttiğimiz sorunları ortadan kaldıracak biçimde hayata geçirilmelidir.

Merkezi yönetimi, temel görevlerine sahip ve çalı- şabilir duruma getirmek, yeniden yapılanmanın tem- elini oluşturmalıdır. Merkezi yönetim, ili aşan öl- çekteki görevler ve güvenlik, nüfus, tapu, maliye ve dinle ilgili hizmetler dışında, düzenleyici, yardım edi- ci ve denetleyici bir nitelikte oluşturulmalıdır.

**Merkezi yönetim,
ili aşan ölçekteki görevler ve
güvenlik, nüfus, tapu,
maliye ve dinle ilgili hizmetler
dışında, düzenleyici,
yardım edici ve denetleyici
bir nitelikte
oluşturulmalıdır.**

Devletimizin üniter yapısı ve ülkesiyle ve milletiyle bölünmez bütünlüğü, yeni yönetim yapısının oluşmasında, üzerinde durulması gereken temel bir ilkedir.

Yerel yönetimlerin demokratik ve özerk niteliği bu anlayış içinde güçlendirilmeli, ancak merkezin saptadığı hukuk kurallarına uygun çalışmasını sağlayacak denetim mekanizmaları da oluşturulmalıdır.

İl özel idaresi yanında ilçelerde de tüzel kişiliğe sahip bir yerel yönetim birimi kurulmalı, il ve ilçe özel idarelerinin büyük şehir yapısına benzer bir biçimde, halkın katılımına ve denetimine açık bir yönetim yapısı oluşturulmalı, mali gücü yeni görevlerine paralel biçimde artırılmalı ve kendilerine, belli sınırlar içinde, kaynak yaratma olanağı sağlanmalıdır.

Bugün il sistemi içinde merkezi yönetimin taşra kuruluşları eliyle yürütülen tüm yerel nitelikli hizmetler, bu hizmetlerle ilgili tüm kuruluş, personel ve diğer kaynaklarıyla birlikte, il ve ilçe yerel yönetimlerine aktarılmalı, hizmetlerin en etkin ve verimli biçimde yürütülebilmesi için, merkezi yönetimle yerel yönetimler tam bir işbirliği anlayışı içinde bulunmalı, bu işbirliği anlayışının odak noktasını da, vali ve kaymakamların il ve ilçe yerel yönetimlerinde yürütme organı olarak görev almaları oluşturmaktadır.

Belediyeler, yapabilecekleri görevler dikkate alınarak, büyük şehirler dışında, şehir, kasaba ve belde belediyeleri olarak üçe ayrılmalı, küçük belediyeler, yapamayacakları görevler bakımından il ve ilçe yerel yönetimleri tarafından desteklenmeli, böylece bugün mevcut yönetim boşluğu doldurulmalıdır.

Merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerinde bugün uygulanan perakende vesayet yetkileri tümüyle kaldırılmalı, buna karşılık merkezin yetkisi iki noktada yoğunlaştırılmalıdır. Bunlardan birincisi, yerel yönetimlerin sorumlu oldukları hizmetlerle ilgili standartların, objektif hukuk normları halinde düzenlenmesi; ikincisi de uygulamaların hukuka uygunluğunun izlenmesi ve denetlenmesidir. Denetleme sonuçlarına göre karar yetkisi yargıya ait olmalıdır. Yerel yönetim meclislerinin kararlarının uygulanmasında, yargının denetiminde olan hukuka aykırılık dışında, hiç bir sınırlayıcı yetki, hiç kimsede olmamalıdır.

Merkezde ve yerel düzeyde bu ilkelere uygun bir yönetim yapısının oluşturulması durumunda, toplam kalite yönetimi ilkelerinin kamuda da uygulanabilir hale gelmesi çok büyük ölçüde kolaylaşacaktır.

Ziya Çoker
Ernekli Vali

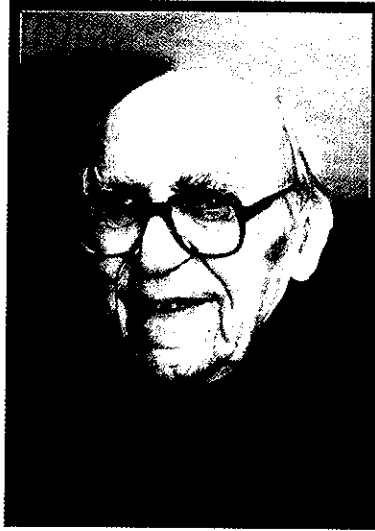
Kaynaklar

- 1- Merkezi Hükümet Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri, (MEHTAP Raporu), TODAİE Yayınları, Ankara, 1966
- 2- Yerinden Yönetim ve Kalkınma, Birleşmiş Milleder Yerinden Yönetim Araştırma Grubu Raporu, Çevirenler: Selçuk Yalçındağ, Necil Ulusay, TODAİE Yayınları, Ankara, 1967
- 3- 1.Ulusal İdare Hukuku Kongresi, 2.Kitap:Kamu Yönetimi, Danıştay, Ankara, 1990
- 4- Kamu Yönetimi Araştırması, (KAYA), Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu, TODAİE Yayınları: 247.Ankara, 1992
- 5- Kamu Yönetiminde Yeniden Düzenleme, Kamu Yönetimi Uzmanları Derneği, Yayın No.1 Ankara,1993
- 6- Değişen Kalite Anlayışı ve Toplam Kalite Anlayışı Sempozyumu, İstanbul, 1993
- 7- Ulusal Kalite Anlayışı ve Toplam Kalite Anlayışı Sempozyumu, İstanbul, 1993
- 8- Dr.Cahit Tutum, Kamu Yönetiminde Yeniden Yapılanma, TESAV, Yayın No.3, Ankara, 1994
- 9- Selahattin Yıldırım, Yerel Yönetim ve Demokrasi, Toplu Konut İdaresi ve İÜLA, İstanbul, 1994, (2.baskı)
- 10- Demokrasinin Tabana Yayılmasında Yerel Yönetimlerin Önemi, Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara, 1994
- 11- Güneydoğu ve Yerel Yönetimler Sempozyumu, Türk Belediyecilik Derneği ve Konrad Adenaur Vakfı, Ankara, 1994
- 12- Ziya Çoker, Yönetimde Yeniden Yapılanma, 20 Mayıs Eğitim, Kültür ve Sosyal Dayanışma Vakfı, Ankara, 1995
- 13- Yeni Türkiye, Yönetimde Yeniden Yapılanma Özel Sayısı, Ankara, 1995
- 14- Selçuk Yalçındağ, Yerel Yönetimler-Sorunlar, Çözümler, TUSİAD, İstanbul, 1995
- 15- Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Türk İdare Dergisi Eki, Ankara, 1995
- 16- Yrd.Doç.Dr.Zuhal Cafağlı, Eğitimde Toplam Kalite Yönetimi, Avnu Akyol Ümit Kültür ve Eğitim Vakfı, İstanbul, 1996
- 17- Ziya Çoker, Yönetim ve Siyaset, Bir Valinin İl Yönetimine İlişkin Görüş ve Anıları, Ankara, 1996
- 18- Ödüllü Kalite Makaleleri, (TUSİAD; Kal-Der, Yeni Yüzyıl Makale Yarışması, Önce Kalite Dergisi, İstanbul, 1997)
- 19- Selçuk Yalçındağ, Fethi Aytaç, Ziya Çoker, Yerel Yönetimler Yasa Taslağı, TUSİAD, Yayın No:T/97-207, İstanbul, 1997
- 20- A.Hayrettin Kalkandelen, Örgütlerde Yeniden Yapılanma ve Norm Kadro, Anı Yayıncılık, Ankara,1997
- 21- T.W.Hardjono, S.ten Have, W.D.ten Have, Mükemmele Ulaşmanın Yolları, İstanbul, 1997
- 22- E.Caner Bener, Kamu Hizmetlerinde Toplam Kalite Yönetimi, (Tez-TODAİE), 1997
- 23- İbrahim Kavrakoglu, Toplam Kalite Yönetimi, Kalite Derneği, İstanbul

Pertev Naili Boratav

halk kültürümüzün açık deniz kaptanı

M.Sabri Koz

İmparatorluktan ulusal devlete geçiş döneminin, toplumu çok uğraştıran çeşitli sancıları yanında, II. Meşrutiyet'le (1908) birlikte kendini tanıma, kendine yönelme ve yeni bir ulusal kimlik kazanması açısından yararları da olmuştur. Sancılar, Kurtuluş Savaşı "ameliyatıyla" giderilmişse de vücudun geri kalan kısımlarının kendini toparlaması kolay olmamış, uluslaşma ise bu yıllarda başta yönetici kadrolar ve aydınlar olmak üzere, iç içe gelişen halkalar misali bütün bir ülkeye yayılarak güç kazanmıştır.

Dünyanın her yerinde toplumların uluslaşma ile halka ait kültür değerlerini fark etme ve inceleme süreçlerinin birbiriyle ilgisi olmuştur. Folklorun bir bilim olarak ortaya çıkıp gelişmesi ile ulusal devrimler, ulusal kurtuluş hareketleri arasında köklü bağlar bulunduğunu araştırmalar gösteriyor. Büyük Fransız Devrimi'nin dünyayı saran ateşi, başta Fransa'ya ve diğer Avrupa ülkelerine adı henüz o yıllarda konulmamış olsa da folkloru, folklorik araştırma ve eğilimleri armağan etti.

Bu armağanın aydınlar eliyle Türkiye'ye taşınması biraz zaman aldı. Halkın ne düşündüğünü, ne söylediğini merak etmeyen Osmanlı aydınları açısından Türk, o yıllar için

"köylü", "taşralı" gibi anlamlar taşıyor. Türk halk kültürü ise, mizah amacıyla aşağılanan, değer verilmeyen bir birikim olarak görülüyordu.

Pertev Naili Boratav (1907-1998) en kısa tanımı ile folklor ve halk edebiyatıyla uğraşan bir bilim adamı idi. Bugün Bulgaristan sınırları içinde bulunan ve o yıllarda küçük bir Osmanlı kasabası olan ve babasının kaymakam olarak görev yaptığı Darıdere'de doğmuş, Fransa'nın başkenti olan Paris'te, 46 yıldır yaşadığı gönüllü gurbet kentinde ölmüş ve orada

gömülmüştür. Üç kıtaya yayılmış bir imparatorluğun, çok yakında dağılacağı üzerine hesaplar yapılan ve hasta adama benzetilen bir devletin memuru olan babasının görevli olduğu herhangi bir yerde de doğabilirdi, gurbet sayılmazdı; ama ölümü aradan doksan bir yıl geçmiş olduğu halde gurbette olmuştur. Gurbette yaşamak zorunda olan bu ulu ağaç, kök salmak ve yalnızca kendi toprağının ve kendi suyunun gücüyle ayakta kalmak, bu yüzden de köklerini derinlere, uzaklara göndermek zorunda idi. Çünkü onun işi "Türk halk kültürü"yleydi bunun asıl sahipleri de kendisinden uzaktaydı...

Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra Osmanlı aydınla-

rında da halka yönelme, köylüyü, köy kültürünü anlamaya doğru başlangıçta güçsüz eğilimler görülmeye başlandı. Özellikle yüzyılın ikinci yarısından II. Meşrutiyet'i (1908) izleyen yıllara uzanan çizgide giderek güçlenen bu eğilim iki koldan geliyordu:

İlk kolu bir Macar Türkoloğu olan I. Kúnos (1860-1945) temsil eder. Bâbîâlî'den kopardığı izin belgesi ile ülkenin dört bir yanını dolaşan, özellikle Adakale, İstanbul, Bursa'da derlemeler yapan bilgin, Türk aydınlarının şaşkın bakışlarla izlediği büyük araştırmalar gerçekleştiriyor, derlemelerini makaleler, kitaplar halinde ve değişik dillerde yayımlıyordu. Avrupa'da büyük bir ilgi ile karşılanan bu çalışmalarla onun ne yaptığına Türkiye'de tam olarak anlaşılmaması ve eserlerinden bazılarının İstanbul'da da basılabilmesi için 20. yüzyılın gelmesi beklenenecekti.⁽¹⁾ I. Kúnos'tan önce, aynı zamanda ya da sonra Türk halk kültürüyle ilgilenen Banlı bilim adamları çıkmış ama hiçbiri derleme, araştırma ve bunları yayımlama bakımından onun düzeyine erişememiştir.

İkinci kol ise Batı kültürüyle yetişmiş ya da en azından tanış olmuş yazarlarla gelişir. Geleneksel kültürümüzde "darb-ı mesel" (atasözü) toplamının eski "Oğuznâme" derlemelerinin bir devamı olarak yeri vardı. Şinasi (1826-1871), Ahmed Vefik Paşa (1823-1891) 19. yüzyılın ikinci yarısında atasözleriyle ilgili eserler kaleme aldılar. Bunları, Mehmed Tevfik (1843-1893), Ahmed Midhat Efendi (1844-1912), Ahmed Rasim (1864-1932) gibi halk kültürüne ve halk yaşayışına ilgi duyan yazarlar izledi.

20. yüzyılın ilk çeyreğinin yarısına gelindiğinde Türk- lük ve Türkçülük biçimlenmeye başlamış, ulus kavramının gelişmesiyle birlikte romantik bir halka yönelme eğilimi de kendini göstermişti. Ziya Gökalp (1876-1924), Rıza Tevfik Bölükbaşı (1868-1949), M. Fuat Köprülü (1890-1966) folklorun, folklor araştırmacılığının bilinçli öncüleri, aydınları yüreklendirici öğretmenleri oldular; ilk teorik yazıları da bunlar yazıp yayımladılar.

Kurtuluş Savaşı yılları, uluslaşma hareketinin ulusal dev-

lete gitme sürecini kısalttı. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ve Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundaki gerekçelerle yazılı ya da yazısız olarak halkçılığı ilkeleri arasında sayıyordu. Yönetici kadro ve yüzyıl başlarından beri aydınlar yeni yeni de öğretmenler arasında olmak üzere yurt çapında yaygınlık kazanmaya başlamış olan halk kültürü araştırmalarını teşvik ediyordu. Yeni devletin bir süre Türk Ocakları'nda, ardından kendi denetiminde kurulup desteklenen Halkevleri'nde, Türk Dil Kurumu'nda, Türk Tarih Kurumu'nda, İstanbul ve Ankara'da faaliyet gösteren konservatuvarlarda halk kültürü derlemeleri yapılmasını, ara-

tırma sonuçlarının yayımlanmasını desteklemesi yurt çapında ancak birçoğu fazla derinlik taşımayan ancak önemli sayılması gereken çalışmaların gerçekleştirildiği büyük bir "seferberlik" yaşanmasına sebep oldu.

Pertev Naili Boratav, İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirmiş, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde yetişmiş, bu fakültenin 20'li yıllardaki öğretim kadrosundan yararlanmış ve etkilenmiş, "iyi" bir öğrenci olmuştu.⁽²⁾ Üniversiteyi bitirmek için hazırladığı tez, başta Köprülü'nün yani Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar'ın (1919) yazarının ve fakültenin diğer hocalarının eserlerini, dünyanın her yerinde Türkoloji ile uğraşanlarca takip edilen Türkiyat Mecmuası'nı yayımlayan Türkiyat Enstitüsü Yayınları arasında çıkacaktı. Hem de

hocasının yazdığı bir sunuş yazısı ile.⁽³⁾

Boratav'ın eski öğrencilerinden ve Türk folklorunun günümüzdeki önde gelen bilginlerinden İlhan Başgöz, bir yazısında o yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde görevli bulunan Georges Dumezil'den (1898-1986) de etkilendiğini ileri sürmüştür.⁽⁴⁾ Bilindiği gibi dinler tarihi, etnoloji ve filoloji uzmanı Dumezil, Türkiye'de Kafkas dil ve kültürleri üzerine birçok araştırmalar, az sayıda konuşma bulunan dillerle ilgili derlemeler ve gramer çalışmaları yapmış ve ülkemizi çok sevdiğini birkaç kez ifade etmiştir.⁽⁵⁾

Boratav, yetişmesi 1920'li yıllara rastlayan kuşağın iyi öğrenim görmüş olanlarını temsil ediyordu. Yabancı dil

Pertev Naili Boratav (sağ), Hayriye Boratav

öğrenme imkânı bulması, iyi bir lise öğrenimi görmesi ve Türkolojinin iddialı hocaları yanında yetişmesi onun için şans olmuştur. Yetişmenin çok çalışmakla, yaptığı işi sevmekle ve olanak bulmakla da ilgisi olduğunu unutmamak gerekir.

Pertev Naili Boratav, II. Dünya Savaşı öncesinde devlet tarafından uzmanlık eğitimi alması için Almanya'ya gönderilir (1936). Bir süre sonra da "açık fikirliliği", "Nazi karşıtlığı", "demokrat bakış açısı" ile Türkiye'de turmanış içinde bulunan "tutucu" çevrelerin dikkatini çeker, bursu iptal edilerek geri çağırılır. 1938'de Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne "Halk Edebiyatı Doçenti" olarak atandığı yıllarda bu geri çağırılmanın izleri birtakım beyinlerde yer edecek ve hayatı boyunca kendisini izleyecektir.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi yılları hem sıkı çalışma hem de çok sayıda kitap ve makale yayımlama bakımından oldukça verimli geçti,⁽⁶⁾ ancak tam olgunlaşmaya ve asistanlarıyla, hevesli öğrencileriyle ve yurda dağılmış olan mezunlarla organize olmaya başlayacak olan kültür hareketi aynı üniversitede görev yapan iki bilim insanıyla, Niyazi Berkes ve Behice Boran'la birlikte "dersleri kaldırılmak suretiyle" engellendi (1948). Her üçü için de yeni bir dönem başlıyordu. Berkes yurt dışında öğretim üyeliğine devam edecek, Boran ise siyasete atılacaktı.⁽⁷⁾

Boratav'a gelince, o, derslerine dönebilmek için büyük bir hukuk savaşı verecek, yargı önünde aklansa bile üniversiteye dönemeyecek, görev istekleri geri çevrilecek, "açığa alınmış" bir öğretim üyesi olarak bu sıfatını "emekli" oluncaya kadar koruyacaktı.

1952-1998 yılları arasındaki 46 yıllık Fransa dönemi, gurbette ama özgür bir akademik ortam sağladı. Ülkesine gidememek acı çekmesine, köklerinden kopuş ise bir süre eser verememesine sebep oldu ama

çalışmalarını engelleyemedi. Fransızca ve Almanca Türk masalları bu yılların ilk dönemine ilişkin çalışmalardır.⁽⁸⁾

Bu dönemin Türkiye'deki yankıları Zaman Zaman İçinde (1958) ve Az Gittik Uz Gittik (1969) adlı masal kitaplarında bilgece kendini gösterdi. 1960 sonrasında bilim dünyamıza halk kültürü çalışmalarında yeniden canlanma ve bu konulara yeniden yönelme anlamında da katkısı oldu. Bu dönemde amatör halk kültürü derleyicilerini ve üniversitelerde bu dalda yeniden uyanmaya başlayan çalışmaları olumlu yönde etkileyen iki kitaplık dizinin ilki yayımlandı: 100 Soruda Türk Halk edebiyatı (1969). İkinci kitap ise daha sonra yayımlanacaktır: 100 Soruda Türk Folkloru (1973).

80'li yıllar, eski eserlerinin yeni basımlarının yapıldığı, 70 sonrasında yurt çapında yeniden yaygınlık ve canlılık kazanan halk kültürü araştırmalarının üniversitelerde de öne çıktığı bir dönem oldu. Folklor ve Edebiyat'ın eklerle zenginleştirilmiş yeni basımları; Köroğlu Destanı, Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği, Az Gittik Uz Gittik, Zaman Zaman İçinde⁽⁹⁾, Pir Sultan Abdal⁽¹⁰⁾, Ahmet Şükrü Esen derlemelerinden oluşturulan üç eser (Ağıtlar, Türküler, Destanlar)⁽¹¹⁾ bu yıllarda yayımlandı. Nasreddin Hoca ise kendi elinden çıkan son çalışması oldu.⁽¹²⁾

1997'de kamuoyuna yayımladığı açık mektup ile yaptığı "Çağrı" uzun yıllardan beri oluşturduğu arşivin hiç olmazsa bir kopyasının Türkiye'ye getirilmesi ve burada bilim adamı ve araştırmacıların hizmetine açılmasına

odaklanmıştı.

Bu çağrıya verilmiş en güven verici cevap Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'ndan gelmiş olmalı ki üyesi bulunduğu bu kurumun arşiviyle ilgili çalışmalarda kendisine vekâlet etmesine karar verdi, bunu yasal yollarla belgeledi.

Ölümünden

Boratav, Kültür Bakanlığı'ndan ödülünü alırken

sonra yazılan ve peş peşe yayımlanan iki yazıda, toprağın derinliklerine kök salan ve dalları da kökleri kadar geniş bir alana yayıldığından gölgesi o ölçüde geniş bir alanı kapsayan ulu çınara benzetilmişti.⁽¹³⁾

Çınarın yıkılmasının, daha doğru bir söyleyişle ayakta "kurumasının", folklor ve halk edebiyatı araştırmalarımızın üniversite düzeyindeki gerçek öncüsü olan Boratav'ın 16 Mart 1998'de Paris'te ölümünün ardından, 70 yıl boyunca kendisinin ve öğrencilerinin derlemeleriyle oluşan ve eşi Hayrünnisa Boratav'ın yardımıyla ayakta duran arşivin ne olacağı tartışması yeniden gündeme geldi.

Arşiv, üç bölüme ayrılmıştı. Birinci bölüm İstanbul'da, Boğaziçi Üniversitesi'nde Arzu Öztürkmen'in gözetimi altında geçici olarak korunuyordu. İkinci bölüm derleme ağırlıklıydı ve Boratav tarafından Nanterre Üniversitesi'ne yıllar süren bir daktilo etme aşamasının ardından verilmişti. Üçüncü bölüm ise Paris'teki evinde bulunuyordu.

Arşivin birinci ve üçüncü bölümü orijinal durumu ile, ikinci bölüm ise mikrofilm olarak Tarih Vakfı'na Temmuz 1998'de ulaştı. Hazırlanan projeye göre 2 halkbilimci ve 1 arşivciden oluşan 3 kişilik bir ekip 15 Temmuzda göreve başladı. Projenin tam kapasiteyle hayata geçirilmesi ve destekçiler aranması için yapılan tanıtım çalışmaları büyük ilgi gördü. Destekleme ve Danışma kurulları yaptığı gönüllü çalışmalarla Tarih Vakfı'nın omuzladığı büyük işi kamuoyuna tanıtmak için özel bir gayret gösterdi.

Şu anda arşivin kaba tasnifi tamamlanmak üzere, bu arşivden yapılacak yayın hazırlıkları ise ilk ürünlerini Mayıs 1999'da verecek.

Boratav, masal kitaplarıyla ve diğer yayın ve etkinlikleriyle Türk halk kültürünü dünyada tanıtmaya gayreti içinde olmuş, bu gayretle elde edilen sonuçlar kültürel değerleri sevdirmeye bakımından büyük önem taşıdığı için, Türkiye'yi dış dünyada tanıtmaya yönelik etkinlikler yapmak zorunda olan resmi kurumların çalışmalarından daha büyük bir etki gücüne ulaşmıştır. Şimdi sıra geride bıraktığı arşiv malzemesinin sınıflandırılıp bilim adamlarının hizmetine sunulması ile yayımlanmamış ya da tükenmiş kitaplarının yayımlanmasına, kitaplaşabilecek dağınık yazılarının toplanmasına geldi. 60 yıllık eşinden uzun gurbet yıllarında aldığı mektuplarla kendisinin yazdığı mektuplar; dostlarından, meslektaşlarından gelen mektuplarla bunlardan bazılarına verdiği cevaplar, yazılı ve yazısız kartpostallar büyük bir "mektup" külliyyatı oluşturacak zenginlikte.

Çok azı yayımlanmış ikibinden fazla masal, elliye yakın halk hikâyesi, yazma ve nadir basmalardan derlenmiş bin-

lerce halk şiiri, geleneklerle, geleneksel uygulamalarla ilgili sayısız derleme ve okuma notu, çalışma taslağı, Pertev Naili Boratav Arşivi'nin halk anlatı geleneğinden gelen eşsiz sözlü ve yazılı zenginlikler ile bilim insanı oluşunun ve rimleri arasındadır.

Toplumumuzun Boratav'ın arşivine ve eserlerinin yenisinden yayımlanmasına ilişkin desteği, onun 70 yıllık emeğine vereceği küçük bir karşılık, geleneksel değerbilirlik ve kendi kendisine sahip çıkma olacak. Halk kültürümüzün açık deniz kaptanı ise çizdiği rotanın doğruluğundan emin olarak huzur içinde yatacaktır!

M.Sabri Koz

Tarih Vakfı Yönetim Kurulu Üyesi

Dipnotlar

- 1- Ignác Kúnos hakkında bilgi için bkz. Judith Kovacs-Metin Karadağ, Ünlü Türkbilimci Dr. Ignac Kunoş'un Özgeçmişi ve Eserleri, Balıkesir Akademik Dergisi Yayınları: 5, Balıkesir, 1997, 129 s. (resimli).
- 2- Lise yıllarında Hilmi Ziya Ülken, Üniversite yıllarında da M. Fuat Köprülü'den etkilenmiş olduğunu kendisi çeşitli yerlerde belirtmiştir..
- 3- Köroğlu Destanı, Adam Yayınları, İstanbul, 1984; 261, [1] s.
- 4- İlhan Başgöz, "Pertev Naili Boratav'ın Türk ve Dünya Folklor Araştırmalarındaki Yeri", Pertev Naili Boratav'a Armağan, Haz. Metin Turan, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s.18-19.
- 5- G. Dumezil hakkında bkz. Didier Eribon, Georges Dumézil'le Konuşmalar, Türkçesi: İsmail Yergüz, Sinatle Yayınları, İstanbul, 1998, 177 s.
- 6- Folklor (Ardold van Gennep'ten çeviri, 1939), Folklor ve Edebiyat (1939), Halk Edebiyatı Dersleri (1942), İzahlı Halk Şiiri Antolojisi (Halil Vedat Fıratlı ile, 1943), Pir Sultan Abdal (Abdülkâki Gölpınarlı ile, 1943), Folklor ve Edebiyat II (1945), Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği (1946) ve Tpen Turkicher Volkmarchen (Türk Halk Masallarının Tipleri, Wolfram Eberhard ile, 1953). Bu arada 10 kadar edebî çevirinin ve 100'e yakın yazının varlığını da eklemeliyim.
- 7- Üniversitede Cadı Kazan, 1948 DTCF Tasfiyesi ve Pertev Naili Boratav'ın Müdafaası (Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998). Arzu Öztürkmen, Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik (İletişim Yayınları, 1998).
- 8- Yurt dışında yayımlanan belli başlı eserler arasında Le "Tekerleme" (1963) büyük ilgi gördü. İki ciltlik bir Türkoloji el kitabı olan Philologiae Turcicae Fundamenta'nın "2.cild"ine (Wiesbaden, 1965) yazdığı oylumlu yazılar da yankı uyandırmıştır.
- 9- Adam Yayınları.
- 10- Der Yayınları
- 11- İlk ikisi İş Bankası Kültür Yayınları, üçüncüsü Kültür Bakanlığı Yayınları.
- 12- Yapı Kredi Yayınları arasında 1996 Nasreddin Hoca Yılı da göz önünde tutularak basılan bu eser, yazmalardan derlenmiş mühtehcen fıkralar bahane edilerek piyasaya verilmedi, Eser, Edebiyatçılar Derneği tarafından daha sonra aynen yayımlanmış ve iki baskı yapmıştır.
- 13- İ. Gündoğ Kayaoglu, "Türk Folklorunun Asırlık Çınarı", Milliyet Sanat, S. 429, 1 Nisan 1998, s.13-14; M. Sabri Koz, "Folklorumuzun Koca Çınarı", Cumhuriyet Kitap, S. 427, 23 Nisan 1998, s. 7.

Türkiye'ye Tanık Olmak

Gazetelerde köşe yazısı yazanları, ben, okurla diyalog kuranlarla okuramutuk çekenler olmak üzere iki gruba ayırırım. İkinci gruptakilerin yazılarını okuduğunuzda tepki duyar, belki de bir daha okumamaya karar verirsiniz. Birinci gruptakiler ise, kimi konularda ve kimi noktalarda farklı düşünseniz bile, sizi zenginleştirirler, çünkü ister istemez düşünmeye ve tartışmaya koyulursunuz.

Nur Vergin'in bir toplumbilimci olarak yaşadığı topluma karşı gemleyemediği merakını paylaşmak

arzusuyla kaleme aldığı yazılarından derlenmiş bir kitap Türkiye'ye Tanık Olmak (Sabah Yayınları, Türkiye'den Dizisi 10, 1998, 199 s.). Kitap, insan faktörünü öne çıkarmasıyla, beylik pozitivist yaklaşımlardan kaçınmasıyla ve zengin bir bilgi-deneyim birikiminin ürünü olmasıyla tanıklık fiilinin çok ötesine geçiyor.

Yazarın, Yeni Yüzyıl gazetesinde 1997 ve 1998 yıllarında yayınlanmış makale-

leri kitapta altı bölüm altında toplanmış: 1) İnsanlar; 2) Türkiye'de Din; 3) Demokrasi Tartışmaları;

4) Sistem Tartışmaları; 5) Türkiye'nin Hali 6) Biz ve Onlar. Birinci bölümün sunuşunda birey Nur Vergin şöyle diyor: "Benim bir teklifim var. Coğrafyası ve iklimi farklı, çağı farklı, ait olduğu kültür dairesi ya da mensup olduğu sosyal sınıf farklı olan insanlarda kendimizi, kendimizi de onlarda görmeyi deneyelim. İnsanlarla paylaştıklarımızın bilinci bireyselleşmemize yardımcı olacaktır."

Altıncı bölümün sunuşunda Türkiye'yi tanıma tir-yakisi Nur Vergin gene vurguluyor: "... bizi biz yapan, başkalarıyla olan ilişkilerimiz ve bu ilişkilerin anlama temeline dayanması... Durumumuzu değerlendirmek, iyi veya kötü, başarısız ya da başarılı, güçlü ya da güçsüz olduğumuzu kestirebilmek için başkalarını bilmemiz gerekir. Onlara içten bir bakışla, kendimizi yerlerine koyarak nazar atmamız, onları tanımamız gerekiyor."

Çok daha tecrübeli ve yetenekli kişilerin haset içinde kıvranan kötülük dehası budalaların kurbanı olması; Shakespeare'in ünlü kahramanı Prens Hamlet'ten daha yalnız olan Prenses Diana'nın oğulları; şükürler olsun ki, en geleneksel mekanlarında uçukla suçlunun hala ayırt edilebildiği Türkiye; sanki hiç oyuna gelmezlermiş, aşık olmaz, aldanmaz ve yanılmazlarmış gibi Fadime sendromuna yakalananlar; makbul olanla varolanı birbirine karıştırma alışkanlığımızdan ötürü sarıh düşünceyi ıskalayıp... Vergin, kitabının "İnsanlar" bölümünde bunları irdelerken, yarım asırlık bir Türk çocuğunun coşkusuyla, "Türkiye uzun soluklu stratejilerini projelendirecek, tarihiyle geleceğinin nihahını kıyacak liderlik kadrosunu bekliyor. Hem sabırsız, hem sakin. Sakin, çünkü beklediği bir mucize değildir, kendisinde mevcut olanın örgütlenebilmesidir" diyor.

Yazar, hem İslam'ın Türkiye'ye yabancı olan lumpen yorumlarına; meşrebine aykırı seviyesiz telakkilere, dargın, öfkeli, şiddetperver bir tür itihal İslam'a, dinin siyasallaştırılmasına karşı çıkıyor ve feyzini Ahmet Yesevi'lerden alan, kendin-

den emin, bize özgü Türkiye müslümanlığını savunuyor. Hem de dini, toplumsal hayatın dışına püskürtmeyi amaçlayan, laikliği kendi ezberinde mevcut olan birkaç satırdan ibaret sanan laikçiliği eleştiriyor ve laikliğin sadece felsefi ve siyasi bir tercih sonucu benimsenen bir ilke olmadığını, aynı zamanda ülkemizin sosyolojik yapısının emrettiği bir toplumsal barış yöntemi olarak sahiplenilmesi gerekli bir hukuki ve siyasi biçim olduğunu anımsatıyor.

"Türkiye'de hem var, hem de yok; açıkları ile birlikte var, kazanımlarına rağmen yok" olan demokrasiyle ilgili tartışmalara kendi rengini katan Vergin, "parlamentar demokrasinin medyanın zuhuru ve toplumları sarması ile birlikte şekil değiştirdiği", bu "başkalaşma süreci" nedeniyle, dünyanın öteki ülkelerinde ve Türkiye'de siyasi bir olgu olarak temsil krizinin meydana geldiği, parlamenterlerin ve siyasi partilerin hem bunu dikkate almaları hem de geleceğe yönelik projelerle halkın karşısına çıkmaları gerektiği görüşünde. Halkın oylarının bölünmesinin bıkkınlık işareti olduğunu vurgulayan yazar, siyasetteki insan faktörü zaafının aşılabilmesi için kuvvetler ayrılığı prensibinin mutlaka işletilmesini öneriyor; cumhurbaşkanının doğrudan halk oyuyla seçileceği bir yarı başkanlık sisteminin neden gerekli olduğunu açıklıyor.

Türkiye'ye Tanık Olmak'ın son sayfasını kapattığımızda, kulağınızda herşeyini kendisi yapan, ağırlı örme ustalığıyla böbürlenmiş örümceğin kanatları ve çıkardığı ses dışında hiçbir şeye sahip olmamakla suçladığı arının şu sözlerinin çınlayacağından eminim: "Hangimiz daha iyiyiz? Küçük, şaşmaz dörtgeninde sıkışmış, sadece kendisiyle meşgul, devamlı olarak hep kendisini, yani üreten siz mi, yoksa evrensel bir arayış içinde ve uzun bir güzergah sonunda, bolca inceleyerek, çok düşünerek ve tercihte bulunarak evine bal getiren ben mi?"

Ayşe Bilge Dicleli

Ankara bir zarftır,

İsmet Berkan

Ankara, sizin ona bakışınızı şehre hangi istikametten geldiğinize göre değiştirebilir.

Mesela eğer şehre uçakla ulaştıysanız, Esenboğa'dan şehrin merkezine doğru gelmek sarsıcı bir deneyim olabilir.

Yolun sağında tarlalar vardır. Sonbaharda geldiyseniz ve vakit de akşamüstüyse yakılan anızların alevleri göğü boyar. Buna karşılık yolun sol tarafına dünyanın pek çok köşesinde bile bulamayacağınız gelişmişlikte yüksek teknoloji merkezleri vardır. Radar da yaparlar, Stinger füzesi de, Türkiye'nin en iyi ofis mobilyasını da...

Biraz daha giderseniz karşınıza kayalık dağlara yaslanmış yüzlerce yıl önceden kalma gibi duran gecekondu mahalleleri çıkar. Oraya su nasıl gider, insanlar evlerine nasıl girer çıkar büyük bir muammadır.

Hemen ardından şehre adım atarsınız. Pursaklar'ın tarikat yurtlarını, Keçiören'in Alparslan Türkeş parkı izler. Nedense bütün camiler, sanki bir padişah tarafından yaptırılmış gibi birden fazla minarelidir. İkinci katında da otomobil sergilenen Türkiye'nin yegane oto galerileri bile buradadır.

Sonra Ulus gelir. Bir zamanlar Ankara'nın kalbi olmak üzere tasarlanan, şimdi kendini taşraya (ya da aslına) teslim etmiş olan Ulus. Cumhuriyet'in "Türk mimarisi" projesinin mahsulü olan ama sıkışmış kalmış, Cumhuriyet'in sonraki nesillerinin uyguladığı şehirciliğin ihanetine uğramış binalar.

Refahiyol döneminin bence en komik icraat girişimlerinden biri suydü: Dönemin Başbakanı Necmettin Erbakan, yabancı konukların deminden beri tarife çalıştığım bu yoldan şehre getirilmesinden utandığını

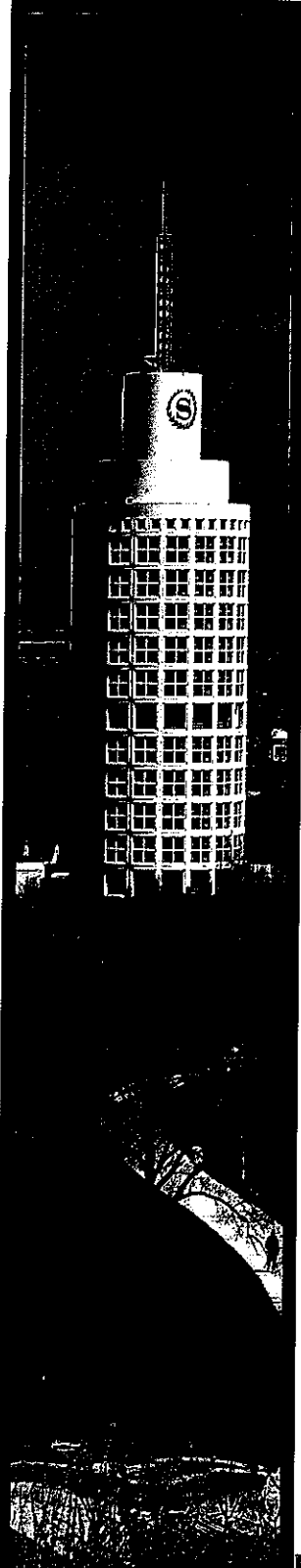
belirtir, "Bizim daha güzel, manzarası daha modern bir protokol yoluna ihtiyacımız var" der. Bizde başbakanların sözleri kutsal kitabın emirleri gibi algılandığından bir bürokrat da oturur Dışişleri Bakanlığı Protokol Genel Müdürlüğü'ne resmi bir yazı yazar: "Bu yolu düzeltin."

Ankara işte böyledir. Aynı emir Et Balık Kurumu'na da gönderilebilirdi.

Ama belki de Ankara'ya "Eskişehir yolu" denen yoldan gelmek istersiniz. O zaman sizi bozkırın ortasındaki milyon dolarlık villalardan oluşan siteler karşılar şehrin dışında.

Ve derken bence bir kavram olarak "Ankara"yı en iyi tanımlayan binaya sıra gelir... Eskişehir istikametinden gelirken Bilkent kavşağına varmadan solda dışı beyaz mermer dev gibi bir bina yükselir. İnşaatı yeni tamamlanmış, içine daha tam taşınmamış kocaman bir bina... Bilir misiniz bu bina kimin binasıdır? Hiç şaşırmayın, Türkiye'de atom da yoktur enerjisi de ama radyasyonlu çayları yıllarca ne yapacağını bilememiş bir "Türkiye Atom Enerjisi Kurumu" vardır ve bu koskoca çok gerekli işler yapan kuruma da böyle dışı beyaz mermerli kocaman binalar yakışır zaten.

Eskişehir yolu, aslında aynı zamanda "devlet yolu"dur. Tekel tarafından Başbakanlık'a "hediye edilmek üzere" yaptırılan geleceğin başbakanlık gökdeleni de bura-

mazrufu da yoktur

dadır, Milli Güvenlik Kurulu da, Halkbank'a yar olmayıp Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlıkları'nı içinde barındıran bina da, yıllardır camisi dışında hiçbir yeri bir türlü tamamlanamayan Sayıştay binası da.

Yolun en ucu ise inanılması zor bir tartışmanın kurbanı olan Akay Kavşağı'nın inşaatına gelir dayanır. Tümünüyle yer altında yapılacak bir kavşağın kültür ve tabiat varlıklarını nasıl ve neden tehdit ettiği bilinememekle birlikte kavşak üzerinde yürütülen "derin" tartışmalar, "Ankara zihniyeti" denen şeyi ucundan köşesinden kavramanıza yardımcı olur.

Ankara esas olarak bir binalar şehridir. Bu şehrin "mimarlık" tarihi, Cumhuriyet döneminin bütün çalkantılarını da yansıtır sonuç olarak.

Ankara, seri ilanlarda "Sheraton manzaralı" evlerin kiraya verilmeye çalışıldığı bir şehirdir.

Ankara, "devleti küçülteceğiz" masallarıyla devlet gökdelenlerinin göğü deldiği bir şehirdir.

Ankara, "kentin içindeki en büyük yeşil alan olan Çankaya Köşkü bahçesine bile acımasızca kocaman binaların, apartman yüksekliğinde "sera"ların dikilebildiği geçmişine saygısız bir şehirdir.

Ankara, "İsmet Paşa"nın evinin bahçesine "site" yapılmış bir şehirdir.

Ankara'nın sadece binaları yoktur. Bir de lokantaları, özel kulüpleri vardır.

Haftanın salı, çarşamba ve perşembe

günleri bu lokantalarda ve özel kulüplerde öğle ve akşamları cennet vatanımızın bütün "iş bitirici" işadamlarını ve bütün değerli devlet adamlarını aynı masalarda yemeklerini çatalar ve ihale konuşurken görebilirsiniz.

"Meclis günleri" de denen bu üç günde bu lokantalar müze gibidir: Türkiye Cumhuriyeti'nin Siyasi, İş ve Sosyal Hayatı İnteraktif Müzesi.

Ankara'da "saygılar" sunulur, "Sayın Bakanım" sız lafa başlanmaz, izinsiz ceket çıkartılmaz.

Ankara, Türkiye ve Türkiyeliler için kocaman bir metafordur.

Burada bütün şekil şartları yerine getirilir. Örnek mi, alın lokantaları... Masalar tertemiz, örtüler kolalı, garsonlar illa ki papyonludur. Yemek listesinde iddialı yemekler eksik olmaz. Ama gelin görün ki, ne yemek vaat edilen yemektir ne garson görünüşünün vaat ettiği kadar "garson"dur.

Ankara esas olarak bir zarftır ama bu zarfın içi boştur, mazrufu yoktur.

Ankara, kaderlerine hükmettikleri ülkenin standartlarını yükseltemedikleri ve dolayısıyla o ülke vatandaşları gibi dünyanın neredeyse bütün ülkelerinden vize almak zorunda kaldıkları için pasaportlarının rengini değiştirmeye kalkışan politikacıların ve bürokratların şehridir.

Ankara, cumhuriyetin eşitlikçi felsefesinin "sefalette eşitlik" olarak algılandığı bir tuhaf şehirdir.

Ankara, bir şirin yurt köşemizdir...

İsmet Berkan
Radikal Gazetesi Ankara Temsilcisi

Yukarı çıkmanız için biraz yardım mı gerekiyor?

Sanayicilerimiz için önemli bir fırsat!

Yenilikçi ve yaratıcı projelerin ürüne dönüştürülerek, ekonomik değerler haline getirilmesine yardımcı olmak amacıyla hizmet veren Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, 1991 yılından bugüne kadar, 170 proje ile sanayide 160 milyon ABD doları Ar-Ge etkinliği yarattı.

Sanayide uygulanabilir, ekonomik yarar sağlayacak ve uluslararası pazarlarda rekabet gücümüzü artıracak potansiyel içeren ürün geliştirme projelerinize, Dış Ticaret Müsteşarlığı kaynaklı sermaye desteği sağlamak üzere başvurularınızı bekliyoruz.

TÜRKİYE TEKNOLOJİ GELİŞTİRME VAKFI

Atatürk Bulvarı No. 221 Kavaklıdere 06100 Ankara Tel: 0312 467 21 78-79 Faks: 0312 467 40 79 Web: <http://www.ttgvy.org.tr> E-Mail: info@ttgv.org.tr

Söke

ayaklarınıza se

Gurbet dedi ki uçan bir halı gibi,
Getir doğduğun şehri şöyle bir seriver
Ortada Menderes Nehri kıvrım da kıvrım
Ova bir yol yeşil, bir yol pamuk beyazı
Bir başka rüzgar eser bu illerin sahibi
Bir başkadır buraların yazı, ayazı...

Aman da Söke'nin ortası çarşı,
Beşparmak Dağları Söke'ye karşı
Doluşsanız duyarsınız parsların sesini
Kekliğini yemeden, lökşesini yemeden
Yemeden helvasını, zeytinini
Nerden bileceksiniz ki Allahın Söke'sini...

Bana kalsa gözüm kapalı
Koca tokmaklı bahçe kapınızı bulurum,
İhtiyar çamda kumrular
Yağ döktüm bal döktüm,
Kim döktü ben döktüm
Yirmi senedir duyarım.

İşte babamın sahilde sabah şarkısı,
Yastıklarda annemin eli
Bu tabloları yapan da aynı el
Annem herkesin annesi gibi
Güzel.

Nerden bileceksiniz,
Bu dedemin resmi,
Gel bakalım Halil otur yanıma
Ben hâlâ küçük ellerim
Ellerinden öperim.

Bu küçük arkadaşım Metin,
Bu geçen komşunun kızı Diktam,
Saklambaç oyunu oynamadınız ki burada
Bodrumları karış karış bilesiniz.

Ama kabahat sizin değil elbet,
Size de bir dünya vermişler,
Kiminiz çocuk, kiminiz genç
Sizin de sevdiğiniz bir kız vardır,
Tıpkı sevdiğiniz bir şehir gibi
İhtiyarlamadan önce.

Halil Kocagöz

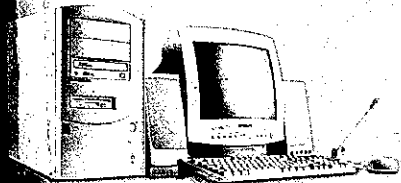
3 YIL GARANTİ

Daha ne numaralarımız var!

(0212) 222 88 99

- 56 K.BPS faks modem.
- DVD-ROM...
- 3 yıl yerinde servis garantisi...
- Hediye CD paketi.
- 6.4 GB sabit disk...
- Yalnızca Arçelik PC sahiplerine özel,
- 0212 222 88 99 numaralı destek hattı.
- Intel Pentium II
- 450 MHz hız...

**PC Destek Hattı 8:00-24:00
arasında hizmetinizde.**

ARÇELİK

Hayata.